ВЯРТАННЕ

БЕЛАРУСКІ ФОНД КУЛЬТУРЫ

ДЗЯРЖАЎНАЯ ІНСПЕКЦЫЯ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ ПА АХОВЕ ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ

КАМІТЭТ ПА АРХІВАХ І СПРАВАВОДСТВУ

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ БІБЛІЯТЭКА БЕЛАРУСІ

НАЦЫЯНАЛЬНЫ НАВУКОВА-АСВЕТНЫ ЦЭНТР ІМЯ Ф.СКАРЫНЫ

ВЯРТАННЕ — 2

Зборнік артыкулаў і дакументаў

Выдадзена коштам Эксперыментальнага комплекснага прадпрыемства "Светоч"

Мінск, 1994

ББК Ч 774
В99

Складальнікі: А.Тоўсцік
М.Яніцкая

Прадмовы да артыкулаў М.Яніцкай

Рэдкалегія: Н.Высоцкая, А.Мальдзіс (гал. рэд.),
А.Міхальчанка, Т.Рошчына,
А.Тоўсцік, М.Яніцкая

Адказны за вып. Т.Рошчына

Вяртанне—2: Артыкулы, дакументы і архіўныя
В99 матэрыялы па праблемах пошукаў і вяртання нацыя нальных каштоўнасцей, якія знаходзяцца за межамі Рэспублікі Беларусь /Беларус. фонд культуры. — Мн., 1994. — 270 с.

Матэрыялы зборніка прысвечаны праблемам вяртання нацыянальных культурных каштоўнасцей у кантэкст культуры Беларусі, а ў выпадках наяўнасці юрыдычных падстаў (згодна з міжнародным правам) — фізічнага вяртання ў Беларусь каштоўнасцей, якія ў розныя часы былі вывезены за яе межы. Большасць дакументаў друкуецца ўпершыню, адначасова ўводзяцца тры новыя раздзелы: "З друкаваных крыніц", у якім назапашваюцца матэрыялы, прысвечаныя праблемам вывезеных з Беларусі каштоўнасцей; "Вернутыя каштоўнасці", дзе даецца інфармацыя аб тым, што вернута ў Беларусь, і "Перапіска і каментарыі да яе". У апошнім раздзеле будзем друкаваць лісты-прапановы даследчыкаў і ўвогуле прыхільнікаў беларускай культуры, што тычацца вяртання ў Беларусь усіх відаў каштоўнасцей, у тым ліку — помнікаў навукі і тэхнікі.

ББК Ч 744

В $\frac{4503010100-006}{М\ 332-94}$ без аб'яўл.

ДЗЕЛЯ БАЦЬКАЎШЧЫНЫ

Першы зборнік дакументаў і архіўных матэрыялаў па праблемах пошуку і вяртання нацыянальных каштоўнасцей, якія знаходзяцца за межамі Рэспублікі Беларусь, выйшаў з друку два гады назад. Матэрыялы зборніка "Вяртанне" выклікалі цікавасць грамадскасці не толькі нашай краіны. Як нам вядома, яны зараз вывучаюцца адпаведнымі пошукавымі дзяржаўнымі, культурнымі ўстановамі іншых краін.

Другі аналагічны зборнік працягвае тэму вяртання нацыянальных культурных каштоўнасцей на Беларусь. Але ён мае ўжо і сваю адметнасць. У кніжцы змяшчаецца раздзел пра тое, што вернута з-за мяжы на Бацькаўшчыну. Раздзел не надта багаты, мо болей сімвалічны. Але ўсё пазнаецца ў параўнанні. Рабавалі ж нашае нацыянальнае багацце стагоддзямі. А вось займацца вяртаннем страчанага, свайго роднага на дзяржаўным узроўні мы пачалі толькі што...

Аднак, як паказвае час, у гэтай рабоце не ўсё адназначна. Дакументы абодвух зборнікаў пераканаўча сцвярджаюць аб юрыдычным праве на тое, каб усё, што адабрана ад нас сілком, патаемна ці адкрыта вывезена на правах пераможцаў-рабаўнікоў, было, згодна міжнародным законам, вернута, і як мага хутчэй, на Беларусь. Прыходзіцца канстатаваць адваротнае: у большасці сваёй ніхто сам не жадае вяртаць нарабаванае, украдзенае, тайна вывезенае з краіны. Але нельга губляць надзеі, будзем настойліва працягваць работу на дзяржаўным узроўні, шляхам заключэння двухбаковых пагадненняў і іншых акцый з мэтай вяртання нашых культурных каштоўнасцей. Безумоўна, у абсяжнай будучыні нябачны фінал гэтай нялёгкай работы. Але пад ляжачы камень і вада не цячэ...

Ёсць яшчэ адзін бок гэтай патрыятычнай справы. Я маю на ўвазе складанне картатэкі, своеасаблівага інфармацыйнага банку пра тое, дзе і што ў свеце беларускае "ляжыць". Напрыклад, добра вядома, што па бібліятэках, архівах, прыватных калекцыях дзесяткаў краін свету параскіданыя кнігі, рукапісы, архіўныя дакументы, якія могуць значна пашырыць веды як пра глыбокую даўніну нашага

народу, так і пра найноўшую гісторыю. І калі мы многа з гэтага наўрад ці зможам вярнуць на Бацькаўшчыну, дык сістэматызаваць, занатаваць духоўнае багацце нашага народу павінны пастарацца. Каб калі не мы, то нашы нашчадкі змаглі зацікаўлена прачытаць і асэнсаваць створанае на працягу стагоддзяў іх папярэднікамі.

Знаёмства з матэрыяламі як першага, так і другога зборнікаў "Вяртанне" дае кожнаму з нас высокае пачуццё годнасці за геній нацыі, яе лепшых прадстаўнікоў, якія нават у жорсткіх гістарычных умовах займелі такія вялікія, сусветнага ўзроўню, культурныя набыткі. Пра многае, на жаль, мы яшчэ не ведаем, а толькі дагадваемся. Вось чаму праблемы вяртання нацыянальных каштоўнасцей вымагаюць ад нас паўсядзённай заклапочанасці, неадольнай увагі да іх як дзяржавы, так і грамадскасці. Агульнымі намаганнямі, аб'яднанымі сіламі мы рушым гэтую справу далей. І раней ці пазней, такая ўдзячная дзейнасць павінна быць ажыццёўлена. Дзеля нацыі, на карысць Бацькаўшчыны.

І.Чыгрынаў, народны пісьменнік Рэспублікі Беларусь, старшыня праўлення Беларускага фонду культуры

I. ЛЁСЫ МУЗЕЙНЫХ ЭКСПАНАТАЎ

МАЯ ЯНІЦКАЯ

ШТО ЗАХОЎВАЛАСЯ Ў МУЗЕІ ПОЛАЦКАЙ КАЛЕГІІ ЕЗУІТАЎ?

Музей Полацкай калегіі ствараўся да 1780 г. яе выкладчыкам, аўстрыйскім вучоным-фізікам, інжынерам, мастаком і архітэктарам Габрыэлем Груберам (1740—1805), а адчыніўся ў 1787 г. Прызначаўся для навучэнцаў і выкладчыкаў[1]. Паводле артыкула Т.Бліновай музей пачаў дзейнічаць у 1788 г.[2].

Г.Грубер спраектаваў трохпавярховы будынак музея і ўзвёў яго, прадугледзеўшы памяшканні для фізіка-механічнага кабінета, карціннай галерэі, тэатральнай залы, дзе экспанаваліся тэатральныя дэкарацыі, прадметы і прылады кабінета натуральнай гісторыі (у тым ліку, мінералогіі). Музей быў арганізаваны не толькі з дыдактычнымі мэтамі, але і для прапаганды ў Беларусі навуковых ведаў, твораў мастацтва. У зале, дзе адбываліся заняткі па маляванню і архітэктуры, знаходзілся кнігі, малюнкі, гравюры, мадэлі будынкаў з дэкорамі ўсіх архітэктурных ордэраў антычнасці — дарычнага, іанічнага і карынфскага; алебастравыя мадэлі капітэляў гэтых ордэраў, будынкаў у раманскім і гатычным стылях, а таксама печаў для абпальвання цэглы, тартака, навеса для сушкі бярвенняў, "карабля ў 1,5 аршына даўжынёй і адзін аршын шырынёй з ветразямі і іншым"[3].

Папаўняўся музей вельмі рэдкімі рэчамі дэкаратыўнапрыкладнога мастацтва і творамі жывапісу, якія паступалі ў дар ад экс-езуітаў (як вядома, у 1773 г. папа рымскі Клімент XIУ забараніў дзейнасць ордэна, але ў Полацку яна працягвалася да 1820 г.), якія прыязджалі ў Полацкую калегію з Італіі, Германіі, Францыі і інш. На працягу сарака гадоў Полацк быў цэнтрам езуітаў свету[4]. Таму тут сабралася шмат твораў заходнееўрапейскага мастацтва. І ўсе гэтыя каштоўнасці трапілі ў XIX ст. пераважна ў Расію.

Закрылі ж музей па загаду Міністэрства асветы Расіі праз 10 год пасля афіцыйнага выгнання езуітаў за межы

Імперыі (1820) па загаду цара Аляксандра I і ў выніку рэарганізацыі ў 1830 г. Полацкай калегіі езуітаў у кадэцкае вучылішча.

Прыведзеныя ніжэй звесткі пра экспанаты музея пададзены паводле апісання 1818 г.

Усе пакоі Г.Грубер упрыгожыў фрэскамі. На сценах калідораў таксама былі бачны лікі святых. "Адзін з кароткіх калідораў быў завешаны партрэтамі знакамітых езуітаў — тут былі Сарбеўскі, Скарга, Пачобут і многія іншыя. Адзін прыгожы, светлы, прамы і доўгі калідор быў упрыгожаны выключна партрэтамі польскіх каралёў, а ў канцы яго, насупраць уваходу, кідаўся ў вочы імпазантны агромністы партрэт Стэфана Баторыя"[5].

У карціннай галерэі мелiся шэдэўры, якія маглі б упрыгожыць любую еўрапейскую галерэю: чатыры мазаічныя творы (9.4.1831 г. яны былі перададзены па загаду Расійскага імператара Акадэміі мастацтваў у Санкт-Пецярбургу)[6], творы мастацтва з бурштыну, чатыры пальмавыя лісты з тэкстамі малабарскага пісьма, больш чатырох тысяч гіпсавых адбіткаў самых разнастайных медалёў, некалькі карцін-копій пэндзля жывапісца Нядзвецкага (дзве яго копіі таксама былі 9.4.1831 г. перададзены ў Санкт-Пецярбургскую Акадэмію мастацтваў — адна з выявай Прасвятой Багародзіцы, другая — Марыі Магдаліны; акрамя таго была перададзена арыгінальная карціна фламандскай работы[7].

Кабінет натуральнай гісторыі меў шмат калекцый "розных зямельных металаў, каштоўных і іншых рэдкіх камянёў, мармуру і каменных рэчаў — як замежных, так і айчынных. Сярод іх ёсць выдатны збор сібірскіх металаў, а таксама асобны збор земляў, камянёў і акамянелых рэчываў, наўкруг горада Полацка сабраных", "розныя прадметы, выраблены з дарагіх камянёў".

Фізіка-механічны музей-кабінет меў "розныя электрычныя машыны і іншыя фізічныя апараты — механічныя, аптычныя, астранамічныя...", вялікі тэлескоп, "незвычайны музычны інструмент", з якога "...гучала мілая і кранальная мелодыя", арыгінальныя мадэлі будаўнічых прылад, якія пры жаданні прыводзіліся ў дзеянне (напрыклад, паліспаст, які служыў для "падняцця

чалавека ўласнай яго сілай", "мадэль машыны, што служыла для падняцця вялікіх цяжараў" і перасоўвання іх). Экспанаты былі пераважна зроблены ў Полацку. У гэтым жа кабінеце дэманстравалася чарапахавая канторка, зробленая з рэдкай мастацкай дасканаласцю.

Разборам калекцый музея Полацкай калегіі ў 1830 г. займаўся (па загаду Міністэрства асветы Расіі) прафесар Пецярбургскага універсітэта Д.Папоў, які раіў перавесці ў Пецярбург указаныя вышэй мазаікі, чатыры пальмавыя лісты з малабарскімі пісьмёнамі, гіпсавыя адбіткі чатырох тысяч медалёў, чарапахавую канторку, нешматлікія "мастацкія рэчы" і іншыя прадметы. Сярод іх былі сонечны гадзіннік вельмі рэдкай работы, дзве скрыні з карцінамі і старадаўнія абразы, вывезеныя з гэтага музея, што цяпер знаходзяцца ў былым музеі атэізму ў Санкт-Пецярбургу[8].

У музеі захоўваўся архіў Полацкай езуіцкай калегіі і навуковыя працы выкладчыкаў. Адну такую працу па археалогіі выпадкова знайшоў Г.Каханоўскі ў аддзеле рукапісаў Цэнтральнай бібліятэкі Акадэміі навук Літоўскай Рэспублікі[9]. У музеі захоўваліся і рукапісныя старажытныя акты. Г.Каханоўскі меркаваў, што магчыма там жа знаходзіўся і Полацкі летапіс, пра змест якога можна даведацца толькі з кнігі рускага гісторыка В.Тацішчава.

Разам з калекцыямі карцін і абразоў у Санкт-Пецярбург з музея было вывезена і 256 пудоў кніг. А ў ХУШ ст. з гэтага ж музея вывезлі ў Рыгу 300 пудоў рукапісных кніг і столькі ж - у Каралевец [10]. У XIX ст. частка музейных скарбаў трапіла ў Маскоўскі універсітэт, рэшту адправілі у Вільню, Віцебск і інш. гарады, частка бібліятэкі засталася на месцы[11].

У гады грамадзянскай вайны царскі генерал А.Жыркевіч (1857-1927), які ў свой час працаваў у Віленскім музеі старажытнасцей, у цэйхгаузе г. Сімбірска выпадкова натрапіў на частку архіва Полацкай езуіцкай калегіі[12]. Ён знайшоў лісты з кнігі ганаровых наведвальнікаў Полацкага музея і "некалькі пудоў копій з дагавораў ХУІ—ХУП стст.". Пакуль невядома, куды трапілі гэтыя знаходкі. Дзе знаходзяцца астатнія экспанаты разрабаванага музея таксама пакуль што невядома. Пошукі іх працягваюцца.

1. Каханоўскі Г. Прадвесне навукі. Мн., 1990. С. 104.

2. Блінова Т. Езуіцкі музей у Полацку // Мастацтва. 1993. N 3. С. 59—62.

3. Там жа.

4. Kalamajska-Saeed. Losy wyposazenia kosciola jezuitow w Polocku. Rocznik Historii Sztuki. Warszawa. 1988. T. ХУП. S. 131.

5. Блінова Т. Езуіцкі музей у Полацку. С. 59.

6. Хадыка А. "Дело о передаче в дар императором 7 картин, находящихся в Полоцком иезуитском музеуме". // Вяртанне. Мн., 1992. С.190.

7. Там жа.

8. Каханоўскі Г. Прадвесне навукі. С. 105; Мальдзіс А. Час вяртання настаў // Вяртанне. Мн., 1992. С. 21—22.

9. Каханоўскі Г. Прадвесне навукі. С. 105; Gach P.Mienie polockich zakonow i jego losy w XIX w. Rzym. 1979. S. 42.

10. Каханоўскі Г. Прадвесне навукі. С. 104.

11. Каханоўскі Г. Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў ХУІ—XIX стст. Мн., 1984. С.79.

12. Там жа. С.80.

АЛЯКСЕЙ ХАДЫКА

ЭКСПАНАТЫ "БЕЛАРУСКІХ ЗБОРАЎ" У ЛЬВОЎСКІМ НАЦЫЯНАЛЬНЫМ МУЗЕІ

Да канца 1980-х гадоў доступ даследчыкаў да вывучэння калекцый Львоўскага Нацыянальнага музея (некаторы час ён называўся Музеем украінскага мастацтва) быў максімальна абмежаваны. Паводле слоў яго шматгадовага дырэктара, цяпер ужо нябожчыцы Веры Іларыёнаўны Свянціцкай, дачкі былога галоўнага хавальніка музея Іларыёна Свянціцкага, які пачаў сваю працу разам з заснавальнікам і галоўным апекуном музея — львоўскім мітрапалітам А.Шаптыцкім, абмежаванне доступу да калекцыі выпадковых людзей і нават згортванне экспазіцыйнай дзейнасці былі хіба што адзіным спосабам захаваць калекцыі унікальнага музея ў цэласці і ў адпаведнасці з першапачатковай задумай. Бо пачынальнікі музея імкнуліся даць гледачам магчымасць пазнаёміцца з унікальнай шматканфесійнай

культурай Заходняй Украіны і Прыкарпацця — як у гістарычным аспекце, так і ў параўнанні з творамі мастацтва суседніх народаў. Таму яшчэ ў 1907 г. пры ўдзеле Івана Луцкевіча ў Львоўскім Музеі з'явілася "беларуская калекцыя". /Далей у арт. І.Свянціцкага гаворыцца, што "Беларуская Грамада" не магла арганізаваць свой Нацыянальны музей у Расіі і таму разлічвала на добразычлівасць украінцаў, якія згадзіліся стварыць пры Львоўскім музеі беларускі аддзел — рэд./.

Пазнаёміцца з беларускімі матэрыяламі праз кнігі паступлення экспанатаў у музей удалося толькі ў снежні 1990 г., калі адначасова з правядзеннем у Львове канферэнцыі "Божая маці ва ўкраінскай культуры" у Львоўскім Нацыянальным музеі дзейнічала невялікая выстава, прысвечаная мітрапаліту А.Шаптыцкаму, дзе экспанаваліся і рэчы з "беларускай калекцыі" — пераважна тканыя шляхецкія паясы.

Як вынікае з артыкула А.Луцкевіча "Мітрапаліт Шаптыцкі і беларускі рух", надрукаванага на беларускай мове[1], галоўнай прычынай, што прымусіла Івана Луцкевіча перадаваць помнікі беларускага мастацтва ў Львоў, за межы Расіі, было жаданне захаваць у цэласці калекцыю, сабраную ў Мінску Г.Татурам, ад знішчэння і падзелу[2]. З інфармацыі, здабытай з музейных кніг паступленняў і з выдадзенага пад рэдакцыяй І.Свянціцкага зборніка[3], беларускія рэчы ў 1907—1912 гг. траплялі ў музей прынамсі тройчы: "1907.ХП. Закупно білоруських речей в Івана Луцкевіча"; 1908.П. Закупно білоруської збірки Татура" і, нарэшце, у Другой кнізе прыросту царкоўнага музею, заведзенай 26 чэрвеня 1909 г. (яна ўтрымлівае апісанне нумараў калекцыі ад 5917 да 15003), знаходзім запіс, зроблены 20 чэрвеня 1912 г., які фіксуе "білоруску збірку від Ексцеленциї Митрополита", пранумараваную NN ад 12958 да 13143. У яе ўваходзіць вялікая колькасць твораў дэкаратыўна-ужытковага мастацтва, як можна меркаваць, ХУП—XIX стагоддзяў, рэчы царкоўнага ўжытку, шляхецкае адзенне.

Пад N 12958—129611 ідуць парахаўніцы (N 12958: "Порошниця з мідяним посріблюваним вічком, гравірованим і емалійованим з емблемамі"). Пад N 12962—12971 і 12976 зафіксаваны паясы, пераважна слуцкія, — некаторыя з

сігнатурамі мануфактуры (12968) або Лео Маджарскага (12962, 12967). Ёсць і іншыя тканіны слуцкага вырабу і нават ”комізелька детяча, малинова, сребло ткана, з слуцкої материї”.

Многія рэчы царкоўнага паходжання — епітрахілі, сакосы, капы, ”воздухі”, арары — былі выкананы з каштоўных усходніх тканін, да прыкладу ”соккос з беласрэбна і золататканага брокату” з раслінымі арнаментамі ў парасткі і кветкі (12991). Тут мы сустракаем і плашчаніцы, паводле апісанняў, надзвычай дарагія і рэдкія (13003: ”плащаниця гафтована золотом і сріблом, червони оксаміт, пізний ренесанс, ХУП ст.”).

1. Чверть століття на Митрополичому престолі: Богословія. Львів, 1926. Кн. 1—2. С. 45—48.

2. ”...Мітрапаліт Шэптыцкі, дзякуючы якому паўстаў у Львове Украінскі Нацыянальны Музей, — спярша пад відам музея царкоўнага, стараўся магчыма поўна сабраць памяткі Уніі. Іван Луцкевіч дапамагае яму ў збіраньні гэтых памятак на Беларусі, дзе іх неміласэрна нішчыла расейская ўлада і фанатычны праваслаўны клір. Сюды ж — у Львоў — дзякуючы шчодрасці мітрапаліта — пападае большая частка беларускіх памятак з калекцыі менскага археолёга Татура пасля сьмерці апошняга — калі ўдававар'ятка нішчыла ненавісныя ёй рэчы ці распрадавала іх першаму папаўшамуся, расьцярушваючы тое, што муж яе з такім піэтызмам зьбіраў праз усё жыцьцё...” // Там жа. С. 45.

3. 25-ліття Національного музэю у Львові. Львів, 1931. С. 69.

ЮРЫ ПИСКУН

ЛЁС ЗБОРАЎ ГЕНРЫХА ТАТУРА

Асоба археолага, даследчыка старасвеччыны і вядомага збіральніка беларускай даўніны Г.Татура выклікае апошнім часам усё большую цікавасць. Галоўнай мэтай яго дзейнасці было стварэнне свайго, беларускага музея ў Мінску. Пасля смерці Г.Татура ў 1907 г. справа яго жыцця засталася неза-

вершанай: ён не паспеў правесці ўпарадкаванне збораў, музейную сістэматызацыю сабранай ім вялікай калекцыі беларускіх старажытнасцей.

Экспанаты татураўскага музея месціліся ў 1907 г. у двух драўляных будынках на ўскраіне Мінска, амаль недаступных для наведвальнікаў. Гэта былі рэчы з археалагічных раскопак, якія праводзіў сам Татур, прадметы і рукапісы з Нясвіжа, з мінскіх і слуцкага Трайчанскага манастыроў, а таксама іншых рарытэтаў і музейных каштоўнасцей.

Прыведзеныя ніжэй тагачасныя фрагментарныя апісанні і згадкі пра асобныя прадметы сведчаць пра выключную каштоўнасць для беларускай культуры страчаных музейных рэчаў, рукапісаў і кніг, сабраных Г.Татурам. На жаль, пасля яго смерці збор гэты для Беларусі быў згублены. З пададзеных тут матэрыялаў вынікае, што калекцыя засталася падзеленай.

У 1907 г. удава збіральніка перадала Мінскаму епіскапу цудадзейны Лагойскі абраз Божай Маці, які быў урачыста перанесены ў тым жа годзе ў лагойскую царкву (што сталася з абразам потым — невядома). Збор старажытных манускрыптаў, рукапісаў ХУІ—ХУШ стст. і старадрукаў мела намер набыць Расійская Акадэмія навук. Але раней, чым Акадэмія, зборы Татура (невядома толькі: рукапісы і кнігі ці таксама і іншыя экспанаты) набыў граф Тышкевіч, які, мяркуюць, размясціў гэтую калекцыю ў сваім маёнтку Чырвоны Двор, маючы намер на яе аснове потым адкрыць музей у Вільні. Гэтыя сведчанні апублікаваны З.Даўгялам у 1929 г. і іх мэтазгодна прывесці тут з невялікімі скарачэннямі[1].

"У 1929 г. Археаграфічная Камісія БАН набыла некалькі дакументальных матэрыялаў, якімі асвятляецца каштоўнасць для Беларусі былога Збору Генрыха Хрыстафоравіча Татура ў Мінску.

Г.Х.Татур быў вядомым археолагам і збіральнікам у Мінску. Пасля яго смерці ў 1907 г. яго прыватнае музейнае сабранне трапіла да гр. Тышкевіча з маёнтка Чырвоны Двор каля Вільні, які набыў яго быццам бы для Віленскага польскага Музэю Мастацтва і навукі. Ёсць чуткі, што цяпер

гэты скарб уваходзіць у склад нацыянальнага Львоўскага Музэю гр. Шаптыцкага".

Далей ідзе пералік дакументаў, арыгіналы якіх захоўваліся ў рукапісным аддзяленні Бібліятэкі Акадэміі Навук СССР. Назвы дакументаў прыводзяцца на мове арыгінала.

"N 1. Протокол Общего Собрания Академии Наук за N 118 1907 г., апреля 7". Тут выкладзена хадайніцтва акадэміка А.Шахматава аб набыцці пасля смерці вядомага мінскага збіральніка Г.Татура вялікага збору старажытнасцей і бібліятэкі.

"Протокол заседания Историко-филологического отделения за N 177 1907 г., Мая 2". Засведчана, што прысутныя прынялі пастанову аб выдзяленні адной тысячы рублёў на набыццё збору Татура. Аднак пастанова не была выканана, бо да Пецярбурга дайшлі звесткі пра тое, што калекцыя Татура ўжо прададзена графу Тышкевічу ў Чырвоны Двор.

N 2. Доклад В.И.Срезневского о библиотеке и музее Татура на основе личного ознакомления. 2—4 апреля 1907 г.". Далей мы падаем на мове арыгінала асобныя вытрымкі з гэтага даклада:

"Музей и библиотека Г.Х.Татура представляют собой ...собрание картин и икон (две комнаты) и библиотека (одна комната...). Предметы музея Татура самые разнообразные. Здесь находим результаты его раскопок курганов (костяки, каменные орудия, различные украшения); древне-польские доспехи и оружие (напр., лук Понятовского, шлем эпохи 30-летней войны, пороховница 1641 г. с инкрустацией на коже, громадный рыцарь на коне, закованный в панцырь с гербом Радзивиллов на груди); знамена, обширное собрание антиминсов, церковная утварь, облачения, крест, пожалованный Сигизмундом I Логойскому костелу; коллекция слуцких поясов и тканей, монет, посуды, пуговиц, марок и проч. Библиотека..., тут же карты в свитках, рисунки, альбомы...

Незадолго до смерти Татур начал приводить в порядок свое собрание, но смерть застала его в самом начале работы: приведенными в порядок... оказались только картины и иконы... ...библиотека Татура (как и все его собрание) посвящено преимущественно Белоруссии и только отчасти, в

силу необходимости, Польше. Ее можно разделить на две главные части: книги и рукописи.

Главная масса книг — польские и латинские (печатанные в Польше), издания ХУI, ХУП, ХУШ и начала XIX вв. Их можно приблизительно определить цифрою 2000. Это большею частью издания духовного содержания: масса изданий иезуитов, Виленского и др. братств, полемические сочинения..., сочинения кальвинистов, филоматов, шубравцев, множество надгробных проповедей и пр. Много изданий и светских: ...Гербовник Папроцкого ХУI в., несколько других гербовников, издания Статутов и Конституций, исторические сочинения (напр., Kronika Polska Marcina Bielskiego. 1597 г.), календари ХУП в. с современными приписками. По городам издания преимущественно падают на Вильну, Супрасль, Несвиж, Варшаву, Познань, Краков.

Латинские издания... можно отметить издания Гваньини, Герберштейна, грамматики и словари польские и литовские. Есть несколько ценных изданий и не имеющих отношения к Белоруссии: таково издание ХУП в. портретов римских императоров, Библия Пражская ХУI в. и др. Книг церковной печати сравнительно немного. Это... издания Виленские, Супрасльские, Почаевские, Черниговские, Киевские. Из них на первом месте д.б. поставлен Литовский Статут 1588 г. (изд. Мамонича). (Дзіўна, што Статут В.Сразнеўскі аднёс да царкоўных выданняў. — Рэд.). Интересны издания, печатанные на польском и белорусском языках одновременно и попеременно. Общее число книг церковной печати 60—70. Значительное количество книг — новые XIX в., по преимуществу русских, касающихся Белорусского края. Число их доходит до 1000.

Отдел рукописей подразделяется на: 1) рукописные книги и тетради и 2) грамоты и акты. Рукописей русских очень немного... Некоторые из них ценны по припискам и вкладным: таково Евангелие ХУI в. с длинной и интересной вкладной 1540 г. князя Василия Ивановича Соломорецкого монастырю Покрова Богородицы в Соломеричах с указанием на цену рукописи и заклятиями.

В другом Евангелии запись 1538 г. о покупке Евангелия за две гривны в церковь Николы Чудотворца и об освящении этой церкви, а также запись "писца рукописи". Укажем

еще ценную рукопись Пророков 1520 г..., Поменник Слуцкого Троицкого прав. Монастыря в списке ХУП в.., записки о польском восстании 1863 г., рукопись витебского кс. Антония, умершего в 1862 г., заключающая в себе описание нескольких костелов, записи белорусских народных обычаев, песен с нотами, легенд и пр... Следует отметить архив Минской казенной палаты за 1812 г... Из латинских (рукапісаў — Ю.П.) замечательны: пергаментные — молитвенник и Hora Canonica — первый с древне-немецкими приписками, второй с французскими, а также с несколькими миниатюрами и тщательной орнаментикой золотом и красками, ...громадный том in folio 1623 г. с нотами на 4-х линейках и с заглавными буквами с миниатюрами. Польских рукописей, по преимуществу ХУШ в., несколько сот... — описание церковных библиотек, инвентари церквей, монастырей, сборник духовных песнопений, литературные произведения и пр...

Отдел грамот и документов далеко превосходит величиною отдел рукописных книг и тетрадей. Их надо считать тысячами. Главная масса... бумажные акты ХУП, ХУШ вв., белорусские и польские. Но кроме того есть и значительное число пергаментов: русских пергаментных актов 15".

Далей прыведзены назвы некалькіх актаў 1499, 1501, 1520, 1539 гг. і інш., тры з гэтых дакументаў Сразнеўскі перапісаў і перадаў у Расійскую Акадэмію навук, фотакопіі іх Інбелкульт атрымаў у 1923 г.

"В отношении лиц, давших грамоты, интересны грамоты Петра Могилы 1635 г. и Иосафата Кунцевича 1618 г.

Много частных правовых актов ХУІ в., ряд привилеев того же века...

Печатные грамоты. Рисунки.

В.Срезневский".

Пад нумарам 3 у публікацыі З.Даўгялы ідуць вытрымкі з лістоў 1907 г. Андрэя Канстанцінавіча Сьніткі да Усевалада Ізмаілавіча Сразнеўскага. Прывядзём тут некаторыя з вытрымак:

"Можно было еще прибавить: Периодические издания Виленские начала XIX в.,

Устав Младзенческого дисненского братства,

Мемуары Ошторпа,

Записная книжка (краткие мемуары) дорожных впечатлений польского вельможи 17 ст. при поездке в Рим.

Граф Тышкевич, купив книгохранилище, никаких условий не ставил...

Икону Логойской Богоматери г-жа Татур отдала епископу, который облёк ее в ризу (увы, подмалевал!) и торжественно с крестным ходом отнес в церковь в Логойске.

Антиминсы тоже получил архиерей".

Нумарам 4-м у публікацыі пазначана "Апісаньне бібліотэкі і збораў Г.Х.Татура, складзенае пасьля яго сьмерці для Акадэміі навук Яўгеньяй Аляксандраўнай Масальскай-Сурын (народжанай Шахматавай, якая жыла ў 1907 г. у Мінску)".

У "Аддзеле манускрыптаў" указана 48 пазіцый. Апісанні некаторых рукапісных кніг гэтага збору падаем фрагментарна:

"2. Regula cruciferorum aurea crucic eguitum, militantiun profide Christi contcripta et constituta per... genorosum magniticum dominum.

Stanislaum Wolski, nobil, Polon. Romae confektum 20 mai 1742.

В 2-х частях. Рисунок тушью: из облаков показываются три руки с мячом, книгой и цветком. Из Несвижской б-ки Радзивиллов...

11. Славянское Евангелие. Fol. 217 л.

Предисловие и оглавление — 8 л. ...В начале оглавления каждого Евангелия заставка красками (украшения из луков, кругов и фигур креста на полумесяце). Заглавные буквы украшены акварелью. На вкладных листах между Евангелиями от Луки и предисловием вписано поданье людей на монастырь Покрова Богородицы в Соломеричах ок. Минска кн. Василием Ивановичем Соломорецким в 1540 г. Язык Евангелия приближается к местному... Переплет: в досках, обшитых малиновым бархатом...

15. Евангелие славянское. Fol. на 245 лл... Писано на выжатых линейках крупными буквами. В начале и перед каждым Евангелием виньетки киноварные. Заглавные буквы — киноварные с украшениями. Сохранность хорошая. В деревянных досках, покрытых зеленой материей с бронзо-

выми наугольниками и изображением евангелистов; в середине лицевой стороны медальон с распятием и надписью: "Florian z Hainu"...

18. Ksiega cudow n. p. Maryi matki C.Slynacej z obrazu cerkwi Waskowskiej uroczyszczem Jwanij, de nowo zabudowanej X.Nicefora Novosielskiego, parocha Skryhotowskiego... Fol. В кож. перепл...

26. Diarusz drogi do Wloch z J.W.J.M.X. Jozepfem Lubomirskim in a. 1689 z Krakowa. Jn 12°...

47. Rekopism Petronelli Kielczewskiej. Нач. XIX в. Трагедия Горация. Стихи на разные события. Несколько неизвестных сочинений Ant. Goreckiego..."

У пераліку згадваюцца таксама манускрыпты, у якіх ёсць запісы 1538 і 1718 гг., Памяннік Слуцкага Троіцкага манастыра XУ ст. пазначаны N 17, а таксама дакументы 1779—1783 гг. і інш.

"Б. Перечень предметов библиотеки и музея:

1. Скорины Библия с рисунками.

2. Jnsignia veteris urbis Pragensis.

3. Литовский Статут Сигизмунда I.

4. То же иезуитское издание.

5. O poprawie Kalendarza 1583 г. Wilna.

6. Ключ разумення 1663 г.

7. Труды словес — Лазаря Барановича 1674 г.

8. Kronica Polska Marcina Bielskiego.

9. Kalendarz, польский и русский. 1748 г. и позднейшие за 5 лет.

10. История русской и польской церкви. Издание сожжено по приказанию папы (ксендзы еще за несколько дней до смерти Татура домогались получить ее как величайшую редкость).

11. Ежегодник с 1690 — Яна Квяткевича. Изд. иезуитское 1695.

12. Униатский требник. 1783 г.

13. Библия по-польски. Изд. в Кракове в 1540 г.

14. История Польши по-латыни Райнгольда.

15. Описание Польши и Литвы Гваньини.

16. Старые книги — по-польски о Гусситском движении.

17. Рижское право — по-немецки 1542 г.

18. Латинские акты 1574 г.

19. Divi Justini pilos, 1565.

20. Postylla katolicka, 1575.

Падаў З.І.Даўгяла".

Доўгі час не было дакладна вядома, ці сапраўды частка калекцыі Г.Татура трапіла ў Львоў. З.Даўгяла згадваў "львоўскі след" калекцыі толькі як чутку, адну з версій.

Дзякуючы добразычлівасці львоўскіх калег (гл. артыкул А.Хадыкі ў гэтым зборніку. — Рэд.) сёння мы маем магчымасць прывесці ніжэй фрагмент "Кнігі прыросту рэлігійнага музея" у Львове за 1908 г., чытаючы які можна ўпэўнена сказаць, што частка рэчаў з калекцыі Г.Татура была набыта Львоўскім музеем. Яна стала адным з першых паступленняў будучага Нацыянальнага музея. Цяпер мы дакладна ведаем, дзе гэтая частка калекцыі захоўваецца.

У Кнігу паступленняў Львоўскага царкоўнага музея за 1908 г. былі ўнесены апісанні экспанатаў пад нумарамі з 2630 да 5916. Паступленне калекцыі Татура было зафіксавана ў Кнізе паступленняў 2 лютага 1908 г. Прыводзім пачатак гэтага запісу з захаваннем мовы арыгінала (наколькі гэта магчыма). Лічбы перад назвай рэчы ўказваюць на нумар, пад якім дадзены прадмет (прадметы) занесены ў Кнігу паступленняў. Нумары пасля назвы рэчаў у арыгінале былі дапісаны пазней, іншым почыркам. Яны ўказваюць на нумар, пад якім дадзеныя прадметы захоўваюцца ў калекцыі Нацыянальнага музея ў Львове. У квадратных дужках дадзены нашы тлумачэнні тэрмінаў.

"Книга прироста церковного музея. 5916/1. N 2630—5916.

Коллекция Татура, приобретенная в Минске (за... 7500 руб.) 15.2.1908 г.

3605—17 Антиминсы... Шептицкого, Гребницкого;

3621—4 Икони на поперы...

3625—49 Икона на досьці У-1373, У-3849, У-1373-162-3-9, 170-9 ДМ-207

3650—2 - 2 икони на бляси, 1 реза [рыза] У-3850 Дор 1802 ДМ-208

3653—4 - 2... [Роспісы] на кахлі

3655-62 - резьба Д 98—102 ИУ 34—35...

3666 Пороховниця...

3670 — накривка на пушку з вышивки на аксамити

3671—10 крестив шитых золотом и сребром з церкви

3673 ХС [Христос] [архіерэй] на шитя [вышыўка ці аплікацыя?]

3674—5 - 2 разпяў [Два ўкрыжаванні] ДТ 49, 50

3684 - Покровец з чернго шовку

3685—6 Покровец з зелёного аксамиту

3688 Покровец...

3707 Орнат вышивани

3787—8 Пугарі [гузікі?]

3789 Бронзовый крест Жигимонта Августа — ДМ 196 /магчыма той самы, што ў дакладзе В.Сразнеўскага названы "крест, пожалованный Сигизмундом I логойскому костелу" — Ю.П./

3790—3 Воты с римскими надписями и изображениями..."

У Львоў трапілі не ўсе зборы з музея і бібліятэкі Г.Татура. Гэта пацвярджае брашура Антона Луцкевіча "Беларускі музэй імені Івана Луцкевіча" (Вільня, 1933), дзе сярод экспанатаў рукапіснага аддзела Беларускага музея ў Вільні згадваюцца два рукапісныя помнікі — Слуцкі памяннік з 1517 г. і Статут Младзенчаскага брацтва ў Дзісне ХУП ст. Тыя ж дзве пазіцыі мы сустракаем у перапісцы па пытанню набыцця збораў Расійскай Акадэміяй навук (праўда, В.Сразнеўскі анатаваў Слуцкі Памяннік як спісак ХУП ст.).

Вельмі важна грунтоўна вывучыць той вялізны масіў татураўскай калекцыі, які захоўваецца ў зборах Нацыянальнага музея ў Львове. Даследаванне указаных каштоўнасцей дапаможа істотна ўзбагаціць нашы веды па гісторыі беларускай нацыянальнай культуры[2].

1. Даўгяла З.І. Матэр'ялы аб музэі Г.Х.Татура ў Менску // Запіскі аддзела гуманітарных навук. Кн. 8. Працы клясы гісторыі. Менск, 1929. Т. 3. С. 553—559.

2. [Інфармацыя пра калекцыю Г.Татура ёсць і ў брашуры Ю.Лабынцава "Архіў Беларускага Адраджэння", Мн., 1993], дзе прыведзены спіс дакументальных помнікаў беларускай царкоўнай і грамадзянскай гісторыі, канфіскаваных НКУС Літоўскай ССР 15—16 жніўня 1944 г. Цяпер гэты спіс захоўваецца ў бібліятэцы АН Літвы (аддзел рукапісаў, фонд 21, лл. 16—24 адв.). Матэрыялы Татура былі ў музеі ў

скрынцы 28 пад N 1 і ў скрынцы 30 пад N 17 "Татур з Менску (асаб. дак.)". Там жа, у скрыні 16, пад N 4 знаходзіліся лісты мітрапаліта Шаптыцкага да Антона Луцкевіча. Гэтую частку збораў Г.Татура трэба сёння шукаць у сховішчах Літвы: — рэд.].

МАЯ ЯНІЦКАЯ

ДРАМАТЫЧНЫЯ ЛЁСЫ КАШТОЎНАСЦЕЙ НЯСВІЖСКАГА ЗАМКА

Першыя значныя страты панёс Нясвіжскі замак пасля другога падзелу Рэчы Паспалітай. У 1772 г. была разрабавана радзівілаўская скарбніца. Самую каштоўную частку рэчаў, твораў старажытнага дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва — зброю, вырабы з золата, серабра і каштоўных камянёў — адправілі ў Пецярбург, частку — у Смаленск. Шмат каштоўнасцей разрабавалі расійскія салдаты і афіцэры[1].

Нясвіжская бібліятэка Радзівілаў, якая да 1772 г. налічвала 20 тыс. тамоў, была вывезена ў Пецярбург А.Бібікавым. На той час там знаходзіўся і хатні кніжны збор "бібліятэкі Бяльскай", якую сабрала Ганна Радзівіл (1676—1746, родам з Сангушкаў) у радзівілаўскім замку м. Бяла (Белая, цяпер у межах Рэспублікі Польшча). Варта згадаць, што ў бібліятэцы таксама захоўваўся і кніжны збор Якуба Генрыха Флемінга (1667—1728), каралеўскага міністра Аўгуста Ш, набыты Радзівіламі ў пачатку ХУШ ст. Гэты аддзел называўся "бібліятэка Флемінгоўская".

Акрамя таго ў бібліятэцы Нясвіжскай Ардынацыі быў таксама аддзел рукапісаў, дзе сярод іншых каштоўных рукапісаў захоўваліся 17 тамоў літоўскіх прывілеяў у добра пераплеценых вокладках (Acta Tomiciana), якія былі перададзены ў 1551 г. Мікалаю Радзівілу каралём Рэчы Паспалітай і вялікім князем ВКЛ Жыгімонтам Аўгустам[2].

Па загаду Кацярыны П нясвіжскую бібліятэку перадалі ў тым жа годзе Імператарскай Акадэміі навук[3]. Яна склала большую частку бібліятэкі гэтай Акадэміі, аб чым сведчыць наступны запіс бібліятэкара І.Бакмейстара: "...полученное библиотекою в 1772 году другое приращение, о котором ни-

как умолчать не можно, превосходит все преждепомянутые. Многочисленные собрания книг, хранимые в то время в Несвиже, что в Литовском княжестве, привезено и приобщено к нашему. Дивно, что война наукам везде зловредная, в России им полезна. Она пособием нам служила в начальном еще заведении библиотеки и доставила ей найбольшую часть скопленных ею книг"[4]. Кнігазборы і рукапісы Нясвіжскай бібліятэкі, перададзеныя Імператарскай Акадэміі навук у 1772 г., у 1842 г. пераразмеркавалі. Частку з іх перадалі С.-Пецярбургскай Духоўнай Акадэміі[5], частку - Універсітэцкай бібліятэцы ў Маскве[6], частку - бібліятэцы Генеральнага штаба ў Пецярбургу. Універсітэцкая бібліятэка ў Маскве атрымала ўсе беларускія, польскія і лацінскія хронікі, што захоўваліся ў Нясвіжы[7]. Але найбольшую колькасць рукапісаў і рукапісных кніг атрымала Імператарская Публічная бібліятэка. (Спіс беларускіх рукапісных кніг у зборах Нацыянальнай бібліятэкі Расіі ў Санкт-Пецярбургу гл. далей у артыкуле М.Нікалаева).

Вядома, што 11 інкунабулаў з нясвіжскай бібліятэкі Радзівілаў сёння знаходзяцца ў Дзяржаўнай бібліятэцы Расійскай Федэрацыі (г. Масква), некалькі экземпляраў — у бібліятэках Вільнюса[8].

Пасля канфіскацыі маёмасці ў 1772 г. Радзівілы зноў запоўнілі сваю скарбніцу каштоўнасцямі. Новыя іх рабункі адбыліся ў Нясвіжскім замку ў канцы кастрычніка 1812 г. Згодна з мемуарнымі запісамі маршалка замка Альберта Бургельскага, першым на каштоўнасці Радзівілаў паквапіўся генерал Кнорынг, які забраў усё каштоўнае адзенне мінулых стагоддзяў, старажытныя дываны, частку гадзіннікаў, антычных твораў, музычных інструментаў і інш.

Наступным рабаўніком Нясвіжа быў генерал Тушкоў, які, тэрарызуючы А.Бургельскага, забраў "розныя брыльянты, сярэбраныя і залатыя вырабы, а таксама іншыя рэчы".

Даведаўшыся пра рабаванні Нясвіжскага замка генераламі ў асабістых мэтах, адмірал Чычагаў стварыў спецыяльную камісію з вышэйшых афіцэраў, якія павінны былі сачыць за ходам рэквізіцыі радзівілаўскіх каштоўнасцей. Яны афіцыйна забралі са скарбніцы тое, што засталося пасля Кнорынга і Тушкова — "калекцыю розных

каштоўных каменняў, сабраную ў даўнія часы, брыльянты ў аправе і без апраўы, таксама падабраныя ў розныя калекцыі; шмат тытунёвак залатых і сярэбраных, упрыгожаных брыльянтамі; камплекты розных антыкаў". Са згоды камісіі вывезлі шмат сталовага серабра (на сто асоб), замежны фарфор і фаянс, нумізматычныя калекцыі, вельмі прафесійна скамплектаваныя, "самыя каштоўныя замежныя творы жывапісу", апоны (кітайскія і турэцкія накідкі на коней), зброю, рыцарскія даспехі, старыя сярэбраныя вырабы, кубкі "рознымі штукамі і каштоўнымі медальёнамі аблепленыя", маршалкаўскія ляскі, аздобленыя золатам і брыльянтамі; манстранцыі сярэбраныя і залатыя, таксама ўпрыгожаныя брыльянтамі. Вельмі шмат забралі "обіцця" (так называлі тканіны для аздобы сцен палацавых пакояў, узор якіх быў вытканы залатымі і сярэбранымі нітамі), розныя гадзіннікі, "галуны і ўбранства каралеўскага трона". Са зброі забралі карабелы, конскую збрую, упрыгожаную каштоўнымі камянямі, мячы і кінжалы разам з папскім мячом Яна Ш, розных памераў сасуды ў выглядзе ракавіны, слімака (так званыя "наўцілусы"), вельмі рэдкія каштоўнасці нават сярод заходнееўрапейскіх збораў; "бязмежную колькасць каштоўных кніг" з Нясвіжскай бібліятэкі, сабраных пасля рабункаў у 1772 г. Радзівіламі — Каролем Пане Каханку і Дамінікам, а таксама вялізны збор нумізматычнага кабінета.

9 студзеня 1813 г.генерал П.Чычагаў аддаў загад N 284: "Из числа добычей, взятых вевереною мне Армией от неприятеля в Несвиже, находящихся ныне в Минске, предписываю... 1) древние медали и монеты, коим доставили мне реестр [а ў тым рэестры згадвалася 13256 манет, у тым ліку 456 залатых, 11775 сярэбраных, 1 бронзавая, 881 медная, 137 свінцовых, 1 алавянная, 1 каменная, 1 драўляная (радзівілаўская — М.Я.)] отправить в Харьковский университет, в который прилагается при сем и мое отношение; 2) вообще церковные вещи отослать в Московский собор с реестром им; 3) самые редкости и древности препроводить к Д.С.Советнику Валуеву, но ему тоже прилагается мое письмо; 4) все прочия за тем остающиеся, которые имеют весьма мало значения, продать

с аукциону и, сколько вырučено будет денег, мне донести и пожаловать в церковь и к Валуеву вещам доставить реестр"[9].

Па загаду Камісіі ўсё запакавалі ў скрыні і вывезлі на 13 брычках. Пазней Чычагаў перадаў частку каштоўнасцей Успенскаму сабору ў Маскве, частку — Эрмітажу ў С.-Пецярбургу.

Рэшткі кітайскіх і турэцкіх тканін для аздобы сцен (так званае "обіццё"), дываноў, шабляў і карабелаў, рыцарскіх даспехаў, паляўнічых стрэльбаў і тэатральных касцюмаў, люстэркаў рознай велічыні, а таксама вырабаў з медзі, якіх Чычагаў не змог забраць, ён аддаў на разрабаванне сваёй арміі і мясцовым гандлярам. У гэты ж час забралі частку архіва, а частка была проста раскідана па розных мясцінах.

Ацалелую нейкім цудам частку каштоўнасцей і збораў замка, якія былі лепей прыхаваны, забраў генерал Тушкоў. Ён вярнуўся ў Нясвіж 3 снежня 1812 г. і вывез крэслы, "обіццё", люстэркі, рэшткі бібліятэкі, нават фіранкі з вокнаў і пасцель, сярэбраныя і медныя вырабы, карэты і "астатнюю рухомасць, якая была". Тушкоў выцягнуў гэтыя каштоўнасці з 32 сховішчаў Бургельскага. Згодна з падлікамі апошняга, штаб адмірала Чычагава і яго падначаленыя вайскоўцы толькі з замка вывезлі каштоўнасцей не менш, чым на 10 млн. польскіх злотых. Аднак Бургельскаму ўсё ж удалося схаваць ад рабаўнікоў 60 пудоў сталовага серабра, а таксама шмат іншых рэчаў. Засталіся ў "гетманскай" зале і партрэты Радзівілаў і князёў, з якімі яны былі ў сваяцкіх адносінах. Многія партрэты пасля нашэсця вайскоўцаў патрабавалі рэстаўрацыі[10].

Значныя рабункі Нясвіжскага замка адбыліся ў пачатку 1919 г., калі на пэўнай частцы Беларусі ўсталявалася савецкая ўлада... "После ухода из Несвижа немцев пришел отряд "товарища" Солдатова, отряд 6-ой пунктовой Чрезвычайной Комиссии 8-го участка Смоленского округа. Завладел "тов." Солдатов историческим замком и на правах владетельского князя стал править городом. Наложил на город контрибуцию в несколько десятков тысяч рублей, от которых, впрочем, нет никакого следа в Слуцком Казначействе, а когда возмущенные феодальным правом "тов." Солдатова,

местные коммунисты собрались, чтобы обсудить меры против этой "чрезвычайной оккупации", он окружил дом, где проходило собрание, расставил кругом пулеметы и приказал разойтись. Однако коммунистам удалось-таки собраться в другой раз, они, образовав ревком, решились на крайнюю меру: при помощи стоящей в Несвиже роты Н-ского полка они разоружили чрезвычайный отряд Солдатова, после чего было установлено, что из замка пропали все драгоценности, неоценимые предметы искусства, дивные гобелены и другие сокровища, не поддающиеся оценке. Следствие партийной и местной следственной комиссии уже закончено. "Товарищ" Солдатов и его сподвижники понесли заслуженную кару, но разграбленные сокровища остались неразысканными"[11].

Згодна з артыкулам Рыжскага Мірнага Дагавора і Дадатка да яго N 3 РСФСР і Польская Рэспубліка падзялілі між сабой (не запрасіўшы на перамовы ўрад БССР, утвораны 1.1.1919 г.) не толькі этнічна беларускія землі, але і культурныя каштоўнасці, перадача якіх адбывалася на працягу некалькіх гадоў.

Так, у 1928 г. па патрабаванню польскага ўрада СССР аддаў Польшчы невялікую частку каштоўнасцей Нясвіжскага замка, вывезеных у Расію ў 1792 і 1812 гг. Ніжэй падаецца спіс помнікаў гісторыі і мастацтва (на мове арыгінала), якія падлягалі... "выдаче Польской Делегации..."[12].

1. Почетный меч Яна Собесского N В.13 с перевязью N 3а.

2. Шляпа Яна Собесского N 3а.

3—12. Десять палок за N 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 (отделение "Смешанные вещи", латинская буква "   "). [У дакуменце літара не пазначана — рэд.].

13. Мантия ордена Св. Духа N 763.

14—15. Два польских маршалских жезла (отдел "Различное оружие" за N 17 и 18).

16—20. Пять ружей N 31, 32, 33, 34, 35 (отдел "Ружья и карабины"). Латинская буква "Ф".

21. Один кончар (ганчак — ? — М.Я.) N 15 (латинское "Б").

22—23. Две сабли N 58 и 128 (латинское "А").

24. Одна бронзовая модель лошади N 83 (отдел "Смешанные вещи").

25. Тридцать каменных сабельных рукояток польских и пять мраморных набалдашников турецких (N 7, отдел "Различное оружие").

26. Нагрудный образ с Богородицей (N к. 1).

27—28. Две серебряные доски с гравер. портретом Оссолинского (Ливан N 25 и 37).

29—30. Две табакерки с изображением на слоновой кости Яна Ш, вторая Иннокентия XI (N 171 и 172 каталога Ц.С. Арс. 1840 г. Ч. II).

31—32. Два барельефа с изображением Вулкана, Венеры, Геркулеса и Омфалии (N 189 каталога Ц.С.Арс. 1840 г. Ч.II).

33—35. Три бокала, из коих два в виде корабля (серебряные и один в виде совы из кокосового ореха в золоченой оправе N 2479).

36—37. Два бокала с раковиной N 2891 и 2879.

Шмат нясвіжскіх каштоўнасцей было знішчана або без следу згублена ў 1939 г.[13]. Пасля ўз'яднання Заходняй Беларусі з Усходняй бюро ЦК КП(б)Б на працягу верасня 1939 і чэрвеня 1941 г. чатыры разы абмяркоўвала на сваіх пасяджэннях, куды накіраваць каштоўнасці Нясвіжскага замка. 27.12.1939 г. вырашылі стварыць гістарычны музей. Але праз два тыдні па невядомай прычыне (можа, у архіве Камітэта дзяржаўнай бяспекі былога СССР будуць знойдзены дакументы, якія высветляць гэтыя прычыны) прынялі новае рашэнне: перадаць замак Радзівілаў пад Дом адпачынку НКУС БССР, часова пакінуўшы нясвіжскія каштоўнасці ў замку.

Аднак 5 ліпеня 1940 г., праз 5 месяцаў, Бюро ЦК КП(б)Б зноў абмяркоўвала гэтае ж пытанне. Замак вырашылі перадаць аўтадарожнаму тэхнікуму, бібліятэку і архіў — Акадэміі навук БССР; карціны (сярод іх -- 20 палотнаў Ю.Фалата) і жывапісныя партрэты (згодна са спісам Саюза мастакоў БССР, складзеным 20.10.1939 г., іх было 264; з іх 87 партрэтаў Радзівілаў і іх сваякоў урад БССР перадаў у 1950 г. ПНР[14]), а таксама некалькі скульптурных партрэтаў, збор слуцкіх паясоў, частку мэблі, скульптурныя кампазіцыі і каштоўныя вазы — Дзяржаўнай карціннай галерэі, створанай у 1939 г.; гарматы, частку рыцарскіх даспехаў ХУІ ст., збор агнястрэльнай і халоднай зброі --

Беларускаму дзяржаўнаму музею (збор зброі, вывезены нямецкімі захопнікамі, быў часткова вернуты з Усходняй Прусіі і размеркаваны паміж Беларускім дзяржаўным музеем і Гродзенскім гісторыка-археалагічным музеем); частку рыцарскіх даспехаў — кінастудыі "Савецкая Беларусь"; збор з паляўнічай залы — музею Беластоцкага дзяржаўнага запаведніка; касцюмы — Вялікаму тэатру оперы і балета. Астатнюю маёмасць рэалізавалі "праз дзяржаўны гандаль". Для выканання гэтага рашэння стварылі камісію ў складзе "т. Красніка (камісар замка), т. Азірскага (нач. Упраўлення па справах мастацтва), т. Сіротка (сакратар Нясвіжскага райкама партыі)".

ЦК КП(б)Б наўмысна марудзіла з перадачай нясвіжскіх каштоўнасцей беларускім музеям, даючы магчымасць расійскім навукоўцам вывозіць без уліку беларускую спадчыну. Кіраўнікі ўсёй вертыкалі ўлады ўвогуле варожа ставіліся да збораў старажытных помнікаў беларускай культуры, да іх захавання і вывучэння. Таму не дзіўна, што яны з палёгкай аднесліся да вывазу з Беларусі помнікаў культуры Расійскімі музеямі. Так, у 1940 г. экспедыцыя Дзяржаўнага гістарычнага музея (г. Масква) вывезла з паляўнічай залы Нясвіжскага палаца "цудоўнай работы крэсла з косці рагоў аленя"[15]. Гэты ж музей вывез мэблю з маёнтка Завіша каля Пінска і два арыгінальныя разныя крэслы з епіскапскага палаца ў Пінску. Тая ж газета "Известия" 7 верасня 1940 г. з захапленнем паведамляла, што Цэнтральны антырэлігійны музей (Масква) атрымае днямі з Пінска два вагоны старадаўніх кніг і рукапісаў (болей за 30 тысяч), якія належылі Пінскай каталіцкай семінарыі.

Створаная бюро ЦК КП(б)Б камісія нічога не зрабіла, і 6 студзеня 1941 г. зноў на бюро слухалася пытанне аб перадачы каштоўнасцей з Нясвіжскага замка. Пастанавілі стварыць новую камісію, якая павінна была ў тыднёвы тэрмін даць свае прапановы, кіруючыся наступнымі меркаваннямі: бібліятэку і архіў аддаць АН БССР; рыцарскія даспехі, зброю і інш. маёмасць з рыцарскай залы — Гістарычнаму музею Беларусі і кінастудыі; збор паляўнічай залы — музею Беластоцкага дзяржаўнага запаведніка; касцюмы і мэблю — Вялікаму тэатру оперы і балета, БДТ-1, Дому работнікаў мастацтва.

У 1941 г. частку архіва і бібліятэкі (тое, што засталося пасля папярэдніх рабункаў замка) вагой у 60 тон перавезлі ў АН БССР. Астатнія каштоўнасці па згаданаму вышэй спіску таксама вывезлі ў Мінск.

Як у свой час і расійскія, гітлераўскія генералы і вайскоўцы спачатку рабавалі беларускія каштоўнасці кожны сам па сабе, але праз некалькі месяцаў гаўляйтэр Кубэ спыніў прыватнае рабаванне музеяў, арганізаваў улік культурных каштоўнасцей і вываз іх у Германію прафесіяналамі, пра што сведчыць ліст В.Кубэ, змешчаны ў гэтым зборніку. Былі вывезены ў Германію радзівілаўскі архіў (ён вернуты, захоўваецца ў Нацыянальным архіве РБ); каштоўнасці Дзяржаўнай карціннай галерэі БССР (вернуты часткова). Каштоўнасці, вывезеныя ў Расію, не вернуты зусім. Месцы знаходжання многіх з іх вядомы. Але большасць нясвіжскіх каштоўнасцей трэба яшчэ шукаць у сховішчах нашага ўсходняга суседа, а таксама ў Германіі.

1. Sochaniewicz K. Sprawa rewindykacyji archiwow i mienia kulturalnego Polski od Rosji /Biblioteczka "Wschodu Polski"/. Warszawa, 1921. T. 11. S. 4—5.

2. Там жа.

3. Перевощиков В.М. Роспись книгам и рукописям имп. Российской Академии. Спб., 1840.

4. Опыт о библиотеке и кабинете редкостей и истории натуральной... Спб., 1979. С. 43.

5. Родосский А.С. Описание 432 рукописей, принадлежащих С.-Петербургской духовной Академии... Спб., 1893; Тихонов П.Н. Каталог российских рукописных книг, находящихся в библиотеке Софийского Собора. Спб., 1881.

6. Реусс. Каталог книг Московской университетской библиотеки. М., 1831—1836. Т. 1—3.

7. Sochaniewicz K. Sprawa... s. 5.

8. Каталог инкунабулов. М.; Л., 1963; Указатели и каталоги инкунабулов. М., 1979.

9. Апухтин В.Р. Сердце России... Очерк и архивные материалы. М., 1912. С. 58; Kotlubaj E. Galeria Nieswiezska portretow Radziwillowskich. Wilno, 1857.

10. Kotlubaj E. Galeria Nieswiezska. S. 340, 341.

11. Гужалоўскі А. З гісторыі рабункаў Нясвіжскага замка // Спадчына. 1993. N 2. С. 20—21.

12. Архіў Міністэрства замежных спраў Расіі. Архив внешней политики России. Ф. 54з, воп. 4, спр. 170, л. 182.

13. Бабёр М. Зноў пра Нясвіжскія скарбы // Літ. і мастацтва. 1993. 26 сак.

14. Вяртанне. Зб. Мн., 1992. С. 194—202.

15. Известия. 1940. 2 нояб.

МАЯ ЯНІЦКАЯ

СТАН МУЗЕЙНАЙ СПРАВЫ Ў БССР У 20—30 ГАДЫ

Звярнуцца да аналізу стану музейнай справы ў БССР у 20—30-я гады мяне прымусіў артыкул А.Гужалоўскага "Былі на Беларусі музеі"[1]. У дадзенай публікацыі цалкам падтрымліваецца яго канцэпцыя аб прычынах ліквідацыі многіх музеяў. Але адначасова ўдакладняецца іх спіс, падаецца кароткая інфармацыя аб крыніцах камплектавання іх фондаў, што вельмі важна для пошуку спісаў каштоўнасцей, якія перадаваліся з аднаго музея ў другі, для ўдакладнення інфармацыі аб страчаных на сённяшні дзень помніках культуры.

Дзякуючы краязнаўчаму руху на працягу 20-х гадоў у БССР узнікла шмат раённых, гарадскіх і абласных музеяў. Гэты працэс быў своеасаблівай формай праяўлення дэмакратычнай самадзейнасці насельніцтва, таму што стваральнікі музеяў самі, без вышэйшых загадаў і афіцыйных методык, распаўсюджвалі веды пра родны край, гістарычную пераемнасць традыцый, нацыянальныя карэнні, старажытныя рэліквіі. Такім чынам музеі спрыялі ўздыму інтэлектуальнага жыцця краіны, росту нацыянальнай свядомасці беларусаў. Вялікую ролю ў гэтым адыгрываў часопіс "Наш край". Але з пачатку 30-х гадоў такі рух ужо не адпавядаў планам умацавання Савецкай імперыі, на ўскраінах якой прыярытэт таксама павінна была мець руская культура.

З 1929 г. пачаўся наступ на музеі, якія былі падпарадкаваны Народнаму камісарыяту асветы і "мабілізаваліся" да ўдзелу ў палітычных кампаніях — на прапаганду індустрыялізацыі, калгаснага будаўніцтва, атэізму. Крытэрыем эфектыўнасці музея лічыўся яго ўдзел ў масавай

прапагандзе сацыялістычнага ладу жыцця. Кіраўнікі ўсёй вертыкалі ўлады варожа ставіліся да збору старажытных помнікаў мясцовай культуры, да іх захавання і вывучэння. У апошнім нумары часопіса "Наш край" за 1930 г. пісалася, што "Ён павінен стаць органам барацьбы за марксісцкую ідэялогію ў краязнаўчым руху, мабілізуючы масы вакол сацыялістычнага будаўніцтва"[2]. Гэты курс партыі бальшавікоў быў замацаваны на Усебеларускай нарадзе музейных работнікаў, якая адбылася ў Мінску ў 1932 г. Прынятая на ёй рэзалюцыя патрабавала ўдзельнічаць у "рашучай барацьбе з вялікадзяржаўным шавінізмам, як галоўнай небяспекай, — контррэвалюцыйным беларускім нацдэмакратызмам і іншымі мясцовымі шавінізмамі"[3]. Выконваючы гэты пастулат, былі зачынены музеі:

1. Аршанскі музей перакідвалі 7 разоў. У 1939 г. старшыня гарадскога савета Шчэрба загадаў выкінуць экспанаты на вуліцу, якія праляжалі там два дні, а будынак музея перадаў Гарадскому Савету асавіяхіма[4]. Куды трапілі экспанаты музея, пакуль невядома, як невядома і калі афіцыйна ён быў зліквідаваны. Няма музея ў Оршы і цяпер[5].

2. Віцебскі "музеум розных прадметаў лясной гаспадаркі" існаваў з сярэдзіны XIX ст. Акрамя згаданых экспанатаў у музей паступалі помнікі этнаграфіі[6]. Пасля 1917 г. як музей ужо не існаваў.

3. Музей Віцебскага губернскага статыстычнага Камітэта. Дакладная дата заснавання пакуль невядома. У 1893 г. яго экспанаты перадалі музею царкоўна-археалагічнага "древлехранилища", а ў 1924 г. разам з экспанатамі "древлехранилища" - Віцебскаму аддзяленню Белдзяржмузея .[7]

4. Прыватны музей В.П.Федаровіча ў Віцебску быў створаны ім у 80-я гады XIX ст. з калекцый Бэргнера, Кусьцінскага, Валадковіча, Плятара і сабранымі В.Федаровічам прадметамі з археалагічных раскопак на тэрыторыі Віцебскіх замкаў, а таксама рэчамі старасвеччыны, адшуканымі ў Віцебскай, Мінскай і Магілёўскай губернях[8]. У 1918 г. музей В.П.Федаровіча перадалі Віцебскаму аддзяленню Маскоўскага археалагічнага інстытута, у 1920 — яго прыняла Віцебская камісія па ахове помнікаў старажытнасці і мастацтва, але прынятыя экспанаты не запісалі ў інвентарную кнігу. У 1921 г. В.П.Федаровіч перадаў свой му-

зей Губернскаму аддзелу народнай адукацыі з мэтай упарадкавання гэтай калекцыі і падрыхтоўкі да яго адкрыцця. Але адкрыццё музея не адбылося, не хапіла ў БССР на гэту справу грошай і памяшкання. Налічваў музей 1818 экспанатаў. У 1922 г. яго перадалі Віцебскаму губернскаму музею[9].

5. Віцебскі царкоўна-археалагічны, заснаваны Е.Р.Раманавым і А.П.Сапуновым у 1893 г., ліквідавалі ў 1919 г., большасць экспанатаў перадалі Віцебскаму губернскаму музею[10].

6. Музей Віцебскай вучонай архіўнай камісіі быў створаны ў 1909 г. Меў 1700 экспанатаў, ліквідавалі яго ў 1918 г. Экспанаты перадалі ў 1918 г. Віцебскаму аддзяленню Маскоўскага археалагічнага інстытута (навучальная ўстанова)[11].

7. Прыватны музей А.Р.Брадоўскага быў прывезены ў Віцебск яго ўладаром у час 1-й сусветнай вайны, які эвакуіраваўся сюды з Вільні. А.Р.Брадоўскі стаў першым дырэктарам Віцебскага губернскага музея, створанага ў 1919 г., куды перадаў частку свайго музея. Згодна з законам 1923 г. экспанаты прыватнага музея А.Брадоўскага з'яўляліся дзяржаўнай уласнасцю БССР[12]. Калекцыю экспанатаў гэбрайскай культуры ён перадаў Беларускаму дзяржаўнаму музею, размешчанаму ў Мінску[13].

8. Музей Віцебскага аддзялення Маскоўскага археалагічнага інстытута быў атрыманы ў 1918 г. ад Віцебскай вучонай архіўнай камісіі (каля 1700 экспантаў) і куды ён быў перададзены пасля ліквідацыі гэтай установы ў 1922 г. невядома[14]. Адначасова гэтаму ж інстытуту быў перададзены і прыватны музей В.П.Федаровіча, але ў 1920 г. яго перадалі камісіі па ахове помнікаў старажытнасці і мастацтва.

9. Музей Віцебскага вышэйшага педагагічнага інстытута згадваецца з 1918 г. Калі быў створаны музей і на падставе якіх экспанатаў пакуль невядома. Але ў архіве Віцебскага абласнога краязнаўчага музея згадваюцца "Інвентарныя вопісы Музея Віцебскага вышэйшага педінстытута (у 2-х кнігах)", фонд 8. Інстытут быў створаны 1.10.1918 г.; у 1919—1923 гг. называўся "Інстытут народнай адукацыі": з 1923 г. зліўся з Беларускім дзяржаўным універсітэтам. У

1930 г. зноў адноўлены пад назвай Віцебскі педагагічны інстытут імя С.М.Кірава[15].

10. Віцебскі музей сучаснага мастацтва быў створаны ў 1918 г. па ініцыятыве М.Шагала пры адчыненай па яго ж ініцыятыве Народнай мастацкай школе "новага рэвалюцыйнага ўзору" (1918-1923 гг.)[16]. Музея такога профіля яшчэ не было ні ў адным горадзе былой царскай імперыі. І яго нельга лічыць першым музеем сучаснага мастацтва ў СССР (як сцвярджае Я.Ленсу ў артыкуле "Два юбілеі беларускага дызайна" у газеце ЛіМ за 3.09.1993 г.), таму што ў 1918 г. СССР яшчэ не існаваў, ён быў заснаваны ў 1922 г. У 1919 г. М.Шагал арганізаваў у Віцебску першую выставу авангарднага мастацтва пачатку XX ст., у якой прынялі ўдзел авангардысты С.-Пецярбурга, Смаленска і Масквы. Аснову музея склалі 120 твораў 26 мастакоў-авангардыстаў, у тым ліку выкладчыкаў Народнай мастацкай школы (яна часта змяняла сваю назву — у 1921 г. на "Віцебскі мастацка-практычны інстытут" да 1923 г.; потым "Віцебскі мастацкі тэхнікум" у 1923-1934 гг. і нарэшце "Віцебскае мастацкае вучылішча" у 1934-1941 гг.), а таксама прыехаўшых мастакоў, якія прынялі ўдзел у першай выставе такога рода: М.Шагала, К.Малевіча, К.Кандзінскага, Э.Лісіцкага, Р.Фалька, І.Машкова, Н.Альтмана, М.Ларыёнава, П.Кузняцова, М.Когана, І.Пуні, Д.Бурлюка, А.Купрына, В.Ермалаевай, Х.Суціна і інш. Музей зачынілі ў 1922 г. пасля ўтварэння СССР. Частка музейных твораў была адпраўлена ў музеі Масквы і Петраграда, а частку перадалі ў 1925 г. Віцебскаму Аддзяленню Белдзяржмузея[17].

11. Горацкі краязнаўчы. Быў зачынены згодна з пастановай Савета Народных Камісараў ад 19 лістапада 1924 г. "Аб музеях дзяржаўных і мясцовых"; яго фонды былі перададзены ў Беларускі дзяржаўны музей[18]. Музей узнавіўся ў нашы дні.

12. Магілёўскі музей, заснаваны 15.11.1867 г. пры губернскім статыстычным камітэце. У 1879 г. рэарганізаваны, у 1893 г. у ім стварылі гісторыка-археалагічны аддзел. Меў каля 1500 экспанатаў. Сярод іх найбольш вядомы: кальчуга з Аналінскага кургана Быхаўскага павета; троннае крэсла з Магілёўскага дарожнага палаца ХУШ ст.; сані, пакінутыя

Напалеонам у час адступлення; гербарыі раслін; творы мясцовага дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва; скарбы старажытных манет. Зачынілі музей у 1919 г. Экспанаты перадалі ў Магілёўскі губернскі музей[19].

13. Магілёўскі царкоўна-археалагічны. Заснаваны ў 1897 г. Е.Р.Раманавым. Зачынены ў 1918 г. Меў 6 тыс. экспанатаў, перададзеных у 1919 г. Магілёўскаму губернскаму музею.

14. Магілёўскі губернскі музей быў створаны 31.1.1919 г. на базе экспанатаў Царкоўна-археалагічнага музея (гл. вышэй) і Магілёўскага музея (гл. вышэй). Пасля 1919 г. музей 5 разоў перакідваўся ў розныя будынкі. Апошним прытулкам стаў Іосіфаўскі сабор (помнік архітэктуры саюзнага значэння), які быў узарваны па загаду савецкай улады ў 1938 г., а выкінутыя на вуліцу экспанаты рабаваліся ўсімі ахвочымі да старажытнасцей. Засталося толькі 7000 экспанатаў, 25% ад ранейшай калекцыі, якія хаатычна звалілі ў каплічку на Успенскіх могілках, яе выкарыстоўвалі як склад[20]. Пачынаючы з 1935 г. пры музеі стварылі філіял — Музей гісторыі і атэізму, а з 1937 г. яшчэ адзін філіял - Мемарыяльны музей Р.К.Арджанікідзе [21]. Пасля 1938 г. філіял пад назвай "Музей гісторыі і атэізму" не функцыяніраваў, таму што яго будынак заняў абкам КП(б)Б, а экспанаты да 1941 г. захоўваліся ў пакоі-сейфе абкама. У ім зберагаліся значныя культурна-гістарычныя каштоўнасці: крыж Ефрасінні Полацкай 1161 г.[22]; сярод 150 абразоў XIII—XVIII стст. знаходзіўся знакаміты абраз "Маці Божая Бялыніцкая" XV ст.; старажытная зброя X—XIV ст. (280 адзінак); калекцыі манет (18 тыс. адзінак) і фарфорава-фаянсавых вырабаў XIV—XVIII стст. (170 адзінак); карціны рускіх і заходнееўрапейскіх мастакоў; калекцыі беларускіх рукапісных кніг і грамат (175 адзінак) і інш. Супрацоўнікі музея, якія працавалі там да 1941 г., называлі яго "Магілёўскі дзяржаўны гістарычны музей" (гл. зб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 112, а на с. 111 і 118, у акце ад 1944 г. ён згадваецца як "Магілёўскі абласны дзяржаўны гістарычны музей"). А.Гужалоўскі ў артыкуле "Былі на Беларусі музеі" называе яго "Магілёўскі гістарычны музей". З прыведзеных дадзеных вынікае, што неабходна даследаваць у якім годзе музей змяніў назву і як дакладна называўся. У

час 2-й сусветнай вайны экспанаты музея былі вывезены ў Германію (спіс страчаных каштоўнасцей гл. у зб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 111—117). Музей аднавіўся ў 1957 г. пад назвай "Магілёўскі абласны краязнаўчы музей".

15. Мазырскі краязнаўчы. Адчынены ў пачатку 1929 г. мясцовым краязнаўчым таварыствам. Меў багатыя аддзелы археалогіі і этнаграфіі, а таксама дакументы і рэчы, якія адлюстроўвалі падзеі на Мазыршчыне ў 1917—1925 гг. У 1937 г. музей зачынілі. Экспанаты кінулі ў падвал, а будынак аддалі пад склад[23].

Новы Мазырскі краязнаўчы музей быў адкрыты 7.11.1949 г.[24].

16. Мсціслаўскі краязнаўчы. Адчынены ў 1926 г. у будынку кармяліцкага кляштара, дзе дэманстраваліся калекцыі па прыродазнаўству, этнаграфіі, грашовыя скарбы[25]. Год ліквідацыі музея невядомы. Яго экспанаты перадалі Беларускаму дзяржаўнаму музею згодна з пастановай Савета Народных Камісараў ад 19.XI.1924 г.[26]. Цяперашні музей адчынены ў 80-я гады.

17. Нараўлянскі краязнаўчы. Заснаваны ў 1927 г. Меў тады ж больш 1000 экспанатаў і шпарка развіваўся. Яго фонды ўзбагаціліся за кошт мастацкіх збораў спадароў Горватаў[27]. Дакладны год ліквідацыі музея пакуль невядомы, як і невядома куды перадалі экспанаты. Няма музея ў Нароўлі і цяпер[28].

18. Полацкі "музеум розных прадметаў лясной гаспадаркі" узнік у сярэдзіне XIX ст. Акрамя прадметаў лясной гаспадаркі ў музей паступалі помнікі этнаграфіі[29]. Пасля 1917 г. музей нідзе не згадваўся.

19. Рэчыцкі. Экспанаты звалілі ў адзін пакой бібліятэкі. Куды яны трапілі, пакуль невядома. Сучасны Рэчыцкі раённы гісторыка-краязнаўчы музей адкрылі 5.11.1954 г.[30].

20. Слонімскі. Экспанаты яго звалілі ў двух пакоях кватэры, куды яны потым трапілі, таксама невядома. У 1929 г., "за польскім часам", Слонімскі музей быў заснаваны мясцовым археолагам і краязнаўцам І.Стаброўскім на аснове яго ўласных калекцый. У час Другой сусветнай вайны музей быў разрабаваны фашысцкімі захопнікамі, але менш каштоўная частка калекцыі тады знаходзілася ў ква-

тэры І.Стаброўскага. У 1945 г. музей адчынілі, а 24.5.1946 г. зноў ліквідавалі, пераўтварыўшы яго ў Баранавіцкі абласны гісторыка-краязнаўчы музей. Праз 6 гадоў, 27.9.1952 г., музей стварылі нанава як Слонімскі раённы краязнаўчы музей[31] - дзякуючы намаганням усё таго ж, але ўжо састарэлага, І.Стаброўскага.

21. Слуцкі краязнаўчы. Быў створаны ў 1921 г. мясцовым таварыствам "Папараць-кветка" у былой гімназіі. Меў унікальныя экспанаты — партрэты слуцкіх князёў Алелькавічаў, рукапіснае Евангелле ХУІ ст.; епітрахіль, посах і "срэбную" рызу ХУІ ст., кальвінскую Біблію, выдадзеную ў Брэсце ў 1563 г., малюнкі мастака Катарбінскага і інш. Музей быў адноўлены толькі ў 1952 г.[32].

22. Чэрыкаўскі музей. Дата заснавання пакуль невядома. На працягу 1924—1925 гг. яго фонды былі перададзены Беларускаму дзяржаўнаму музею (г. Мінск) паводле пастановы Савета Народных Камісараў БССР ад 19 лістапада 1924 г.[33].

Экспанаты гэтых музеяў у большасці былі знішчаны ці раскрадзены. Акрамя таго, толькі ў Мінску на працягу 30-х гадоў зніклі заалагічныя, тэатральныя і археалагічныя зборы Інбелкульта, не стала музея паліткатаржаніна, музея пры Доме Чырвонай арміі, музея аховы і аздараўлення працы, музея судовай медыцыны, палітэхнічнага музея пры Цэнтральнай школьнай станцыі, музея санітарнай асветы. У 1940 г. расфарміравалі літаратурны музей Э.Ажэшкі ў Гродне (частка яго рукапісаў і рэчаў трапіла ў Гродзенскі гісторыка-археалагічны музей, а частка прапала); зачынілі музейны аб'ект — "Гродзенскі батанічны сад", які праводзіў навукова-асветніцкую дзейнасць і меў аддзелы сістэматыкі, біялогіі, лекавых раслін, дрэў і кустоў[34].

Адначасова ў 20—30-х гадах былі створаны новыя музеі, якія паспяхова працавалі да пачатку 2-й сусветнай вайны.

1. Бабруйскі краязнаўчы музей, створаны ў 1924 г. мясцовым краязнаўцам Ц.Я.Славіным; меў калекцыі этнаграфіі і археалогіі. спыніў дзейнасць у час 2-й сусветнай вайны, не аднавіўся. Страчаныя экспанаты трэба шукаць[35].

2. Беларуская дзяржаўная карцінная галерэя[36] (такую назву яна мела ў Пастанове СМ БССР N 138 ад 16.05.1944 г.) была заснавана ў 1939 г. у Мінску на аснове прыватных калекцый, канфіскаваных у беларускіх магнатаў пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі. Мела аддзелы графікі, жывапісу, у тым ліку 30 беларускіх абразоў ХУІ—ХУШ стст., скульптуры, у тым ліку 50 скульптур заходнееўрапейскіх і рускіх майстроў; дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва, у тым ліку бронзавыя і фарфоравыя гадзіннікі і кандэлябры, урэцкае мастацкае шкло, габелены, мэбля беларускіх і заходнееўрапейскіх майстроў. У 1941 г. сюды перадалі каштоўныя мастацкія зборы Радзівілаў з Нясвіжскага замка — 264 жывапісныя партрэты і карціны беларускіх і замежных мастакоў; скульптурныя партрэты і шматфігурныя кампазіцыі; 48 слуцкіх паясоў, каштоўную мэблю, фарфоравыя і фаянсавыя вырабы Радзівілаўскіх мануфактур, заходнееўрапейскіх, кітайскіх і рускіх, а таксама шмат інш. твораў мастацтва (гл. артыкул "Драматычныя лёсы каштоўнасцей Нясвіжскага замка"). У час 2-й сусветнай вайны экспанаты музея былі вывезены ў Германію. (Папярэдні спіс страчаных экспанатаў гл. у зб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 70—107). Частка вывезеных экспанатаў была вернута пасля вайны. Карцінная галерэя ўзнавіла сваю дзейнасць у 1945 г., пачаўшы збіранне новых фондаў.

На працягу 1944—1957 гг. назва галерэі відавочна змянілася, таму што ў Пастанове СМ БССР N 162 ад 10.07.1957 г. было запісана: "Перайменаваць Дзяржаўную карцінную галерэю БССР у Дзяржаўны мастацкі музей БССР"[37]. Пад назвай Дзяржаўная карцінная галерэя БССР яна згадваецца і ў дакументах, якія накіравалі Германіі з мэтай атрымаць кампенсацыю за вывезеныя і зніклыя музейныя каштоўнасці (гл. зб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 70). Акрамя Дзяржаўнай карціннай галерэі БССР у гэтых жа дакументах згадваецца яшчэ і "Мінская карцінная галерэя", з якой вывезлі больш экспанатаў (3383), чым з Дзяржаўнай карціннай галерэі БССР (487 экспанатаў). На жаль, пакуль не маем дадзеных аб часе заснавання Мінскай карціннай галерэі.

3. Беларускі дзяржаўны музей дзейнічаў у Мінску з 31.08.1923 г. да ліпеня 1941 г. Быў створаны на базе Мін-

скага абласнога музея (гл. далей). У 1924 г. у яго фонды паступіла калекцыя твораў з Мінскай краёвай выставы старажытнага мастацтва, арганізаванай А.Іпелем у 1918 г. Меў 5 аддзелаў: гісторыка-археалагічны, нумізматыка-сфрагістычны, этнаграфічны, мастацкі, царкоўна-археалагічны; архіў каштоўных дакументаў і рукапісных кніг ХУ—ХУШ ст., а таксама навуковую бібліятэку. У 1941 г. у ім налічвалася 60 тыс. экспанатаў. Сярод найбольш значных экспанатаў былі: грашовыя клады IX—ХУШ стст., абразы беларускіх жывапісных школ ХУ—XIX стст.; карціны беларускіх мастакоў і творы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва Беларусі ХУП—XX стст., у тым ліку слуцкія паясы, мастацкае шкло; ключы ад варот Бабруйскай цвердзі, шабля напалеонаўскага маршала Нэя; беларускае нацыянальнае адзенне і інш.; 119 карцін рускіх мастакоў, а таксама палотны ХУ—XIX стст. заходнееўрапейскіх майстроў. У 1941 г. у музей паступіла нясвіжская калекцыя гармат і рыцарскіх даспехаў ХУІ ст., старажытнай вогнестрэльнай і халоднай зброі (гл. артыкул "Драматычныя лёсы каштоўнасцей Нясвіжскага замка"). Музей быў разрабаваны нямецкімі захопнікамі ў час 2-й сусветнай вайны. Нязначная частка экспанатаў вярнулася з Усходняй Прусіі і была размеркавана паміж Гродзенскім гісторыка-археалагічным музеем і Дзяржаўным музеем БССР[38].

4. Віцебскі губернскі музей, заснаваны 12.11.1918 г. Адчынены ў чэрвені 1919 г. Аснову яго склалі рэчы мясцовай старасвеччыны і мастацтва, сабраныя пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі; калекцыя зброі былога "Віленскага Вайсковага Збору", эвакуіраваная ў час 1-й сусветнай вайны; музей А.Брадоўскага. Дакладная дата рэарганізацыі музея высвятляецца (на працягу кастрычніка 1924 г. і да 27 красавіка 1925 г. яго экспанаты перадаваліся Віцебскаму Аддзяленню Белдзяржмузея)[39].

5. Віцебскае Аддзяленне Беларускага Дзяржаўнага музея заснавана 1.10.1924 г. згодна з пастановамі Калегіі Наркамасветы БССР ад 30.05.1924 г. і Савета Народных Камісараў БССР ад 19.11.1924 г. Аднак музей пачаў дзейнічаць з 27.04.1925 г. Аснову фондаў (30 тыс. адзінак) склалі калекцыі прыватных музеяў Віцебскай навуковай архіўнай камісіі, Віцебскага царкоўна-археалагічнага старажытнага схо-

вішча ("дрэўнехранілішча", пазней называлі Віцебскі царкоўна-археалагічны музей"), Віцебскага вышэйшага педагагічнага інстытута, Віцебскага губернскага музея[40]. Пазней музей змяніў сваю назву. Згодна акта музея ад 12.06. 1930 г. аб перавозе ў Маскву на рэстаўрацыю твораў жывапісу ён на той час меў назву "Віцебскі дзяржаўны беларускі культурна-гістарычны музей", а не "Віцебскі гістарычны музей" як згадвае яго А.Гужалоўскі ў артыкуле "Былі на Беларусі музеі". Сярод каштоўных экспанатаў былі археалагічныя знаходкі з віцебскага замчышча, калекцыі старажытнага мастацкага шкла, фарфору і фаянсу, гадзіннікаў, мэблі, слуцкіх паясоў, дываноў, габеленаў; скульптуры і жывапісу, у тым ліку абразоў; старажытнай зброі, у тым ліку паўстанцаў К.Каліноўскага; сцягі сярэднявечных рамесніцкіх цэхаў; багаты нумізматычны і сфрагістычны кабінет, мошчы Ефрасінні Полацкай; карціны І.Айвазоўскага, І.Рэпіна, М.Дабужынскага, Ю.Пэна, С.Юдовіна, І.Левітана, У.Макоўскага, В.Паленава, Б.Кустодзіева, І.Хруцкага, П.Канчалоўскага, а таксама мастакоў-авангардыстаў М.Шагала, К.Малевіча, К.Кандзінскага, Э.Лісіцкага, Р.Фалька, І.Машкова, Н.Альтмана, М.Ларыёнава, П.Кузняцова, М.Когана, І.Пуні, Д.Бурлюка; багатая на старадрукі і рукапісы бібліятэка (30 тыс. тамоў).

У 1941 г. больш каштоўныя экспанаты эвакуіравалі ў Саратаўскі абласны музей краязнаўства, частку з іх вярнулі. Музей аднавіўся ў 1945 г. пад назвай "Віцебскі абласны краязнаўчы музей"[41].

6. Віцебскі антырэлігійны музей, адчынены ў 1940 г.; у склад яго ўвайшлі экспанаты царкоўнага аддзела Віцебскага культурна-гістарычнага музея, фондаў Віцебскага заалагічнага музея і твораў культавага прызначэння, сабраных з зачыненых цэркваў Віцебшчыны. Музей спыніў існаванне ў гады нямецкай акупацыі, трэба шукаць куды трапілі яго экспанаты[42].

7. Гомельскі гістарычны музей (у дакументах, якія былі накіраваны ўрадам БССР Германіі для кампенсацыі страт, нанесеных музеям у час 2-й сусветнай вайны, гэты музей згадваецца ў ліку трох Дзяржаўных музеяў БССР — Гомельскі, Слонімскі і Навагрудскі[43]. Музей быў створаны ў 1919 г. у палацы князя Паскевіча з яго ацалелай

маёмасці, якая засталася пасля вывазу ў 1919 г. у Маскву (Дзяржаўны гістарычны музей) эмісарам Пашуканісам большай часткі каштоўнасцей — каля ста пудоў золата і сярэбраных манет, каштоўных упрыгожанняў, твораў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва, жывапісу, у тым ліку абразоў і інш.[44]. Музей меў аддзелы: рэвалюцыйнага руху, краязнаўства, побыту Паскевічаў-Румянцавых, фарфоравай вытворчасці. У 1941 г. частку экспанатаў эвакуіравалі ў г. Урупінск Сталінградскай вобл., частка была разрабавана ў час нямецка-фашысцкай акупацыі. Спіс экспанатаў не вернутых пасля 2-й сусветнай вайны з Валгаградскага абласнога музея гл. у зб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 130-134. Музей адноўлены ў 1946 г. [45]

8. Мінскі абласны музей узнік 20.1.1919 г.[46]. Пазней (калі дакладна невядома) яго перайменавалі ў "Беларускі абласны музей" і так называлі — да 31.08.1923 г. Пасля гэтай даты і да 1941 г. называўся "Беларускі дзяржаўны музей"[47], але ў многіх пасляваенных публікацыях яго згадваюць як "гістарычны музей" (то "Мінскі гістарычны музей"[48], то "Гістарычны музей БССР"[49]). Дакладную назву музея неабходна высветліць наступным даследчыкам. Відаць, што гаворка ідзе аб адным і тым жа музеі, які размясціўся з 1919 г. у апусцелых залах былога Мінскага царкоўна-археалагічнага музея (цяпер Дом мастацтваў), лепшыя экспанаты якога былі вывезены ў І-ю сусветную вайну ў Разань і вярнуліся толькі ў маі 1922 г. Асновай для стварэння Мінскага абласнога музея паслужылі экспанаты Мінскага гарадского музея, які сам створаны пасля 1912 г. на базе экспанатаў Музея таварыства аматараў прыроды, этнаграфіі і археалогіі (заснаваны быў у 1912 г.)[50]. У 1919—1920 гг. значная частка яго экспанатаў была вывезена польскімі інтэрвентамі[51].

9. Мінскі царкоўна-археалагічны музей, створаны ў 1908 г. пры Мінскім царкоўна-археалагічным камітэце. Меў 1363 экспанаты, у тым ліку культавыя, этнаграфічныя, фальклорныя; 1900 тамоў кніг, калекцыю старажытных манет; рукапісныя кнігі: Тыпікон ХУІ ст.; Апостал ХУІ ст., Мінея канца ХУП ст., Сінопсіс ХУШ ст., а таксама архіў Слуцкага Троіцкага манастыра. У пачатку І-й сусветнай вайны экспанаты вывезлі ў Разань. У 1922 г. частку

экспанатаў вярнулі і перадалі іх у Беларускі абласны музей[52].

10. Музей рэвалюцыі БССР, узнік у 1926 г. у Мінску. Меў арыгінальныя дакументы па дзейнасці народнікаў, БУНДа, нацыянальных сацыялістычных арганізацый, камплекты газет Беларусі за 1917—1921 гг. Большасць экспанатаў загінула ў гады нямецкай акупацыі. Музей не аднавіўся[52].

11. Полацкі краязнаўчы музей, быў заснаваны ў 1926 г. і размяшчаўся ў Сафійскім Саборы; меў 3 аддзелы: культурна-гістарычны, грамадска-эканамічны і прырода-геаграфічны. Найбольш каштоўнымі экспанатамі лічыліся слуцкія паясы, грашовыя клады, старажытная зброя, археалагічная калекцыя, 67 жывапісных партрэтаў дзеячоў дамініканскага ордэна, друкарскі станок ХУШ ст., старадрукі і рукапісы (у тым ліку "Запіскі студэнтаў Полацкай езуіцкай калегіі"). Музей быў разрабаваны ў час 2-й сусветнай вайны[54]. Аднавілі яго ў 1948 г., але ўжо ў будынку былой лютэранскай царквы. Страчаныя экспанаты трэба шукаць.

1. Гужалоўскі А. Былі на Беларусі музеі // Літаратура і мастацтва (далей — ЛіМ). 1993. 30 ліп.

2. Там жа.

3. Там жа.

4. Там жа.

5. Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі (далей - ЭЛіМБел). Т. 3. С. 679.

6. Каханоўскі Г.А. Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў ХУІ—ХІХ стст. Мн., 1984. С. 87.

7. Першы археолёгічны зьезд. Пратакол зьезду // Наш край. 1926. N 2—3. С. 22.

8. Там жа. С. 23.

9. Архіў Віцебскага абласнога краязнаўчага музея (далей — ВАКМ). Ф. 10, спр. 1, 2, 3; Ф. 12, спр. 4; Ф. 15, спр. 1, 2.

10. Довгяло Д.И., Никифоровский Н.Р. Описание предметов древности, поступивших в Витебское епархиальное церковно-археологическое древлехранилище по ноябрь 1897 года. В. I. — Витебск, 1897; Записки Северо-Западного отдела Имп. Русского географического общества. Кн. 1. — Виль-

на, 1910. С. 222-224; Архіў Віцебскага абласнога краязнаўчага музея. Ф. 7, спр. 1. Кніга запісаў экспанатаў у царкоўна-археалагічны музей Віцебска. 1896—1908 гг.

11. Змигродский К.А. Каталог музея Витебской ученой архивной комиссии. Витебск, 1912.

12. Першы археолёгічны зьезд. С. 23.

13. Архіў ВАКМ. Ф. 11, спр. 3, 4; Ф. 12, спр. 2.

14. Шибеко З. Из истории Витебских археологических "курсов". Неман. 1980. N 6.

15. Архіў ВАКМ. Ф. 8. Іньентарныя вопісы Музея Віцебскага ьышэйшага педагагічнага інстытута. Кнігі 1—2.

16. Вознесенский А.А. Гала-ретроспектива Шагала / Марк Шагал. М., 1987, "Зеленые любовники"; ЭЛіМБел. Т. 1. С. 638, 642, 655.

17. ЭЛіМБел. Т. 1. С. 638.

18. Першы археолёгічны зьезд. С. 22.

19. Фурсов М.В. Описание Могилевского музея. 2 изд. Могилев, 1898.

20. Гужалоўскі А. Былі на Беларусі музеі // ЛіМ. 1993. 30 ліп.

21. ЭЛіМБел. Т. 3. С. 359.

22. Інфармацыю аб пошуках крыжа гл. у артыкуле С.Багдановіча з гэтага зборніка і ў зб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 27—29.

23. Гужалоўскі А. Былі на Беларусі музеі // ЛіМ. 1993. 30 ліп.

24. ЭЛіМБел. Т. 3. С. 396.

25. Гужалоўскі А. Былі на Беларусі музеі // ЛіМ. 1993. 30 ліп.

26. Першы археолёгічны зьезд. С. 22.

27. Гужалоўскі А. Былі на Беларусі музеі // ЛіМ. 1993. 30 ліп.

28. Дзяржаўныя музеі БССР // ЭЛіМБел. Т. 3. С. 679.

29. Кахаnoўскі Г. Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XYI—XIX стст. С. 87.

30. ЭЛіМБел. Т. 3. С. 679.

31. Там жа. Т. 4. С. 589.

32. Там жа. Т. 5. С. 71.

33. Першы археолёгічны зьезд. С. 22.

34. Гужалоўскі А. Былі на Беларусі музеі // ЛіМ. 1993. 30 ліп.

35. ЭЛіМБел. Т. 1. С. 248.

36. Мастацтва Савецкай Беларусі. Зб. дакум. і матэр. Мн., 1986. С. 215.

37. Там жа. С. 240.

38. Минск — город герой. Мн., 1976. С. 158, 163.

39. Першы археолёгічны зьезд. С. 23.

40. Там жа.

41. ЭЛіМБел. Т. 1. С. 650; Архіў ВАКМ. Ф. 8.

42. Гужалоўскі А. Былі на Беларусі музеі // ЛіМ. 1993. 30 ліп.

43. "Вяртанне". Зб. Мн., 1992. С. 70.

44. Бакуменко М. По следам сокровищ Беларуси // Рэспубліка. 1993. 26 ліп.

45. ЭЛіМБел. Т. 3. С. 127.

46. Гужалоўскі А. Былі на Беларусі музеі // ЛіМ. 1993. 30 ліп.

47. Минск — город герой. С. 42—43.

48. Так называе яго начальнік упраўлення па справах мастацтваў пры СНК БССР Ф.Пестрак (гл. зб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 107).

49. Так называе яго навуковы супрацоўнік Беларускага навукова-даследчага цэнтра дакументацыі і рэтраінфармацыі М.Бабёр (гл. яе арт. "Зноў пра Нясвіжскія скарбы" // ЛіМ. 1993. 26 сак., якая карысталася архіўнымі матэрыяламі Бюро ЦК КП(б)Б ад 1941 г.

50. Минск — город герой. С. 158, 163.

51. Там жа.

52. Зборнікі "Минская старина". 1909—1913 гг.; даведнік "Рукапісны аддзел старадрукаваных кніг бібліятэкі Мінскага царкоўнага гісторыка-археалагічнага камітэта". 1909. В. І; Записки Северо-Западного отдела имп. Русского географического общества. Кн. 1. Вильна, 1910. С. 231—235.

53. Гужалоўскі А. Былі на Беларусі музеі // ЛіМ. 1993. 30 ліп.

54. ЭЛіМБел. Т. 4. С. 330.

НАДЗЕЯ ВЫСОЦКАЯ

ГЭТЫЯ ЭКСПАНАТЫ НАЛЕЖАЦЬ БЕЛАРУСАМ

Значны збор беларускіх каштоўнасцей знаходзіўся ў беларускім музеі імя І.Луцкевіча ў Вільні, экспанаты якога пасля 1945 г. былі параскіданы па бібліятэках, галерэях і музеях ЛітССР. У 1954 г. і 1960 г. частка яго экспанатаў паступіла ў Дзяржаўны музей БССР і Дзяржаўны мастацкі музей БССР. У 1978 г. невялікая частка яго экспанатаў (пераважна этнаграфічных — народнае ткацтва і кераміка) былі перададзены музею старажытнабеларускай культуры Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН Беларусі.

Вельмі важна для гісторыі культуры Беларусі мець дакументаванае падцвярджэнне беларускага паходжання пэўных яго экспанатаў, якія на гэтай аснове можна будзе шукаць у сучасных зборах Вільнюса.

Ніжэй падаем І-ую частку інвентара гэтага музея з захаваннем арфаграфіі арыгінала.

ІНВЕНТАР БЕЛАРУСКАГА МУЗЭЮ ІВАНА ЛУЦКЕВІЧА. ЧАСТКА 1

(ад N 1 да N 414 упісаў Антон Луцкевіч, N 415—1977 Пятро Сергіевіч, N 1979—4978 Владас Дрэма)

	N інв.	N кат.	Род	Памеры: вага	Матар'ял	З якога часу	Калі прынята	Ад каго	Як набыта	Апісаньне	Увагі
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
0030	206 Д	N 1	Разьба: фігура Хрыста (сядзіць, абапершы галаву на руку)	выш. 32,5 см	дзерава полі-хром	XIX ст.	1918	Ад старца-жабрака ў Будславе ў 1912 г. Работа селяніна-самаука з ваколіц воз. Мядзёл	Куплена Ів. Луцкевічам	Хрыстос сядзіць, абапершы галаву на руку. Работа вельмі прымітыўная.	1166135
0030	207 Д	N 2	Разьба полі-хро-мавая	выш. 24 см	дзерава	пачатак XIX ст.	1918	З калекцыі Ів.Луцкевіча	Дар	Хрыстос сядзіць, абапершы галаву на руку. Работа прымітыўная. Галава разшчэплена праз лоб, верхнюю частку носа і правую частку твару.	
0030	208 Д	N 3	Разьба, пакрытая жоўтым лакерам	выш. 22 см	дзерава	канец XIX ст.	1918	-"-	-"-	Хрыстос сядзіць, нахіліўшыся наперад і абапершыся на правую руку. Падстава пакрыта рэзанай пляценкай: [illegible]	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
0030	209	N 4	Разьба полі-хромо-ваная	выш. 55 см	дзе-рава	ХУШ ст.	29.IУ. 30	Ад вучня Віл. Бе-лар. гім-назіі М.Шчаснага — з в. Ра-бунь Касця-нецкае гм. Вялейск. пав.	Дар	Хрыстос у цярнёвым вянку, рукі зьвя-заны. Стаіць. У чырвонай капоце ў жалобкі ад верху-да нізу. Чамаровым з шнурка. Работа прымiт. У Рабуні ў няiснуючай цяпер старой царкве было 12 гэткіх фігур.	
0031	210 Д	N 5	-"-	выш. 32 см	-"-	XIX ст.	1918	З калекцыі Ів.Луцкеві-ча. Пахо-дзіць з Шум-ска пад Вільняй	-"-	Маці Божая ў чыр-вонай сукні, акрыта з галавой сіняй хуст-кай. Стаіць. Рукі сашчэпленыя на твару. Выражэньне болю.	
0031	211 Д	N 6	-"-	выш. 68 см	-"-		1918	-"-	-"-	Фігура МБ. (?) у чыр-вонай туніцы і сіняй спадніцы. На твару вы-выражэньне болю. Трэ-шчына па твару ад пад-бародку ўверх праз пра-вую шчаку. Рук ад лак-цёў не хапае.	
0031	212	N 7	-"-	выш. 146 см	-"-	ка-нец ХУШ ст.	1921	З Дзінагор-скае царквы Дзісьненск. пав.	-"-	Хрыстос стаіць у цяр-нёвым вянку, са зьвя-занымі рукамі, з ланцу-гам на шыі, акутаны чырвоным плашчом.	
0031	213	N 8	-"-	выш. 149 см	дзе-рава	ка-нец ХУШ ст.	1921	З Вярэнян-скае царк-вы Дзісьнен-скага пав.	-"-	Хрыстос у цярнёвым вянку, рукі зьвязаны, у чырвоным плашчу.	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
0031	214	N 9	Разьба-ба-крыж	выш. 40,5 см	дзе-рава		1921	З Галубіч	Дар	Фігура расьпятага Хрыста на крыжу (без папярэчыны). Рук не хапае. Работа вельмі прымітыўная.	
0031	215	N 10	Разьба полі-хромо-ваная	выш. 103 см	-"-	XIX ст.	1921		-"-	Фігура расьпятага Хрыста, зьнятая з крыжа. Не хапае левае рукі.	
0031	216 Д	N 11	-"-	выш. 56 см	-"-		1921		-"-	Фігура Хрыста на крыжу. Вельмі прымітыўная работа.	
0031	217 Д	N 12	Разьба част-кова полі-хромо-ваная	выш. 94 см	-"-		1921		-"-	Твар і рукі былі маляваныя. Фігура быццам малячыся (Мадонна?). Без стоп.	
0032	218 Д	N 13	Разьба	выш. з пад-стаў-кай 67,5 см	-"-	ХУШ ст.	1918	З калекцыі Ів.Луцке-віча	-"-	Фігура МБ, маляваная белай алейнай фарбай. Стаіць на зямной кулі. Віленская работа.	
0032	219 Д	N 14	-"-	выш. з падст. 63 см	-"-	ХУШ ст.	1918	-"-	-"-	Фігура св. Яна Апост. — плачучы (як пад крыжам). Малявана белай алейнай фарбай. Віленская работа. Праўдападобна складала суцэльнасць з N 218.	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
0032	220	N 15	Разьба	выш. 24 см	дзе-рава		1918	З калекцыі Ів.Луцке-віча	Дар	Фігура расьпятага Хрыста, знятая з крыжа. Не хапае стоп.	
0032	221	N 16	-"-	выш. 14 см		1918		-"-	-"-	Маленькая фігурка расьпятага Хрыста. Не хапае рук.	
0032	222	N 17	Разьба полі-хрома-вая	выш. 35 см	-"-	1918		-"-	-"-	Бюст Хрыста	ЕМ — 5409
0032	223	N 18	-"-	выш. з падст. 120 см		XVIII ст.	1931	З царквы ў Нягневічах Наваград-скага пав. Праз экскур-сію вучняў Віл. бел. гімназіі з вуч. Мік. Ільяшэвічам на чале	-"-	Апостал Іаан стаіць. Трымаючы ў левай руцэ разгорнутую кнігу, а правай крыху выцягвае наперад. Тры пальцы правае рукі абламаныя. Ад шыі простападна ўніз ідзе глыбокая трэшчына. Такая ж трэшчына ў паставе, дзе вы раз. галуб. Работа народная.	
0032	224	N 19	-"-	выш. з падст. 118 см	-"-	XVIII ст.	1931	Як N 223 /Нягневічы/	-"-	Апостал (?) стаіць, у левай спушчанай руцэ трымае зачыненую кнігу, правай прыдзержывае плашч. На падставе — фігура зьвера. Канец носа крыху адбіты. Дробныя трэшчыны. Народ. работа.	
0032	225	N 20	-"-	выш. 96	-"-	XVIII ст.	1931	Як N 223 /Нягневічы/	Дар	Апостал (?) стаіць, трымаючы ў левай руцэ	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
				см						зачыненую кнігу, праvую паднязў да вышыні пляча. Народная работа.	
0033	226	N 21	Разьба	выш. 95 см	дзе-рава	ХУШ ст.	1931	Як N 223 /Нягневічы/ Экспанаты N 223 да 231 былі ў Нягневіцкай царкве, калі яна была ўніяцкая. Пасля пераходу на праваслаўе усе фігуры былі вынесены на гарышча і ляжалі да 1931 г.	Дар	Апостал стаіць, у левай руцэ на вышыні пояса кніга, правая рука спушчана ўніз. Вельмі выдатная народная работа.	
0033	227	N 22	-"-	выш. 96 см	-"-	ХУШ ст.	1931	Як N 223 /Нягневічы/	-"-	Фігура апостала: стаіць, сагнуўшы правае калена. Правая рука паднята да вышыні грудзей, левая спушчана ўніз. Народная работа. Фігура Хрыста (пасьля ўскрасеньня) у чырвоным плашчу. Правае рукі не хапае; ад левае рукі далонь з пальцамі адламана і прыбіта двума жалезнымі гваздамі. Ногі і рукі непрапарцыянальна кароткія. Канец носа абламаны. Грубая на-	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
										родная работа — іншага майстра, чым папярэднія нягневіцкія фігуры.	
0033	229	N 24	Разьба		дзерава	XУШ ст.	1931	З уніяцкай царквы ў в. Нягневічы	Дар		
0033	230 Д	N 25	-"-		-"-	-"-	1931	-"-		Тры анёлчыкі (putti) з паабламанымі рукамі.	
0033	231	N 26			-"-	-"-	1931	-"-			
0033	232 Д	N 27	-"-		-"-	-"-	1918	З калекцыі Ів.Луцкевіча	-"-		
0033	233 Д	N 28	-"-		-"-	-"-	1918	-"-	-"-	Два анёлчыка (putti), рукі і пальцы ног паабламаныя. Віленская работа.	
0033	234 Д	N 29	-"-	выш. 72 см	-"-	-"-	1918	-"-	-"-	Плоская разьба — шата на абраз "Маці Божае з дзіцянём".	
0034	235 Д	N 30	-"-	выш. 169 см		XУШ ст.	1918	-"-	-"-	Фігура сьв. Яна Кантага (стоячы), маляваная белай фарбай. Частка ляўкаса страчана. Віленская работа.	
0034	236 Д	N 31	Рэльефны абраз	32x 39 з рам-	з хлеба	XIX ст.	1918	З калекцыі Ів.Луцкевіча	-"-	Копія МБ. з касьцёлу сьв. Міхала ў Вільні. У драўлянай рамцы.	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
				кай						Віленская работа.	
0034	243		Разьба	выш. 55 між рук 49			1938	От Бернарда Степовича из д. Барани Сивенц. пов.	Дар	Фигура Христа от распятия, очень вытянутая. Вся выкрашена белой краской, волосы черные, повязка на бедрах синяя.	
0034	244		Разьба							Христос в Вильни.	
0036	256	N 49	Разьба	109x 27,5	дзерава		1918	З Верхнянскае царквы Дзісьненскага пав.	Дар	Галоўка ангела, крыльле стылізаванае, вельмі віда/вочны?/ сляды паліхроміі.	
0036	258	N 51	Разьба паліхромавая	выш. 82 см	-"-		20.IX. 35	Ад адв. Савінскага ў Вільні, каторы дастаў яе з ваколіц Будслава на пагранічны Вялейшчыны і Барысаўшчыны	Замена	Фігура нейкага сьвятога ў барэце, лацінскім аблачэньні, стула падобна эпітрахілі (тры пары крыжыкаў). Твар з барадой і доўгімі валасамі. Правая рука сагнута ў локцю — кверху, левай трымае разгорнутую кніжку.	
0036	259 Б	N 52	-"-	выш. 41 см	-"-		2.X. 35	З Дзісьненшчыны	Дар	Бюст награ ў усходнім уборы. Сяляне называлі яго "сьв. Янам" (праўдападобна адзін з трох каралёў, пакланяўшыхся Хрысту). На грудзях і сьпіне — кветкі ў кшталце падвойных шасьціраменных зорак зялёнага	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
										колеру. Поліхромваны.	
0038	273	N 66	Разьба поліхромавая	19х 19,3	дзерава		4.У. 37	Ад П.Сергіевіча	Дар	Твар ружавы, валасы сьветлыя. Находзіць з Поразава Ваўкавыскага пав.	
0038	275 Д	N 68	-"-	выш. 58 см шыр. падст. 22,3 см	-"-		18.1. 38	-"-	Дар	Хрыстос пасьля ўскрасеньня. Правая рука ўзьнята дзеля багаслаўленьня, левая дзержыць абломак палкі ад сьцягу. Народ. разьба з Буйвідзяў пад Вільна.	
0039	277	N 70	-"-	выш. 90 см	-"-	ХУШ ст.	18.II. 38	-"-	-"-	Фігура (анёла) да пояса, правая рука ўзьнята ўверх — вышэй галавы, каб нешта падтрымліваць. З Ваўкавыскага пав.	
0039	278	N 71	-"-	выш. 90 см	-"-	ХУШ ст.	18.II. 38	-"-	-"-	Фігура (анёла) да пояса, левая рука ўзьнята ўверх, каб нешта падтрымліваць. З Ваўкавыскага пав.	
0039	279	N 72	-"-	выш. 93 см ад легл. між канцамі рук	-"-	1696	18.11. 38	-"-	-"-	Фігура распятага Хрыста (ад крыжа). Не хапае ступнёў. На сьпіне подпіс майстра: "Casimirus Krupowicz 1696". З Ваўкавыскага пав.	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
				119 см							
0039	280	N 73	Разьба поліхромавая	выш. 53 см	дзерава	ХУП ст.	18.11. 38	Ад П.Сергіевіча	Дар	Фігура расьпятага Хрыста (ад крыжа). Не хапае рук і ступнёў, немаляваная. Работа падобна да работы N 279. З Ваўкавыскага пав.	
0039	281	N 74	-"-	выш. 51 см	-"-		18.11. 38	-"-		Фігура Хрыста (стаячага) пасьля ўскрасеньня. Не хапае ў яе правае рукі, кісьці левае. Падстаўка абламана. З Ваўкавыскага пав.	
0039	282	N 75	Разьба (сляды поліхр.)	19,6 х20	-"-	ХУШ ст.	18.11. 38	-"-	-"-	Галава ангела. З Ваўкавыскага пав.	
0039	283	N 76	-"-	22,4 х25,6	-"-	ХУШ ст.	18.11. 38	-"-	-"-	Галава ангела на фоне крыльца з левага боку. З Ваўкавыскага пав.	
0039	284	N 77	-"-	выш. 53 см найвялікшая шыр. 35 см	-"-	ХУШ ст.	1937	Ад адваката Савінскага ў Вільні	Замена	Анельчык з ваколіц Будслава.	
0040	285	N 78	-"-	выш. 88 см	-"-	ХУШ ст.	18.11. 1938	Ад П.Сергіевіча	Дар	Анельчык. Левая рука ўзьнята ўверх. Правая	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
				см						спушчана ўніз. На руках пальцы абламаныя. Пабеленая. З Ваўкавыск. пав.	
0040	286	N 79	Разьба (сляды поліхр.)	выш. 82 см	дзерава	XIX ст.	18.11. 38		-"-	Хрыстос пасьля ўскрасеньня. Правая рука ўзьнята і паказвае на перад. Левая спушчана ўніз. (Трымала нехапаючы сьцяг). Плашч светла-галубы. З Ваўкавыс. пав.	
0040	287	N 80	-"-	выш. 67 см	-"-	XIX ст.	18.11. 38		Дар	Ангел стаіць. Не хапае правага крыла, часткі левага і левай рукі. З Ваўкавыск. пав.	
0040	288	N 81	Разьба	выш. 67 см	-"-		18.11. 38	Ад П.Сергіевіча	-"-	Тое ж, што N 287. Не хапае крыльляў, правае рукі і левае ад пляча да кісьці. З Ваўкавыск. пав.	
0040	289	N 82	-"-	выш. 65 см	-"-	ХУШ ст.	18.11. 38	-"-	-"-	Ангел стаіць на падстаўцы. Не хапае правае рукі ад пераплечча. Пабелены. З Ваўкавыс. пав.	
0040	290	N 83	-"-	выш. 43 см	-"-		18.11. 38	-"-	-"-	Мужчынская фігура з доўгімі валасамі і барадой, у плашчу, апіраецца правым каленам на калодку і адхінаецца ўзад. Не хапае правае рукі і кісьці левае. Астача пабелкі. З Ваўкавыс. пав. Работа мастацкая.	
0040	291	N 84	-"-	выш.	-"-		18.11.	-"-	-"-	Фігура ўкленчыўшага муж-	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
				23 см			38			чыны (апостала) у чырвонай туніцы і карычневым плашчы. З Ваўкавыск. пав.	
0040	292	N 85	Разьба	выш. 22 см	дзерава		18.11. 38	Ад П.Сергіевіча	Дар	Фігура ўкленчыўшае жанчыны ў карычневай туніцы і галубым плашчы. З Ваўкавыск. пав.	
0041	293	N 86	-"-	выш. 56 см	-"-		21.1. 38	Ад Я.Шутовіча (знойдзена М.Пецюкевічам)	Дар	Жаночая фігура (стоячы). Рукі паднятыя да вышыні грудзей (не хапае далоняў). Ніз зьнішчаны (не хапае закончанае правае нагі). Сляды поліхраміі. Паясок з бляхі. З в. Варадзеічы, Годзкай гм. Браслаўск. пав.	
0041	296	N 89	-"-	выш. 30 см	-"-		15.УІ. 38	Ад Кс.Малыніцкага-Малыніча	-"-	Фігура распятага Хрыста, зьнята з крыжа на магільніках ва Уселюбе. (Не хапае ступ).	
0041	297	N 90	-"-	выш. 24 см			15.УІ. 38	-"-	-"-	Фігура Хрыста расьпятага (з крыжа на магільніку ў Саколцы). Не хапае рукі, стоп. Дзерава немалявае, блага захаваны.	
0041	298	N 91	-"-	выш. 31 см	-"-		9.ІУ. 38	Ад Вітальда Загорскага з Вялейкі	-"-	Фігура Хрыста расьпятага (з крыжа на магільніку ў Саньніках). Галава пажованая без рук і ног. Немалявана.	
0041	299	N 92	-"-	выш. 31	-"-		9.ІУ. 38	-"-	-"-	Без рук і стоп. Сьляды поліхроміі на павязцы на	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
				см						бедрах і галаве.	
0041	300		Разьба по-ліхр.	выш. 59 см	дзе-рава		23.IX. 38	Ад П.Сер-гіевіча	Дар	Фігура расьпятага Хрыста (з крыжа). З Шэрэшэва Пружан. пав.	
0041	301		-"-	выш. 65 см	-"-		23.IX. 38	-"-	-"-	Фігура расьпятага Хрыста (з крыжа) з Шэрэшэва Пружан. павета. Рукі ўзьняты ўверх вельмі рэзка. Работа прымітыўная. Фігура лішне выдаўжана.	
0048	352		Разьба	выш. 100 см	-"-		1918	З калекцыі Ів.Луцкевіча	Дар	Фігура жанчыны ў шаломе й панцыры... з шчытом на левай руцэ. Дзерава малявана цёмнай фарбай. Работа мастацк.	
0048	353 im 4651		-"-	выш. 49 см шыр. 38,5 см	-"-	ХУШ ст.	1918	-"-	-"-	Консолька пазалоч. в стылю рококо.	
0048	354 im 4652		-"-	выш. 38 см шыр. 36 см	-"-	ХУШ ст.	1918	-"-	-"-	-"-	
0048	355 Д		-"-	выш. з падст. 55	-"-		17.УII. 39	Ад П.Сер-гіевіча	-"-	Фігура ўскрослага Хрыста ў чырвоным плашчу, які ззаду разьвяваецца вышэй	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
				см без падст. 48,7 см						галавы. Перавязь плашча і пояса на бёдрах паклеены з пергаміну. Работа высока-мастацкая ў готыцкім стылю. З Нецечы Лідскага пав. Не хапае рукі ад локця.	
0048	356		Разьба	выш. 60 см	дзе-рава		17.УП. 39	Ад П.Сер-гіевіча	Дар	"Добрый пастырь" под ногами ягненок. З Нецечы Лідскага пав. Сляды паліхроміі.	
0049	357		-"-	выш. 51 см	-"-		17.УП. 39	-"-	-"-	Жаноцкая фігура (сьвятая). Грубая работа з сьледамі пальцаў правай рукі. З Нецечы Лідскага пав.	
0049	358	№93	-"-	33,5	-"-		17.УП. 39	-"-	-"-	Фігура расьпятага Хрыста (ад крыжа). Не хапае рук. З Нецечы Лідскага пав. Работа народная	
0063	444	5-93	Ікона	10,8 х 11,3	на дрэве	ХУП ст.				Маці божае з дзіцем. Тып грэка-італьянскі	
0063	446	5-95	Іконы складні без тапаграфіі								
0063	447	5-96									
0063	448	5-97									
0063	449	5-98	Ікона	13,7 х 14,5	па дрэве	XIУ—ХУ ст.				Маці Божае — у чэрове Хрыстос. Беларускае пісьмо	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
0064	450	5-99	Ікона	6,4x 9,6	па дрэве	ХУІ ст.				"Цельнік" св. Радзіон і нейкі другі "сьвяты". Рыза сярэбраная пазалоч. Знойдзена ў Вільні	
0064	451	100	Ікона	3,5x 4,5	-"-	ХУІ ст.				Невядомы сьвяты?	
0064	452	101	-"-	5x6	-"-					Амаль круглай формы. БМ без дзіця, у сярэбранай рызе	
0064	453	102	-"-	4x52	па камені					Авальная ікона "БМ. Жыровіцк".	
0064	454	103	-"-	28,5 x 36,2	па дрэве	ХУІ ст.				Благовещ. Марии. Рублевская шк.	
0064	455	104	-"-	27x 31,7	-"-	ХУІІ ст.				Зьлева сьв. Мікалай і Цхан, справа князі Тодар і Расьціслаў, паміж якімі — сьвятыя манах. Пскоў	
0064	456	105	-"-	38x 44	-"-					Сьвяты Іаан, у левай руцэ залатая куля, на якой намалявана цела Хрыста. Строганаўскае пісьмо. Па краёх — фігуры святых.	
0064	457	5106	-"-	27,5 31,5						Маці Б. з дзіцем. На левым краю муч. Анісія (ніз пансаваны).	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
0064	458	5107	Ікона	25,5 x 30						Няма назвы абраза	
0065	459	108	-"-	20,5 x 27,6	па дрэве			Ад М.Машары. В. Таболы Дзісенскага пав.	Дар	Няма назвы абраза	
0067	487	136	-"-	маленькая							
0068	488	137	Рыза да іконы		серабро	1801				Серэб. рыза да N 487 з беларускім надпісам: "ад лаўніка слуцкага Рэўта" 1801.	
0068	491	140	Ікона	44x 53	алейны на дошцы					Маці божае з дзіцем, на рамцы фігуры сьвятых, фон залачон. і арнаментаваны, беларуск. школы	
0068	492	141	-"-	23x 27,2	-"-					Маці божая печерская.	
0068	494	143	Рыза да абраза	19,5 x 23,5	серабро	1801				Слуцк. 1801. Надпіс: "1801 года падана да царквы рождества лавникъ Феодор Реуть магистру слуцкаго и жена Евдокия Димитревна".	
0069	500	149	Ікона	17,7 x 23	тэмп. на дошцы			Куплена ад Ярмаковіча ў Вільні 14.XII. 1936		Маці божае з дзіцем	

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
0069	501	150	Ікона	22х 27	алей-ны на дош-цы			-"-		Хрыстос благаслаўляючы. у жоўтай танацыі частка вопраткі вы ціскана арнаментам.	
0074	517	167	-"-	93х 137	алей па па-лат-не, па-кле-ена па дош-цы	ХУП ст.	21. УШ. 1937	Ад Пётры Сергіе–віча	Дар	Хрыстос на троне, побач Марыя і Іаан, з верху два анголы, пазалочаны фон. Прывезена з Жодзішак Вялейскага пав.	
0074	518	168	-"-	24,8 х 30,8	алей-ны па дош-цы		29.XI. 1937	Куплена ў Вільні ў камісій–ным мага-зіне.		Маці божае з дзіцём, побач ангелы, бедныя людзі, у гары надпіс: "абраз пресвятыя бага-родзіцы всем скорбящим радость". Уніяцкі абраз	
0074	519	169	Ма-люнкі	91,5 х 119	тэм-пера па дош-цы	ХУП ст.	5.I. 1938	Ад Льва Гарошкі усе тры абразы		Апостолы во весь рост с посеребр. орнаментом. Часть иконостаса в церкви в Городке Столинского пов.	
0074	520	142		90х 119	-"-	ХУП ст.	Май 1938				
0075	521	5-170		50х 40	-"-	ХУП ст.	5.I. 1938				

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
0075	523	173	Ма-люнак	95х 80	алей-ны па па-лат-не, па-кле-ены на дош-ку		1939	Ад П.Сергіевіча	Дар	Маці божая паходзіць з Нецечы Лідскага пав.	
0078	536	186	Ікона	32х 26	алей-ны па дош-цы фон разь-ба-ваны і паза-лоча-ны			Няма тапаграфіі, даты закупкі, шляхоў паступлення		Бог айцец трымае на каленах Хрыста, па баках маці божая і сьв. Іоан, у гары дух сьвяты і ангелы. Уніяцкі абраз невяд. аўтара.	
0079	537	187	-"-	30х 40	/памеры прыблізныя/						
0079	540	190	-"-	30х 40							
0080	543	191									
0080	545	192		11х15, 13х13	/памеры прыблізныя/						
0080	546	193									

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
0081	548	194	Ікона		няма тапаграфіі, даты, шляхоў паступлення і назвы абразоў						
0081	549	195	-"-	10x12	-"-						
0081	550	196	-"-		-"-						
0081	552	198	-"-		-"-						
0082	553	199	-"-	5x5	-"-						
0082	555	201			-"-						
0092	600	248	Ікона	9x8	-"-						
0096	656	304		16 1/2	-"-						
0096	657	305		29x 35	-"-						
0096	658	306		26x 31	-"-						
0097	660	307		26x 31	-"-						
0097	662	308		26x 30	-"-						

МАЯ ЯНІЦКАЯ

БЕЛАРУСКІЯ ТВОРЫ Ў САРАТАВЕ

Ніжэй падаецца спіс твораў беларускіх мастакоў і мастакоў, чыя творчасць была звязана з мастацкім жыццём Беларусі, у зборах Саратаўскага дзяржаўнага мастацкага музея імя А.Радзішчава[1].

Арлоўскі А. В.

"Кіргіз на кані". 1810—1820 гг. Палатно, алей. 55x44 см. IN Ж-421. Паступіў у 1916 г. з прыватнай калекцыі.

Арлоўскі Аляксандр Восіпавіч (1777, Варшава — 1832, ?). Многія яго жывапісныя творы знаходзіліся ў музейным зборы графа Гюнтара ў маёнтку Дабраўляны (Смаргонскі р-н Гродзенскай вобл.). Падрабязней пра іх гл.: Дробов Л.Н. Живопись Белоруссии XIX — начала XX в. Мн., 1974. С. 12. Сем твораў А.Арлоўскага, прысвечаных кіргізска-башкірскай тэматыцы, былі вывезены ў 1941—1944 гг. у Германію з Беларускай дзяржаўнай карціннай галерэі (гл. зб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 72).

Арлоўскі У. Д.

"Выгляд наваколля Вільні". Каля 1885 г. Палатно, алей. 38x80 см. Паступіў ад А.П.Багалюбава. IN Ж 847.

Арлоўскі Уладзімір Данатавіч (1842, в. Мажаны Мінскай губ. — ?). У кнізе Л.М.Дробава не згадваецца.

Бялыніцкі-Біруля В. К.

"Возера". 1906 г. Палатно, алей. 45x71 см. Злева ўнізе подпіс: "В.Бялыницкий-Бируля. 1906". IN Ж-2246. Паступіў са збору М.Ф.Глазунова ў 1975 г.

"Зімовы пейзаж". ? Палатно, алей. 66,5x51,5 см. IN Ж-1426. Паступіў у 1962 г.

"Зімовы пейзаж". ? Палатно, алей. 103,5x82 см. IN Ж-2242. Паступіў ад Міністэрства культуры РСФСР у 1975 г.

"Першая трава". 1945 г. Палатно, алей. 128x100 см. IN Ж-1177. Паступіў з Дзяржаўнай закупачнай камісіі ў 1947 г.

"Дні, калі ляцяць жоравы". 1935 г. Палатно, алей. 70x122 см. Паступіў з Дзяржаўнай закупачнай камісіі ў 1944 г.

Жамет А.Д.

"Пейзаж". 1859 г. Палатно, алей. 46х46 см. Паступіў з Саратаўскага музейнага фонда. ?

"Італьянскі пейзаж". 1859 г. Палатно, алей. ? Паступіў з Саратаўскага музейнага фонду. ?

Жамет Альберт Данілавіч (1821 г., Вільня — 1877 г., Вільня). Пейзажыст Беларусі другой паловы XIX ст., паслядоўнік рускай акадэмічнай школы. Гл.: Дробов Л.Н. Живопись Белоруссии XIX — начала XX в. С. 127. У кнізе Л.М.Дробава рэпрадукцыі яго твораў не змяшчаліся.

Жукоўскі С.Ю.

"Веснавы бурлівы ручай". 1913 г. Палатно, алей. 71х106,5 см. Паступіў у 1915 г. IN Ж-367.

"У старым садзе". 1912—1913 гг. Палатно, алей. 95х131 см. Паступіў у 1928 г. з Дзяржаўнага рускага музея (г. Ленінград). IN Ж-366.

"У старым доме". Эцюд. ? Палатно, алей. ? Знаходзіцца ў экспазіцыі.

Л.Дробаў згадвае С.Жукоўскага сярод беларускіх жывапісцаў-пейзажыстаў (гл. с. 222, 224 ў яго кнізе).

Загоскін Д.Е.

"Пятух і куры". ? Дрэва, алей. 28х38 см. Паступіў у 1922 г. IN Ж-215.

Е.Загоскін — ураджэнец Віцебшчыны (1900, г.п. Сураж — 1942, Ленінград).

Заранка С.К.

"Партрэт невядомай". ? Палатно, алей. 100х81 см. Паступіў у 1925 г. з Саратаўскага універсітэта. IN Ж-365.

С.К.Заранка (1818, Магілёў — 1870, С.-Пецярбург); Л.Дробаў ўказвае год смерці 1871 (гл. у яго кнізе с. 62).

Мадораў Ф.А.

"Партрэт іспанскай настаўніцы". 1937 г. Палатно, алей. 99,5х74,5 см. Паступіў па загаду Міністэрства культуры РСФСР.

"Члены палітбюро слухаюць прамову таварыша Мазая". 1937 г. Палатно, алей. 256х150 см. Паступіў у 1943 г. з Дзяржаўнай закупачнай камісіі.

Рэпін І.Я.

"Парыжскі эцюд. Хлопчык каля сцяны". 1876 г. Палатно, алей. 27х22,5 см. Подпіс: Je Repin. На адвароце: "Па-

риж Mont-Martr Ил.Репин". IN Ж-1069. Паступіў у 1940 г. з Дзяржаўнай закупачнай камісіі.

"Партрэт Надзі Рэпінай". 1881 г. Палатно, алей. 66x54 см. IN Ж-441. Паступіў ад А.П.Багалюбава.

"Конь для збора камянёў у Вёле". ? Палатно, алей. ? Знаходзіцца ў экспазіцыі.

"Партрэт А.П.Багалюбава". 1882 г. Палатно, алей. ?

"Партрэт Сталыпіна". 1910 г. Палатно, алей. ? Паступіў у 1918 г.

І.Я.Рэпін жыў у маёнтку Здраўнёва каля Віцебска на працягу 1892—1898 гг. Разам з А.П.Багалюбавым, А.Саўрасавым і інш. ён прыняў удзел у Віцебскай мастацкай выставе 1899 г., арганізаванай Віцебскім таварыствам апекі над дзецьмі (гл.: Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі; далей — ЭЛіМБел. Т. 1. С. 638). У час Другой сусветнай вайны з Магілёўскага дзяржаўнага гістарычнага музея быў вывезены ў Германію твор І.Рэпіна пад назвай "Партрэт дачкі" (гл. Вяртанне. Мн., 1992. С. 116). На жаль, нам невядомы яго памеры і матэрыялы.

Сапуноў М.М.

"Начное свята". ? Палатно, алей. ? Знаходзіцца ў экспазіцыі.

М.М.Сапуноў (1880—1912) магчыма, родзіч вядомага віцебскага гісторыка і краязнаўца А.П.Сапунова, ураджэнца в. Усьвяты Віцебскай вобл. Яго творы захоўваюцца ў Дзяржаўным мастацкім музеі Беларусі (гл.: ЭЛіМБел. Т. 2. С. 313).

Савіцкі К.А.

"Восень у лесе". ? Палатно, алей. ? Знаходзіцца ў экспазіцыі.

"Сялянскі дворык". ? Палатно, алей. ? Знаходзіцца ў экспазіцыі.

К.А.Савіцкі (1884—1905) працяглы час жыў і працаваў у г. Дзвінску Віцебскай губерні (гл.: Дробов Л.Н. Живопись Белоруссии XIX — начала XX в. С. 144). У час Другой сусветнай вайны гітлераўцы вывезлі з Дзяржаўнай карціннай галерэі БССР (г. Мінск) твор К.Савіцкага пад назвай "Старая вёска". Палатно, алей. 32x48 см. (гл.: Вяртанне. Мн., 1992. С. 74).

Туржанскі Л.В.

"Эцюд". ? Палатно, алей. ?. Знаходзіцца ў экспазіцыі.

"Пейзаж". ? Палатно, алей. ? Знаходзіцца ў экспазіцыі.

Віцебскі мастак, майстар гарадскіх пейзажаў, знаходзіўся пад уплывам ранняга імпрэсіянізму (гл.: Дробов Л.Н. Живопись Белоруссии XIX — начала XX в. С. 252). У кнізе Л.Дробава рэпрадукцыі твораў Л.Туржанскага не друкаваліся. Партрэт Л.Туржанскага пэндзля Ю.Пэна знаходзіцца ў Дзяржаўным мастацкім музеі Беларусі.

Хруцкі І.Ф.

"Партрэт жонкі". 1830 г. Палатно, алей. 88x66,5 см. Паступіў у 1929 г. з Дзяржаўнага музейнага фонда СССР. IN Ж-475.

"Нацюрморт". 1842 г. Палатно, алей. 67x85 см. Паступіў ад Міністэрства культуры РСФСР у 1975 г. IN Ж-2223.

* * *

Паколькі менавіта ў беларускім горадзе Віцебску ў 1918 г. быў створаны першы на тэрыторыі былой Расійскай Імперыі Музей сучаснага мастацтва, у якім знаходзілася 120 твораў 26 мастакоў-авангардыстаў[2], беларускім даследчыкам карысна будзе ведаць, якія творы мастакоў-авангардыстаў захоўваюцца ў Саратаўскім дзяржаўным мастацкім музеі імя А.Радзішчава.

Кандзінскі В.В.

"Фармалістычны рысунак". 1918 г. Папера, туш, пяро. 25,5x34,5 см. Злева ўнізе аўтограф: "К 18", вышэй: "Кандинский". IN ВГ-263. Паступіў у 1929 г. з Дзяржаўнай Траццякоўскай галерэі.

"Уваход". ? Палатно, алей. ? У час наведвання музея твор знаходзіўся на выставе ў Заходняй Еўропе. У каталогу Ганса Ротэля і Жана Бенджаміна, выдадзеным у 1982 г. у Лондане, карціна "Уваход" згадваецца як уласнасць Віцебскага абласнога краязнаўчага музея (гл. Вяртанне. Мн., 1992. С. 153).

Лентулаў А.В.

"Партрэт Малюціна І.С.". ? Палатно, алей. 124x118 см. IN Ж-1022. Паступіў у 1925 г. з Дзяржаўнага музейнага фонда.

"Пейзаж". ? Палатно, алей. 99x100 см. IN Ж-1500. Паступіў ад дачкі. ?

"Групавы партрэт". ? Палатно, алей. ? Знаходзіцца ў экспазіцыі.

"Стары замак". ? Палатно, алей. ? Знаходзіцца ў экспазіцыі.

"Нацюрморт". ? Палатно, алей. ? Знаходзіцца ў экспазіцыі.

"На пляжы ў Крыме". ? Палатно, алей. ? Знаходзіцца ў экспазіцыі.

Малевіч К.С.

"Чатыры квадраты". ? Палатно, алей. 49x49 см. IN Ж-1089. Паступіў у 1929 г. з Дзяржаўнага музейнага фонда.

Машкоў І.І.

"Партрэт мастака Шыманоўскага". 1922 г. Палатно, алей. 125x102 см. IN Ж-851. Паступіў у 1925 г. з Дзяржаўнай закупачнай камісіі.

"Нацюрморт". 1922 г. Палатно, алей. 182x260 см. IN Ж-1166. Паступіў у 1932 г. з Дзяржаўнай Траццякоўскай галерэі.

"Вечар. Авечкі". ? Палатно, алей. 40x61 см. IN Ж-2813.

Фальк Р.

"Пaруснік". ? Палатно, алей. ? Знаходзіцца ў экспазіцыі.

"Крымскі дворык". ? Палатно, алей. ? Знаходзіцца ў экспазіцыі.

Р.Фальк у 1919—1923 гг. працаваў выкладчыкам у Народнай мастацкай школе "новага рэвалюцыйнага ўзору" у Віцебску (гл. ЭЛіМБел. Т. 1. С. 638). З 1920 г. школу перайменавалі ў Дзяржаўныя мастацкія майстэрні, з 1921 г. у Віцебскі мастацка-практычны інстытут (гл. ЭЛіМБел. Т. 1. С. 642). Яго творы знаходзіліся спачатку ў Віцебскім музеі сучаснага мастацтва, а пасля 1925 г. у Віцебскім губернскім музеі.

Шагал М.З.

"Ранены салдат". 1914 г. Папера, туш, бялілы. 19x32,5 см. Справа ўнізе аўтограф "Chagall 1914". IN ВГ-262. Паступіў у 1927 г.

1. Калі год стварэння твора нам невядомы і калі не зафіксаваны матэрыялы і памеры, дык пасля назвы твора ці пераліку матэрыялаў ставіцца пытальнік. Такі ж знак будзе ставіцца, калі невядома дата паступлення твора ў музей.

2. Музей сучаснага мастацтва быў створаны ў 1918 г. па ініцыятыве Марка Шагала — віцебскага мастака і адначасова упаўнаважанага па справах мастацтваў па Віцебскай губерні (у Віцебскім абласным архіве захоўваецца мандат N 3051, выдадзены А.Луначарскім ў 1918 г. на яго імя) — пры арганізаванай ім жа ў 1918 г. Народнай мастацкай школе "Новага рэвалюцыйнага ўзору". Мастак пісаў, што ..."оторвавшись от палитры, я умчался в Питер, Москву и Училище воздвигнуто в 1918 г. В стенах его 500 юношей и девушек... Профессоровали кроме меня — Добужинский, Пуни, Малевич, Лисицкий, Пэн и я" (гл. Марк Шагал. Каталог выставки. А.Вознесенский. Гала-ретроспектива Шагала. Зеленые любовники. М., 1987). Пасля стварэння школы М.Шагал звярнуўся з заклікам да мастакоў усёй Расіі праз газету "Искусство Коммуны" (22.12.1918 г.): "Рэвалюцыянераў-мастакоў! Сталічных у правінцыю! Да нас! Якімі калачамі вас завабіць?".

І мастакі адгукнуліся, яны прыехалі з Кіева, Піцера, Масквы — К. Малевіч, В.Ермалаева, І.Пуні, Эль Лісіцкі, Х.Суцін, Р.Фальк, А.Купрын, пазней далучыліся Н.Альтман, М.Татлін і інш. Пашырэнню колькасці экспанатаў Музея сучаснага мастацтва паспрыяла і арганізаваная М.Шагалам у 1919 г. першая на тэрыторыі былой Царскай Імперыі выстава сучаснага мастацтва, у якой прынялі ўдзел, акрамя вышэй згаданых мастакоў, Д.Бурлюк, М.Ларыёнаў, І.Машкоў, П.Кузняцоў, П.Канчалоўскі і інш. Але стылістыка супрэматызму К.Малевіча для выхаванага на рэалістычным мастацтве М.Шагала была непрыймальная, і 29.07.1920 г. ён падаў заяву аб звальненні ў сувязі з пераездам у Маскву. У загадзе N 114 ад 29.7.1920 г. загадчыкам секцыі выяўленчага мастацтва пададдзела мастацтваў часова прызначылі "загадчыка музейнай секцыяй мастака Ромма". У 1922 г. музей зачынілі, частку твораў адправілі ў Піцер і Маскву, а 31 карціну "левага накірунку" перадалі 16.09.1925 г. Віцебскаму губернскаму музею; 3.11.1925 г. Музею перадалі "для аховы" работу К.Кандзінскага "Ува-

ход" (Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці, Ф. 1947, воп. 1, спр. 20, л. 142). Цяпер у Віцебскім абласным краязнаўчым музеі няма ніводнага твора мастакоў-авангардыстаў 20-х гадоў.

БЕЛАРУСКАЯ КАЛЕКЦЫЯ НУМІЗМАТЫКІ І СФРАГІСТЫКІ МІКАЛАЯ ШЧАКАЦІХІНА Ў ЗБОРАХ ДЗЯРЖАЎНАГА ЭРМІТАЖА

У 1989 г. Беларускі фонд культуры (далей БФК) звярнуўся да Дзяржэрмітажа (г. Санкт-Пецярбург) з просьбай дазволіць ксеракапіраваць В.Н.Рабцэвічу тры рукапісы беларускага гісторыка мастацтва, рэпрэсіраванага ў 30-я гады, Мікалая Мікалаевіча Шчакаціхіна — "Тапаграфія кладаў з літоўскімі манетамі на тэрыторыі старажытнай Літоўскай дзяржавы". 1934 г. (265 стар. N зах. 129052); "Некаторыя варыянты літоўскіх манет". 1936 г. (40 стар. N зах. 129053); "Нарыс гісторыі літоўскай манеты ХУІ—ХУП стагоддзяў". 1937 г. (391 стар. N зах. 139974).

Згодна з пастановай СМ БССР ад 24.11.1988 г. БФК даручалася садзейнічаць у падрыхтоўцы выдання поўнага збору навуковых прац першага беларускага даследчыка гісторыі нашай старажытнай культуры М.М.Шчакаціхіна ў сувязі з 100-гадовым юбілеем з дня яго нараджэння.

Але захавальнік калекцыі пячатак, старшы навуковы супрацоўнік аддзела нумізматыкі Дзяржаўнага Эрмітажа М.А.Дабравольская была так ласкава, што не толькі дазволіла ксеракапіраваць рукапісы, але і перадала БФК інфармацыю аб гісторыі паступлення ў Дзяржэрмітаж уласнай калекцыі манет і пячатак М.Шчакаціхіна, сабраных ім у Беларусі ў час правядзення навуковых даследаванняў. Гэтая інфармацыя ўяўляе вялікую навуковую каштоўнасць для гісторыі культуры Беларусі і друкуецца ўпершыню.

Ніжэй мы падаем на мове арыгінала звесткі М.А.Дабравольскай, якія даволі падрабязна характарызуюць склад каштоўнай калекцыі М.Шчакаціхіна.

В марте 1940 г. в адрес Государственного Эрмитажа поступила из г. Белебей Башк. АССР от Николая Щекатихина посылка, о чем была составлена докладная записка заведующим Отделом нумизматики А.Н.Зографом на имя директора Эрмитажа.

Как сообщается в Записке (хранится в архиве ОНГЭ при акте поступления N 174 от 30 марта 1940 г. вместе с бумагами, сопровождавшими посылку) — в посылке оказались 4 тетради с рукописью Н.Н.Щекатихина "Очерк истории литовской монеты 16—17 столетия" часть I, и коробка с печатями, оттисками с печатей и гербовыми экслибрисами. Посылку сопровождали — письмо Н.Н.Щекатихина и две описи — коллекции печатей и коллекции оттисков с печатей.

Присланная коллекция была принята на экспертизу, а затем согласно предложению, высказанному в письме, приобретена за 655 рублей.

Состав коллекции следующий:

1. Собрание печатей — 52 экземпляра. Приобретены в Минске (23), в Витебске (6), Полоцке (5), Рогачеве (2), Велиже (1), Могилеве (1), Ленинграде (14). Среди них — 33 печати медные и железные, 17 — вырезанные на камне вставки в перстни с изображением личных гербов (в основном польско-литовских, бытовавших на Украине и Белоруссии), один сердоликовый перстень в оправе и печать золотистого кварца в серебряной оправе с бирюзой.

По назначению печати делятся на личные — 48 экз., государственные (печати учреждений) — 3 экз. и 1 пуансон с изображением герба "Погоня".

Наиболее интересными являются — печать Дворянского собрания Минской губернии начала XIX в.; печать с гербом Слеповрон, вырезанным на золотистом кварце, в серебряной оправе, украшенной бирюзой — к. XVIII в. — нач. XIX в.; серебряный перстень с сердоликом с изображением герба БОНЬЧА и буквами М I — предположительный владелец кто-то из рода Фредро.

2. Приобретенная Н.Н.Щекатихиным в 1927 г. у одного из минских антикваров коллекция оттисков печатей на бу-

маге содержит 59 наименований (+ 11 дублетов), как сообщает в письме Н.Н. "отчасти вырезанные из старинных документов, а отчасти оттиснутые краской на современной бумаге". Здесь имеются оттиски печати Начальника Волковысского уезда Гродненского воеводства 1863 г., печати Правительственного комиссара в Минском воеводстве 1861 г., печать Минской палаты гражданского суда 1836 г., города Могилева 1661 года, земского суда Минского уезда 1803 г., печати уездных судов XIX века городов Мозыря, Пинска, Борисова, Бобруйска, Вилейки, Лепеля, Слуцка, Бреста, губернских управлений, костелов, польские печати различных учреждений времени Станислава Августа и другие.
3. Третий раздел составляет коллекция из 120 гербовых экслибрисов, среди которых несколько западноевропейских владельцев книжных собраний, а также — Ягеллонского университета в Кракове, Библиотеки Чарторыжских в Кракове, Гербового отделения Департамента геральдии, авт. Е.Нарбут, Собственной библиотеки Николая II, Библиотеки московского Румянцевского музея, Центральной Военной библиотеки в Вильнюсе, 1923 г. Экслибрисы с гербами Гуттен-Чапского, Дунина-Борковского, Любомирских, Тышкевичей, Барановского, известного гербоведа В.К.Лукомского, адмиралов Крузенштерна и Лазарева, писателя Жемчужникова, В.С.Трутовского, Ф.Шуберта, баронов Клейнмихеля и Беккендорфа и других представителей дворянских и титулованных родов, имевших книжные собрания, а также экслибрисы библиотек разных учреждений.

ГРОДЗЕНСКІЯ ЗБОРЫ МАСТАЦТВА АДДАЛІ Ў БЕЛАСТОК, А НЕ Ў МІНСК...

Урад БССР неаднаразова даказваў, што ён варожа ставіцца да старажытнай беларускай культуры, разглядаючы яе як "буржуазную" і прызнаваў вартымі захавання ў галоўных зборах БССР толькі помнікаў культуры рабоча-сялянскай. Так, у Польшчу (г. Варшава) у 1950 г. перадалі старажытныя партрэты Нясвіжскага замка, у Беласток — гродзенскія гравюры і сфрагістыку.

Ніжэй мы падаем спіс мастацкіх твораў, перададзеных з фондаў Гродзенскага гістарычнага музея Беластоцкаму абласному музею 19 лістапада 1940 года.

АЛЁНА САЛАЎЁВА

N п/п	N па КП	Назва і датаванне	Колькасць
1	2	3	4
1.	2507	Гравюра Helene Ostrorog. 1766—1793	2
2.	2513	Гравюра: Касцюшка	
3.	2515	Літаграфія: Іаахім Лялявель	
4.	2525	Гравюра: Клаўдіне Патоцка	2
5.	2529	Гравюра: Serment de Kosciuszko a la Nation	3
6.	2530	Гравюра: Kosciuszko a Maciejowice	
7.	2533	Гравюра: Sophie Zamojska. 1779—1887 г.	
8.	2536	Гравюра: Bataille des Piramiches [d? — рэд.]	
9.	2538	Гравюра: Bonaparte a Jaffa	
10.	2545	Гравюра: Le Boie de Rome	
11.	2546	Гравюра: La Banque de Pologne a Varsovie	
12.	2548	Гравюра: Tomaszow en Mazowie	
13.	2552	Гравюра: Karolina poloneuse. 1786—1832 г.	
14.	2557	Гравюра: Капернік	
15.	2567	Літаграфія: Мараўскі	
16.	2583	Літаграфія: Выява марака і польскага ўлана	
17.	2590	Малюнкі з выявамі святых /8 на пергаменце/	27
18.	2596	Партрэт Юзафа Прушынскага — 1863 г.	
19.	2604	Камінскі. Партрэт дзяўчыны	

1	2	3	4
20.	2641	Малюнкі з выявамі святых /2 на пергаменце/	36
21.	2642	Партрэты французскіх энцыклапедыстаў	6
22.	2643	Малюнак. Conterebs	
23.	2728	Малюнак святога Бенона	
24.	2813	Гравюры і малюнкі з выявамі святых	12
25.	2814	Аквафорыя. Брандэль—Горад	
26.	2852	Гравюра: Уладзіслаў ІУ	
27.	2853-2876	Гемы — 1777 адзінак	
28.	2974	Злепак з камеі	
29.	2975	Гема	
30.	3038	Гемы — 4 адзінкі	
31.	3040	Адбіткі гем. 3 адзінкі.	

Усяго па пратаколу ад 19 лістапада 1940 года былі перададзены 1833 адзінкі захоўвання.

НАДЗЕЯ ВЫСОЦКАЯ
МАЯ ЯНІЦКАЯ

БЕЛАРУСКІЯ ТВОРЫ МАСТАЦТВА, ЯКІЯ ЗНІКЛІ Ў ВІХУРЫ ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ...

У 1993 г. Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф.Скарыны і Дзяржаўная інспекцыя Рэспублікі Беларусь па ахове гісторыка-культурнай спадчыны падрыхтавалі да выдання за межамі Беларусі "Даведнік аб важнейшых помніках культуры Беларусі, якія зніклі ці былі разбураны ў 1941—1944 гг.". Рукапіс складаецца з нарыса па гісторыі культуры Беларусі, каталога твораў мастацтва і спіса помнікаў архітэктуры.

Ніжэй падаецца на мове арыгінала частка "Даведніка", "Каталог помнікаў мастацтва", якія зніклі з нашых музеяў ва ўказаны час.

Каталог памятников изобразительного и декоративно-прикладного искусства Беларуси XII—XX вв., выявленных по архивным материалам, литературным источникам, каталогам выставок, собраниям музеев и пропавших во время Второй мировой войны (поданы в хронологической последовательности).

N п/п	Дата	Название произведений; известные материальные признаки	Откуда поступил в Белорусский государственный музей /БГМ/ или откуда был вывезен	Современное местонахождение, наличие фотоматериала	Источники
1	2	3	4	5	6

Белорусская иконописная школа

1.	1447 г.	Илья Пророк	Из Могилева	Неизвестно	"Наш край". 10. 1927. С. 50.
2.	Начало XVII в.	Святые с изображением Московского кремля и Углича со сценой убийства царевича Дмитрия /рисунок на дереве/	В БГМ /N 3 — ?/	Неизвестно	А.Иппель. Каталог Минской областной выставки.

1	2	3	4	5	6
					Мн. Вильно. 1918. С. 1. N 115
3.	1646 г.	Никола с двумя молящимися. Надпись: "Слуга церкви Еўдакім Калінскі у Балоцьках охвяраваў гэты абраз на ўспамін свяій дочкі Татьяны памершай на 16 годзе жыцця у тым самом 1646 г."	Из Игуменского повета. В БГМ /N 3 — ?/	Неизвестно	А.Иппель. С. 12, N 94
4.	1675 г.	Троица. Сретение. Крещение. На обороте Троицы надпись: "Сей образ надалъ во црквъ в монастырь Боркалабов Авраамъ Розуванов з Могилева. Року 1675"	Из Баркалабова, Быховского повета. В БГМ N 3 — 627, 628, 629, 630	Неизвестно	А.Иппель. 3, С. 13, N 9; М.Шчакацiхiн.I-я Усебеларуская мастацкая выстаўка.Мн., 1926. С. 14, N 3—5

1	2	3	4	5	6
5.	ХУП в.	Фрагмент росписи	Из Барколабовского монастыря под Могилевом. В БГМ /N 3—5625/	Неизвестно	М.Шчакацiхiн. С. 20, N 32
6.	ХУП в.	Рождество Христово, где изображены пастухи со стадами	Из слуцкой церкви в Минском повете. В БГМ /N 3—?/	Неизвестно	А.Иппель. С. 11, N 93
7.	ХУП в.	Крещение. Д=36	Происхождение неизвестно. В БГМ /N 3—5821/	Неизвестно	М.Шчакацiхiн. С. 15, N 10
8.	ХУП в.	Воздвижение креста. 29,5х45	Из Братской церкви в Могилеве. В БГМ /N 3—	Неизвестно	А.Иппель. N 11 М.Шчакацiхiн. С. 15, N 7

1	2	3	4	5	6
			5610/		
9.	ХУП в.	Крещение. 59х29	Из Братского монастыря в Могилеве.В БГМ /N 3—5602/	Неизвестно	А.Иппель. N 98 М.Шчакацiхiн. С. 15, N 9
10.	ХУП в.	Шкаф /сундук/ с изображением на одной створке сцены Крещения	Был в Ильинской церкви в Могилеве	Неизвестно	Вiцебшчына. Т. I. Вiцебск, 1925. С. 44—45
11.	ХУП в.	Святые цари старого завета. /Три расписные настенные доски/	Из Быховского повета. В БГМ /N 3—?/	Неизвестно	А.Иппель. С. 13, N 97
12.	ХУП в.—?	Илья. 87х144	Из Ильинского костела в Слуцке. В БГМ /N 3—	Неизвестно	М.Шчакацiхiн. С. 16, N 14

1	2	3	4	5	6
			1261/		
13.	ХУП — ХУШ вв.	Никола с клеймами	Из Витебской церкви. В БГМ /N 3—?/	Неизвестно Ил. 1	М.Шчакацiхiн. N 14. Альбом фотографий икон БГМ, отправленных в Германию в 1943 г. С. 21, N 36
14.	Около 1700 г.	Григорий /в рост/	Из Барколабова Могилевской обл. В БГМ /N 3—?/	Неизвестно	А.Иппель. С. 14, N 112; М.Шчакацiхiн. С. 14, N 6
15.	Около 1700 г.	Двухсторонняя икона. Мария с Иисусом. Воздвижение креста	Из Братского монастыря в Моги-	Неизвестно	А.Иппель. С. 14, N 113; М.Шчакацi-

1	2	3	4	5	6
			леве. В БГМ /N 3—5610/		хін. С. 15, N 7
16.	Около 1700 г.	Двухсторонняя икона. Рождество Христово. Крещение	Из Братского монастыря в Могилеве. В БГМ /N 3—5601; 5602/	Неизвестно	А.Иппель. С. 13, N 98; М.Шчакацíхін. С. 15, N 8, 9. Альбом. С. 5, N 8
17.	1725 г.	Христос Вседержитель с надписью: "Гэты образ спраўлены слугою Божым Кузмою Гарай для одкуплення граху. 1725 з Іодкловічаў"	Из Рогачевского повета. В БГМ /N 3—?/	Неизвестно	А.Иппель. С. 13, N 101
18.	1731 г.	Христос	Из женского монастыря в Мосолове Мстиславского повета. В БГМ	Неизвестно	А.Иппель. С. 13, N 104

1	2	3	4	5	6
			/N 3—?/		
19.	1731 г.	Сретение. Внизу надпись: "в лето 1731". 96x150	Возможно из Латыговской церкви в Витебске. В БГМ /N 3—5613/	Неизвестно Ил. 2	М.Шчакацiхiн. С. 16, N 15. Альбом. С. 15, N 25
20.	1740 г.	Воздвижение креста. Внизу надпись: "А 1740" 53,5x103	Из Введенской церкви в Витебске. В БГМ /N 3—?/	Неизвестно	М.Шчакацiхiн. С. 20, N 30; Вiцебшчына. Т. II. С.156—157
21.	1743 г.	Собор архистратига Михаила. Внизу надпись: "Сей собор стго Архистратига Михаила Справилъ Михаилъ Млынаръ Косьцюшевски начест Бгу Богорцы Единому за отпущение i гриховъ своихъ Роки 1743..."	Был в БГМ, /N 3—1354/	Неизвестно	М.Шчакацiхiн. С. 16, N 16

1	2	3	4	5	6
		61x102			
22.	1750 г.	Покров. Надпись: ”Гэты образ Покрова малявалі мужыкі вёскі Шалаеўкі Якуб Кот з сынам Варфаламеем году 1750”	Из деревни Шалаевка. Был в БГМ	Неизвестно	”Наш край”. N 10. 1927. С. 50
23.	1750 г.	Архангел Михаил. Иконописец Петр Рутковский	Из Витебщины. В БГМ /N 3—?/	Неизвестно	М.Шчакаціхін. С. 11, N 5
24.	ХУШ в.	Апостолы Петр и Иоанн	Из иконостаса Латыговской церкви. В БГМ /N 3—504/	Неизвестно Ил. 3	Віцебшчына. Т. I, с. 32; Альбом. С. 28, N 46
25.	ХУШ в.	Архистратиг Михаил	Из Зупенской церкви на Могилевщине. В БГМ /N 3—?/	Неизвестно	М.Шчакаціхін. С. 17, N 19

1	2	3	4	5	6
26.	ХУШ в.	Архистратиг Михаил и пророк Илья. 62х78,5	Из Латыговской церкви. В БГМ /В.О. N 3—507/	Ил. 4	М.Шчакаціхін. С. 18, N 22; Віцебшчына. Т. I, с. 29—30; Альбом. С. 17, N 28
27.	ХУШ в.	Архистратиг Михаил и архидиакон Стефан — боковые двери иконостаса	Из Введенской церкви на Витебщине. В БГМ /В.О. N 3—?/	Ил. 5, 6	Віцебшчына. Т. П. С. 159; Альбом. С. 7—8, N 12—16
28.	ХУШ в.	Благовещение — цеховая братская икона	Из Петропавловской церкви в Витебске. В БГМ /N 3—?/	Неизвестно	Віцебшчына. Т. I, с. 44
29.	ХУШ в.	Благовещение и Параскева. 89х52	Из Латы-	Неизвестно	М.Шчакаціхін.

1	2	3	4	5	6
			гов-ской церкви на Ви-тебщи-не. В БГМ /N 3—510/		С. 18, N 23; Віцеб-шчына. Т. I. С. 32—33
30.	ХУШ в.	Богоматерь и Христос Вседер-житель /парные иконы/	Из Вве-ден-ской церкви на Ви-тебщи-ние. В БГМ /N 3—510/	Неизве-стно. Ил.7	Віцеб-шчына. Т. П. С. 150; Альбом. С. 4, N 7
31.	ХУШ в.	Введение во храм. 78х405	Из Вве-ден-ской церкви в Ви-тебске. В БГМ /N 3—?/	Неизве-стно	М.Шчака-ціхін. С. 20, N 31; Віцеб-шчына. Т. П. С. 154
32.	ХУШ в.	Воскресение	Из Вве-ден-ской церкви в Ви-	Неизве-стно. Ил. 8	Віцеб-шчына. Т. П. С. 157—158; Аль-бом. С. 29,

1	2	3	4	5	6
			тебске. В БГМ /N 3—?/		N 48
33.	ХУШ в.	Воскресение	Из иконостаса Латыговской церкви на Витебщине. В БГМ /В.О. N 3—509/		М.Шчакаціхін. С. 18, N 24; Віцебшчына. Т. I. С. 34—35
34.	ХУШ в.	Георгий и Василий	Из иконостаса Латыговской церкви на Витебщине. В БГМ /В.О. N 3—558/	Неизвестно	Віцебшчына. Т. I. С. 33; Альбом. С. 31, N 50
35.	ХУШ в.	Двухсторонняя икона. Рождество Богородицы. Успение Богородицы	Из Святодуховского мона-	Неизвестно	А.Иппель. С. 13, N 10

1	2	3	4	5	6
			стыря в Минске. В БГМ /N 3—?/		
36.	ХУШ в.	Иконостас	Из Юрьевской церкви в Слуцке	Неизвестно	А.Иппель. Беларускае мастацтва. Віцебск. 1925. С. 17
37.	ХУШ в.	Илья с житием. 87x141	Из Ильинского монастыря в Слуцке. В БГМ /N 3—1261/	Неизвестно Ил. 9	М.Шчакаціхін. С. 16, N 14; Альбом. С. 1, N 1
38.	ХУШ в.	Мария с ангелом. 22 60x96	В БГМ /N 3—300/	Неизвестно	М.Шчакаціхін. С. 17, N 18
39.	ХУШ в.	Петр. Онуфрий	БГМ /N 3—?/	Неизвестно	А.Иппель. С. 13, N 108
40.	ХУШ в.	Перенесение мощей Николы	Из Вве-	Неизвестно.	Віцебшчына.

1	2	3	4	5	6
			денской церкви на Витебщине; в БГМ /N 3—?/	Ил. 10	Т. II. С. 158—159; Альбом. С.20, N 34
41.	ХУШ в.	Поклонение волхвов. Братская цеховая икона	Из Воскресенской Заручаевской церкви на Витебщине. В БГМ /N 3—?/	Неизвестно	Віцебшчына. Т. I. С. 44
42.	ХУШ в.	Покров	Из Шупенской церкви на Могилевщине. В БГМ /N 3—?/	Неизвестно 22	М.Шчакаціхін. С. 17, N 17
43.	ХУШ в.	Покров /Мария защитница и заступница/	Из Воскресенской церкви	Неизвестно	А.Иппель. С. 13, N 106

1	2	3	4	5	6
			в Могилеве. В БГМ /N 3—?/		
44.	ХУШ в.	Распятие с предстоящими Марией и Иосифом /рисунок на олове/	В БГМ /N—?/	Неизвестно	А.Иппель. С. 14, N 114
45.	ХУШ в.	Рождество Богоматери	В БГМ /N 3—?/	Неизвестно	Віцебшчына. Т. П. С. 151—152
46.	ХУШ в.	Рождество Христово, в котором изображена белоруска с кувшином на голове	Из Свято-духовского монастыря в Минске. В БГМ /N 3—?/	Неизвестно	А.Иппель. С. 14, N 111
47.	ХУШ в.	Рождество Христово	Из Барколабова Быховского повета. В БГМ /N 3—?/	Неизвестно. Ил. 11	А.Иппель. С. 13, N 105; Альбом. С. 5, N 8

1	2	3	4	5	6
48.	ХУШ в.	Симеон Столпник и Иоанн Предтеча	Из иконостаса Латыговской церкви на Витебщине. В БГМ /N 3—506/	Неизвестно. Ил. 12	Віцебшчына. Т. П. С. 160—161; Альбом. С. 11, N 18
49.	ХУШ в.	Троица /на троне Бог Отец с двухэтажной короной, он двумя руками держит большой крест с распятым Сыном, над головой летит, распростав крылья, Дух Святой в виде голубя, по сторонам 12 сцен из жизни Христа	Была братской иконой швейного цеха в Введенской церкви ХУШ в. в Витебске, потом перенесена в Никольскую Задвинскую церковь. Хранилась в	Неизвестно	Віцебшчына. Т. I. Віцебск. 1925. С. 44

1	2	3	4	5	6
			Пречистенском Соборе Витебска		
50.	ХУШ в. ?	Чудо Георгия о змие. Василий	Из иконостаса Латыговской церкви на Витебщине. В БГМ /N 3—558/	Неизвестно	Віцебшчына. Т. I. С. 33—34; Альбом. С. 16, N 27
51.	ХУШ в.	Христос Вседержитель. Оклад посеребреный, "слуцкой работы"	Из Святодуховского монастыря в Минске. В БГМ /N 3—?/	Неизвестно	А.Иппель. С. 13, N 109
52.	Сер. ХУШ в.	Христос Вседержитель. Богоматерь с младенцем. Происхождение неизвестно	Был в БГМ /N 3—522/	Неизвестно	I-я Ўсебеларуская мастацкая вы-

1	2	3	4	5	6
					стаўка. 1926. С. 19, N 29; Віцеб-шчына. Т. П. С. 152—153; Альбом. С. 8, N 7

Произведения, которые не значатся в каталогах, но сфотографированы при отправке музейных ценностей из БГМ в Германию в 1943 г.

53.	ХУШ в. ?	Апостолы	БГМ ?	Неизвестно Ил. 14	Альбом. С. 14, N 23
54.	ХУШ в. ?	Архангел Михаил	—"—	Ил. 15	С. 31, N 51
55.	1723 г.?	Богоматерь Одигитрия	—"—	Ил. 16	С. 19, N 33
56.	ХУШ в. ?	Богоматерь Одигитрия	—"—	Ил. 17	С. 27, N 45
57.	ХУШ в. ?	Варвара	—"—	Ил. 18	С. 18, N 31
58.	ХУШ в. ?	Вера ?	—"—	Ил. 19	С. 16, N 26
59.	ХУШ в.	Георгий, Василий	БГМ ?	Неизвестно. Ил. 20	Альбом. С. 50, N 57

1	2	3	4	5	6
60.	ХУШ в.	Илья ?	—"—	Ил. 21	С. 13, N 20
61.	ХУШ в.	Илья и еще один пророк	—"—	Ил. 22	С. 7, N 11
62.	ХУШ в.	Ктиторы	—"—	Ил. 23	С. 18, N 30
63.	ХУШ в.	Коронование Богоматери	—"—	Ил. 24	С. 13, N 26
64.	ХУШ в.	Михаил, Стефан. Иконопись на Северных и Южных дверях	—"—	Ил. 25	С. 6, N 9, 10
65.	ХУШ в. ?	Несение креста	—"—	Ил. 26	С. 20, N 43
66.	ХУШ в. ?	Никола	—"—	Ил. 27	С. 21, N 37
67.	ХУШ в.	Новозаветная Троица	—"—	Ил. 28	С. 19, N 37
68.	ХУШ в.	Распятие	—"—	Ил. 29	С. 25, N 42
69.	ХУШ в.	Троица	—"—	Ил. 30	С. 29, N 47
70.	ХУШ в.	Царь царей Предста царица	—"—	Ил. 31	С. 11, N 17
71.	ХУШ в.	Фрагменты резьбы с клеймами	—"—	Ил. 32, 33	С. 33, N 53; С. 8,

1	2	3	4	5	6
					N 13
72.	ХУ в.	"Богоматерь Белыничская". Украшена драгоценными каменьями	Из Могилевского музея истории и атеизма	Неизвестно	"Вяртанне". Мн., 1992. С. 113, N 27
73.	ХУШ в.	Боровиковский В.Л. "Христос"	Там же	Неизвестно	Там же. С. 114, N 43
74.	1670 г.	Богоматерь Одигитрия. В серебряном окладе, датированном 1755 г., работа могилевского гравера Петра Слижика	Из Могилевского собора св. Иосифа поступила в Могилевский музей истории и атеизма	Неизвестно	Там же. С. 113, N 29

Светская живопись

75.	ХШ в.	Неизвестный художник "Еврей мясник	Была в БГМ,	Неизвестно В	Сб. "Вяртанне".

1	2	3	4	5	6
		в г. Праге"	из экспонатов еврейского отдела	1943 г. была отправлена в Германию среди прочих экспонатов	Мн., 1992. С. 408
76.	XX в.	Кандинский В. Картины: "Вход" "С музыкантами"	Обе из Витебского областного музея	Неизвестно	Письмо зам. директора Витебского областного музея Л.Д.Кузменко; Сб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 153

Западноевропейская живопись

77.	XV в.	Неизвестный художник итальянской школы XV в. "Мадонна с младенцем". Сведения о материалах и размерах не	Из Гос. картинной галереи	Неизвестно	Сб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 78, N 5

1	2	3	4	5	6
		сохранились	БССР		
78.	XYI в.	Неизвестный художник раннего северного возрождения "Распятие" /с группой вокруг креста/. 60x45 см. Сведения о материалах не сохранились	Там же	Неизвестно	Сб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 79, N 30
79.	XYII в.	Доу Г. "Старуха, читающая Библию". Холст, масло. 39x33 см	Там же; поступила в 1939 г. из Гомельского обл. музея	Неизвестно	Там же. С. 138, N 52
80.	XYII в.	Неизвестный художник голландской школы XYII в. "Пейзаж с всадником". Холст, масло. Сведения о размерах не сохранились	Из Гос. картинной галереи БССР	Неизвестно	Там же. С. 78, N 6
81.	XYII в.	Неизвестный художник фламандской школы XYII в.	Там же	Неизвестно	Там же. N 9

1	2	3	4	5	6
		"Цветы". 96х126 см			
82.	ХУП в.	Неизвестный художник фламандской школы ХУП в. "Цветы". Холст, масло. 55х 126 см	Там же	Неизвестно	Там же. N 15
83.	ХУП в.	Неизвестный художник голландской школы ХУП в. "Мужской портрет". Холст, масло. 88х71 см	Там же	Неизвестно	Там же. N 13
84.	ХУП в.	Неизвестный художник фламандской школы ХУП в. "Портрет кардинала". Холст, масло. 80х70 см	Там же	Неизвестно	Там же. N 29

Русская живопись

85.	ХУШ в.	Боровиковский В.Л. "Портрет придворной Екатерининской дамы". Сведения о размере и материалах не сохранились	Из Могилевского музея истории и атеизма	Неизвестно	Там же. С. 115, N 68

Скульптура

86.	ХУП в.	Неизвестный скульптор.	Из Гос.	Неизвестно.	А.Иппель.

1	2	3	4	5	6
		"Неизвестные святые". Дерево, левкас. Сведений о размерах нет	картинной галереи БССР	Ил. 34	Каталог Минской обл. выставки
87.	ХУП в.	Неизвестный автор Светильники "Амуры". Дерево, левкас. Сведений о размерах нет	Там же	Неизвестно. Ил. 35	Там же
88.	ХУШ в.	Козловский М.И. "Амур". Мрамор. 120 см	Там же	Неизвестно	Сб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 80, N 12
89.	ХУШ* в.	Жилле Никола Франсуа. "Мужской портрет". Бронза	Там же	Неизвестно	Там же. N 1
90.	?	Копия с произведения Микеланджело. "Скорчившийся мальчик". Гранит. Даты и сведений о размерах нет	Там же	Неизвестно	Там же. N 17
91.	?	Вартольди. "Гений в когтях нищеты". Бронза. 100 см	Там же	Неизвестно	Там же. N 18

1	2	3	4	5	6
92.	XIX в.	Клодт П.К. "Павшая лошадь с волком". Чугун. Сведений о размерах нет	Там же	Неизвестно	Там же. N 7
93.	XIX в.	Клодт П.К. "Этюд головы лошади". Бронза. Сведений о размерах нет	Там же	Неизвестно	Там же. N 4

Декоративно-прикладное искусство

94.	1161 г.	Лазарь Богша Крест Ефросиньи Полоцкой. Дерево, резьба, серебро, золочение; золото; перегородчатые эмали, драгоценные каменья. 51,5х21,5х2,5 см	Из Могилевского музея истории и атеизма	Неизвестно. Ил. 36	Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Беларусі. XII—ХУШ ст. Альбом. Склад. Н.Ф.Высоцкая. Мн., 1984. С. 6
95.	XII—XIII вв.	Кольчуга из Аналинского кургана Быховского уезда Могилевской губернии	Из Могилевского музея истории й атеизма	Неизвестно	Сб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 115, N 57

1	2	3	4	5	6
96.	ХУI в.	Булава серебряная Сигизмунда Ш	Там же	Неизвестно	Там же. С. 112, N 7
97.	ХУШ в.	Митра серебряная архиепископа Конисского	Там же	Неизвестно	Там же. С. 112, N 8
98.	?	Ожерелье из четырех витков полой золотой трубки /из раскопок Помпеи/	Там же	Неизвестно	Там же. N 4
99.	1590 г.	Потир серебряный, золоченый	Там же	Неизвестно	Там же. С. 114, N 42
100.	ХУШ в.	Два бокала стеклянные на цельнотянутых ножках с округлыми пятачками и чашами в форме усеченного конуса; донца чаш заливные, утолщенные. Гравированный декор в виде веток с крупномасштабными цветами и листьями	Из Гродненского историко-археологического музея	Неизвестно	Muzeum w Grodnie. П, za roki 1924—1925. Grodno, 1926. С. 16
101.	1786 г.	Зеркало с гравированной на нем надписью "Бела-	Из БГМ	Неизвестно	А.Иппель. Каталог

1	2	3	4	5	6
		руская Року 1786 новэмбра 3 дня Урэчча, Менск, Монастыр св. Духа". Выполнено на Уречской зеркальной мануфактуре /1737—1862/, которая размещалась в Минской обл.			Минской обл. выставки
102.	1780 г.	Тронное кресло, выполненное могилевскими мастерами к приезду Екатерины П в г. Могилев /1780 г./	Из Могилевского музея истории и атеизма	Неизвестно	Сб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 11, N 61
103.	ХУШ в.	Два одностворчатых полушкафа из черного дерева. Техника Буль. Форма прямоугольная, углы скошены, имеют по пять ножек. Украшены золоченой бронзой. Нижний ярус завершен черной мраморной доской. На передних углах верхнего яруса две мужские полуфигуры	Из Гос. картинной галереи БССР	Неизвестно	Там же. С. 82, N 4

1	2	3	4	5	6
		переходят в кронштейны. На створке нижнего яруса изображена инкрустированная аллегорическая сцена — старик в плаще и женщина со свитком, сидящие возле пьедестала с бюстом. Композиция обрамлена завитками из акантовых листьев. На боковых стенках нижнего яруса изображены инкрустированные композиции — аллегория лета в виде бронзовой женской фигуры со снопом и серпом и аллегория осени — юноша у дерева с виноградными лозами, держащий в руках кувшин и чашу			
104.	ХУШ в.	Полушкаф двустворчатый из черного дерева. Техника Буль. Форма прямоугольная, на четырех ножках. Украшен золоченой бронзой и доской из наборного мра-	Там же	Неизвестно	Там же. N 6

1	2	3	4	5	6
		мора. На створках — бронзовые золоченые рамки из акантовых листьев, над створкой — бронзовая женская голова с диадемой и венком из цветов с развевающейся лентой			
105.	ХУШ в.	Шкаф одностворчатый из черного дерева, двухярусный; украшен флорентийской мозаикой и золоченой бронзой. Верхний ярус отделен от нижнего черной мраморной доской. На створке в медальоне размещена мозаика, изображающая сидящих на ветках птиц /такие же вставки на фризе/. По углам размещены кариатиды с корзинами на головах	Там же	Неизвестно	Там же. N 18
106.	ХУШ в.	Шкаф одностворчатый из черного дерева;	Из Гос. кар-	Неизвестно	Сб. "Вяртанне".

1	2	3	4	5	6
		двухярусный; украшен флорентийской мозаикой и скульптурным бронзовым декором. Верхний ярус имеет вид полки с зеркальной стенкой. Полки поддерживают два бронзовых торса вакхов	тинной галереи БССР		Мн., 1992. С. 82, N 25
107.	1566 г.	Плащеница из Черейского монастыря	Из Могилевского музея истории и атеизма	Неизвестно	Там же. С. 114, N 30
108.	ХУШ в.	Пояс Слуцкой ткацкой мануфактуры; "литой"; нити шелковые, серебряные и золотные. Декор "чешуйчатый". 35х445 см. Имеет тканую метку "Слуцке"	Из Гос. картинной галереи БССР	Неизвестно	Там же. С. 81, N 24
109.	ХУШ	Пояс Слуцкой	Там	Неизве-	Там же.

1	2	3	4	5	6
	в.	ткацкой мануфактуры; "литой"; четырехсторонний; нити шелковые, золотные и серебряные. 35x350 см. Имеет тканую метку "В граде Слуцке"	же	стно	N 25
110.	XVIII в.	Пояс Слуцкой ткацкой мануфактуры; четырехсторонний; нити шелковые и серебряные. 37x355 см. Имеет тканую метку "Слуцк"	Там же	Неизвестно	Там же. N 26
111.	XVIII в.	Пояс Слуцкой ткацкой мануфактуры; четырехсторонний; нити шелковые, серебряные и золотные. 35x 440 см. Имеет тканую метку "В граде Слуцке"	Там же	Неизвестно	Там же. N 27
112.	XVIII в.	Пояс Слуцкой ткацкой мануфактуры;	Там же	Неизвестно	Там же. N 28

1	2	3	4	5	6
		двухсторонний; нити шелковые и серебряные. 35x380 см. Имеет метку "Слуцк"			
113.	XУШ в.	Пояс Слуцкой ткацкой мануфактуры; четырехсторонний; нити шелковые, золотные и серебряные. 35x490 см. Имеет тканые метки "Лео М" и "Слуцк"	Из Гос. картинной галереи БССР	Неизвестно	Сб. "Вяртанне". Мн., 1992. N 29
114.	XУШ в.	Пояс Слуцкой ткацкой мануфактуры; четырехсторонний; нити шелковые, серебряные и золотные. 35x890 см. Имеет тканую метку "Лео Маджарский в граде Слуцке"	Там же	Неизвестно	Там же. N 30
115.	XУШ в.	Пояс Слуцкой ткацкой мануфактуры; двусторонний; нити шелковые.	Там же	Неизвестно	Там же. N 31

1	2	3	4	5	6
		35x340 см. Имеет тканую метку "Лео Маджарский в граде Слуцке"			
116.	ХУШ в.	Пояс Слуцкой ткацкой мануфактуры; четырехсторонний; нити шелковые, золотные и серебряные. 30x310 см. Имеет тканую метку "Лео Маджарский в граде Слуцке"	Там же	Неизвестно	Там же. N 32

II. ЗНОЙДЗЕНА Ў АРХІВАХ

АРХІЎ БЕЛАРУСКАГА ВУЧОНАГА Ў МАСКОЎСКІХ ЗБОРАХ

Вядомы беларускі даследчык-энцыклапедыст (гісторык, археограф, мовазнавец), протаіерэй і царкоўны дзеяч Іван Іванавіч Грыгаровіч пакінуў нам значную друкаваную спадчыну (выдаў у 1824 г. першы археаграфічны зборнік, прысвечаны выключна Беларусі — "Белорусский архив древних грамот", арганізаваў выданне серыі "Акты, относящиеся до истории Западной России", тамы 1—5, 1846—1853 гг.), а таксама рукапісы ("Слоўнік заходнярускай гаворкі", "Беларуская іерархія", выдадзена ў Мінску ў 1992 г., і і інш.).

Рукапісная спадчына і асабісты архіў Івана Грыгаровіча маюць важнае навуковае значэнне для даследчыкаў беларускай культуры, але, на жаль, яны раскіданы паміж Расіяй, Беларуссю і Прыбалтыкай.

Так, у Расійскай Нацыянальнай бібліятэцы ў Санкт-Пецярбургу знаходзяцца 5 адзінак захавання, скамплектаваных з часткі яго архіва. Сярод іх — рукапіс першай навуковай працы І.Грыгаровіча — "Беларуская іерархія", напісаная ў 1824 г. і забароненая Свяшчэнным сінодам да выдання.

Частка архіўных матэрыялаў вучонага (рукапісы і асабістая перапіска) захоўваюцца ў Расійскай дзяржаўнай бібліятэцы ў Маскве і Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва ў Мінску, некаторыя дакументы — ў Дзяржаўным гістарычным архіве Літвы.

Ніжэй падаецца пералік дакументаў з асабістага архіва І.І.Грыгаровіча, якія захоўваюцца ў Расійскай дзяржаўнай бібліятэцы ў Маскве.

ЛАРЫСА ШЧАВІНСКАЯ

1. Записка И.И.Григоровича о Никоне Черногорце. (1810-е гг.) — 2 лл.

2. И.И.Григорович. "Историческое исследование о соборах, бывших в России, со времени введения в оную христианской веры до восшествия на престол царя Иоанна IУ" — Статья (1810-е гг.) — 20 лл.

3. И.И.Григорович. "О Святополке Фиоле или Швайбольде Фиоле.., типографщике Краковском, печатавшем славянские и, вероятно, другие книги, а также о русских церковных книгах, изданных в Польше" — Выписки из "Historii Drukarn Krakowskich" Г.С.Бандке (1810-е гг.) — 6 лл.

4. И.И.Григорович. "Краткое объяснение польских монет рода Пястов до царствования Вацлава (1300 г.)" — Заметки (1820—е гг.) — 2 лл.

5. И.И.Григорович. "О соотношении стоимости новгородских гривен и рублей" - Заметка в связи с доставленными Н.П.Румянцеву от новгородского губернатора Д.С.Жеребцова слитками серебра. (28 июня 1821 г.) — 1 л.

6. Замечания И.И.Григоровича на публикацию текста "Русской правды" во 2-м томе сочинений Г.Раковецкого. (26 октября 1822 г., Гомель) - 2 лл.

7. И.И.Григорович. Описание пергаментной уставной рукописи "Чин божественной службы". (13 октября 1822 г., Гомель) — 2 лл.

8. И.И.Григорович. "Сокращение хроники о королях Далматских и Кроатских" — Заметка. (5 декабря 1822 г., Гомель) — 2 лл.

9. И.И.Григорович. "О св. Константине или крещении далматов. (Отрывок из рукописи История о королях Далмато-Кроатских) — Выписка с примечаниями (1820-е гг.) — 2 лл.

10. И.И.Григорович. "Сличение месяцеслова, находящегося при харатейном Луцком евангелии". XIУ в. — Запись (1820-е гг.) — 6 лл.

11. И.И.Григорович. О "сложении перстов" и другие вопросы. — Выписки из рукописей Петербургской духовной академии, четьих Миней, Кирилловских листков, книги Петра Могилы "Православное исповедание веры" — (1820-е гг.) — 2 лл.

12. И.И.Григорович. Описание уставного евангелия XУ в. — (8 октября 1824 г., Гомель) — 2 лл.

13. И.И.Григорович. Описание пергаменной уставной псалтири XIУ в. (1820-е гг.) — 2 лл.

14. И.И.Григорович. "Мой улей" — Сборник описаний рукописных книг и выписок из различных источников. (1820-е гг.) — 2 лл.

15. И.И.Григорович. Заметки для работы в связи с изданием Собрания сочинений Георгия Конисского. (1830-е гг.) — 4 лл.

16. И.И.Григорович. Заметки для работы "Переписка пап с российскими государями". (1830-е гг.) — 1 лл.

17. И.И.Григорович. Замечания к словарю по западнорусскому наречию. (Ноябрь 1847 г.) — 2 лл.

18. И.И.Григорович. Письма к Николаю Ивановичу Григоровичу. (1815—1830-е гг.) — 58 лл.

19. И.И.Григорович. Письмо к Н.П.Румянцеву. (5 июня 1822 г.) — 2 л.

20. И.И.Григорович. Письма к Василию Ивановичу Григоровичу. (1820—1830-е гг.) — 7 л.

21. Г.Д.Богацкий. Письмо к И.И.Григоровичу с просьбой просмотреть рукописи Н.П.Румянцева и дать на них заключение. (4 сентября 1824 г.) — ? лл.

22. И.И.Григорович. Письма к Василию Ивановичу Григоровичу. (1820—1850-е гг.) — 4 лл.

23. М.И.Григорович. Письмо к Н.И.Григоровичу. (1830-е гг.) — 2 лл.

24. Выписка из письма И.Н.Лобойко к А.Ф.Рихтеру о привлечении И.И.Григоровича к изданию древних белорусских грамот. (5 февраля 1824 г.) — 1 л.

25. Некролог на смерть архиепископа Олонецкого Венедикта (в миру Василий Иванович Григорович) — переписан рукой И.И.Григоровича. (1 декабря 1850 г.) — 2 лл.

БЕЛАРУСКІЯ СТАРАЖЫТНЫЯ ГРАМАТЫ І ПРЫВІЛЕІ ХУІ—ХУІІІ СТСТ., ВЫВЕЗЕНЫЯ Ў РАСІЮ

Ніжэй падаецца пералік і змест некаторых дакументаў Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь (фонд 136, вопіс 1, справа 13152), якія сведчаць аб перасылцы ў 1837—1838

гг. у Санкт-Пецярбург (для Расійскай Археаграфічнай Камісіі) беларускіх старажытных граматаў і прывілеяў XУI—XУIII стст., што яшчэ захоўваліся на той час ва ўлонні "грэкарасійскіх" манастыроў і цэркваў Мінскай епархіі.

УЛАДЗІМІР ЯКУБОЎСКІ

Ліст Расійскага Свяшчэннага Сінода, накіраваны Мінскай Кансісторыі. (Ліст 1).

Канцелярия обер-
прокурора Святей-
шего Синода
Экспедиция 1
С-Петербург   Получ. мар. 29   В N 1452
                                                          360

По ведомству Православного исповедания

Его Превос^{ву} Никанору
Архиепископу Минскому
и Гродненскому

Преосвященнейший Владыко Милостивый
Государь и Архипастырь

Г. Министр Народного Просвещения, сообщая мне, что по предложению Высочайше учрежденной для систематического издания отечественных летописей Археографической Комиссии, в Духовных библиотеках и архивах возвращенных от Польши Губерний, не осмотренных бывшею Экспедициею, могут находиться старинныя летописи и другие манускрипты, просит о распоряжении касательно доставления в Комиссию /маецца на ўвазе Археаграфічная Камісія пры Міністэрстве народнай асветы Расійскай імперыі — рэд./ сведений о всех подобных рукописях из Архиерейских домов, монастырей, церквей, Консисторских архивов и Семинарских библиотек.

Считаю долгом отнести таковое ходатайство на благоусмотрение Вашего Преосвященства с тем, что если изволите признать с своей стороны возможным оказать Археогра-

фической Комиссии в сем общеполезном деле зависящее содействие, в таком случае не благоугодно ли будет по мере собрания требуемых сведений доставлять оные ко мне для сообщения в сию Комиссию.

С совершенным почтением имею честь быть
Вашего Преосвященства
Милостивого Государя и Архипастыря
покорнейший слуга

Граф Протасов

Ліст Архіепіскапа Мінскага і Гродзенскага Ніканора, накіраваны Свяцейшаму Сіноду. (Лісты 5—8)

N 2511
"10" мая 1838 года

Его Сиятельству, Г-ну Синодальному Обер-Прокурору Генерал Майору и Кавалеру Графу Николаю Александровичу Протасову

Ваше Сиятельство
Милостивый Государь

По поводу ходатайства Г^а^ Министра Народного просвещения, о доставлении в Новоучрежденную по Высочайшему повелению Археографическую Комиссию сведений о старинных летописях и других Манускриптах, Ваше сиятельство сообщили мне, от 21 минувшего Марта за N 607, чтобы по мере возможности собрать по Епархиальному ведомству требуемые сведения и доставить оныя к Вашему Сиятельству для обращения в Комиссию.

Вследствие такого отношения в Минской духовной Консистории по справке оказалось, что Исправлявший должность Минского Гражданского Губернатора вице Губернатор отношением от 14 Мая 1837 года за N 8155 просил учинить распоряжение касательно рассмотрения Архивов Грекороссийских Церквей Минской Епархии, не Польских и Великого Княжества Литовского, и доставить оныя, буде где откреются, Начальнику Губернии для передачи в существующую по Высочайшему повелению при Министерстве Народ-

ного просвещения Археографическую Комиссию.

Консистория с утверждения моего, того же Мая 25 числа предписав подчиненным местам и лицам указами о собрании требуемых сведений в монастырях и церквах получило несколько документов: а) от Настоятеля Пинского Первоклассного Богоявленского Монастыря; б) от Дисненского Благочинного Священника Соловьевича; в) Дрогичинского Священника Барановского; г) Бельского Священника Александра Струковского: и все таковые документы в подлинниках препровождены к Начальнику Губернии при отношениях от 24 июня N 3992, — 16 августа N 4139 и 3 Сентября за N 4504 того же 1837 года с тем, чтобы по миновании надобности возвращены были сии документы по принадлежности в Епархиальное ведомство; прочия же подчиненные Духовной Консистории места и лица рапортовали, что по рассмотрению Архивов Церквей и Монастырей равно Консисторского Архива подобного рода древностей не оказалось.

Регистр составленный в Минской Духовной Консистории древним документам, отправленным к Начальнику Минской Губернии при отношениях 1837 года от 24 июня N 3992, 16 августа N 4139 и 3 сентября N 4504 для обращения в Археографическую Комиссию

Мая дня 1838 года

От кого доставлены были Епархиальному Начальству	Время состояния /час складання археаграфічнага помніка — рэд./ и содержания документов
1	2
1. При рапорте Пинского первоклассного Монастыря Настоятеля Архимандрита Феофана	1620 года Мая 14 - Грамота Патриарха Иерусалимского Феофана, выданная на право существования Церкви Святых Апостолов Петра и Павла состоящую в Минске и монастыря при ней
2. При рапорте Дис-	1611 года февраля 25 привилегия

1	2
ненского Благочинного священника Соловьевича	на Дисненскую Церковь, выданная Королем Польским Иоанном Казимиром об составлении при ней всех угодий наданных прежними привилегиями 1679 Марта 20 привилегия... Церковь Короля Иоанна Ш утверждающая прежде выданные все для оной угодья 1699 Августа 16 Короля Августа П 1769 Генваря 30 Иоанна Ш 1776 Июля 3 Станислава Августа все они утверждают преимущества в угодиях для дисненской Воскресенской Церкви в прежних привилегиях
3. При рапорте Дрогичинского Священника Петра Барановского	1659 Сентября 9 привилегия Короля Польского Иоанна Казимира выданная Спаскому Дрогичинскому Монастырю о подтверждении прежде выданных сему Монастырю всех угодий
4. При рапорте Бельского Священника Александра Струковского	1) 1594 года Июня 29. Грамота Ипатия Архиепископа Володимирского и брестского данная братству Бельской Соборной Дизунитской Церкви, прописывая все свободы и угодия оной 2) 1633 Февраля 25. Подтверждение Фундуша или привилегия утверждающая Братство Бельской Соборной Церкви и угодия на основании

1	2
	Грамоты Гипатиуша, выданная Владыславом Королем Польским, с предоставлением всех угодий свойственных оному Монастырю
	3) 1634 Мая 14 дня. Грамота Петра Могилы Архиепископа Киевской Метрополии Екзарха Святейшего Апостольского Престола, которая подтверждает все прежние митрополитовы грамоты данные Бельскому братству и монастырю при Церкви Св. Николая
	4) 1673 г. Февраля 11-го. Привилегия Михаила Короля Польского, которой вследствие поданного Игуменом Бельского Монастыря Исакием Ефремовичем прошения — оставлен сей Монастырь со всеми прежде наданными преимущества ми
	5) 1700 г. 15 июля. Привилегия Августа II которой все прежния надания Королями Польскими Бельскому Монастырю подтверждает и укрепляет
	6) 1736 года Июня 30. Привилегия Короля Польского Августа, об оставлении мещан Бельских в Братстве при церкви Св. Николая, также Монахов не в унии находящихся Базыльянов и о утверждении всех прав им данным
	7) 1785 г. Марта 12 дня Привиле-

1	2
	гия Станислава Августа Короля Польского утверждающая все права и преимущества Бельских Дизунитов и мещан в братстве Св. Николая находящихся.

Ліст святара Дзісненскай царквы. (Ліст 9)

25 ноября 1838

N 5450
1180

В Минскую духовную Консисторию

Дисненского Благочинного
Священника Федора Соловьевича

Рапорт

Найденную мною в угодиях Дисненской Воскресенской церкви Привилегию Августа Третьего Короля Польского, о беспрепятственном отправлении Богослужения и исправлении Христианских треб всем Православным Монастырям и Церквам находившимся в Княжестве Литовском, Оной Консистории при сем почтемнейше имею честь препроводить

Благочинный Священник Федор Соловьевич

N 229

Ноября 20 дня

1838 года

С представлением Привилегии Августа 3-го
Короля Польского, выданный 1735 года с
пояснением в оной всех Православных Монастырей находящихся в Княжестве Литовском

доложен 28 Ноября

ДАКУМЕНТЫ ПРА ПОМНІКІ БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРЫ Ў АРХІЎНЫМ ЗБОРЫ ЛІТВЫ

У Дзяржаўным гістарычным архіве Літвы (г. Вільнюс) захоўваецца Фонд 1135, які ахоплівае матэрыялы "Таварыства аматараў навук у Вільні".

Таварыства было ўтворана ў 1906 г. па ініцыятыве Альфонса Парчэўскага, Элізы Ажэшка, Уладзіслава Загорскага, Юзафа Монтвіла, Часлава Янкоўскага, графаў Уладыслава Тышкевіча і Лаўрына Путкамера — пераважна ўраджэнцаў і жыхароў Беларусі польскага паходжання. Праіснавала яно да 1939 г. Пад 24 вопісамі фонда ўтрымліваецца больш 10 тыс. адзінак захавання. Большасць дакументаў датычацца помнікаў культуры Беларусі, напрыклад, у вопісах N 3, 12, 21, 23 указаны калекцыі фотаздымкаў і чарцяжоў беларускіх помнікаў архітэктуры — касцёлаў, сядзіб, палацаў, замкаў. Гэтыя матэрыялы падрыхтаваны да выдання асобным зборнікам у Беларускай энцыклапедыі імя Петруся Броўкі.

Музей Таварыства таксама быў створаны на аснове беларускіх матэрыялаў — пераважна з лагойскай калекцыі графаў Тышкевічаў.

Ніжэй падаецца спіс архіўных дакументаў паводле 22 вопісу фонда 1135. У 316 адзінках яго захавання ўтрымліваюцца дакументы 1906—1949 гг.

Вопіс ахоплівае матэрыялы Праўлення Таварыства, статуты, пратаколы пасяджэнняў, спісы сяброў, асабістыя справы супрацоўнікаў Праўлення, перапіску з установамі і прыватнымі асобамі па абмену друкаванымі выданнямі, па навуковых, арганізацыйных і фінансавых пытаннях. Тут жа ўтрымліваюцца акты ахвяраванняў на карысць Таварыства, матэрыялы аб камплектаванні музея, рукапісных збораў і бібліятэкі Таварыства, а таксама рукапісы прац, апублікаваных у выданнях Таварыства; фінансавыя дакументы, справаздачы аб дзейнасці Таварыства.

НАТАЛЛЯ ПЯТРОВІЧ

Спр. 3. Матэрыялы да гісторыі Таварыства. 1906—1938 гг.

Спр. 4. Статуты Таварыства. 1907—1922 гг.
Спр. 5. Спісы членаў Таварыства. 1907—1914 гг.
Спр. 13. Справаздача аб стане музея Таварыства. 1907—1929 гг.
Спр. 14. Акты аб ахвяраваннях Таварыству музейных рэчаў. 1907—1916 гг.
Спр. 15. Прадметны паказальнік да актаў аб ахвяраваннях Таварыству музейных і архіўных каштоўнасцей (няпоўны) 1907—1915 гг.
Спр. 16. Падарункавыя запісы і іншыя дакументы аб ахвяраваных Таварыству грашовых сум, зямельных участкаў і г.д. 1907—1938 гг.
Спр. 17. Спісы кніг, атрыманых ад розных асоб і ўстаноў. 1907—1909 гг.
Спр. 18. Спісы кніг, ахвяраваных у бібліятэку Таварыства. 1907—1921 гг.
Спр. 19. Алфавітны спіс асоб, якія ахвяравалі кнігі для бібліятэкі Таварыства. 1907—1915 гг.
Спр. 20. Кніга ўліку ахвяраванняў на карысць рукапіснага аддзялення Таварыства. 1907—1912 гг.
Спр. 21. Лісты розных асоб аб ахвяраваннях Таварыству кніг, рукапісаў і музейных рэчаў. 1907—1913 гг.
Спр. 22. Лісты розных асоб аб ахвяраваннях Таварыству кніг, рукапісаў і музейных рэчаў. 1907—1908 гг.
Спр. 24. Каталог нумізматычных збораў Таварыства. 1907—1931 гг.
Спр. 38. Спіс кніг, якія планавалася набыць для бібліятэкі Таварыства на сродкі, ахвяраваныя Монтвіламі. 1908 г.
Спр. 39. Вопіс кніг і гравюр са збору В.Янушэўскага. 1908—1937 гг.
Спр. 43. Спіс сяброў Таварыства. Каля 1909 г.
Спр. 47. Матэрыялы аб аб'яднанні Таварыства з Музеем навукі і мастацтва і аб пераносе музейных збораў у новы

будынак. 1909—1914 гг.

Спр. 48. Матэрыялы (акты ахвяраванняў, спісы экспанатаў) музейных збораў Таварыства. 1909—1939 гг.

Спр. 94. Спіс архіўных і музейных каштоўнасцей Таварыства, схаваных у сувязі з прыходам кайзераўскіх войскаў. 1915 г.

Спр. 150. Кніга ўліку паступленняў у бібліятэку Таварыства. 1925—1930 гг.

Спр. 168. Дзённік захавальніка музея Таварыства М.Бранштэйна. 1927—1937 гг.

Спр. 188. Матэрыялы памяці Э.Вайніловіча. 1929—1936 гг.

Спр. 197. Кніга ўліку паступленняў у бібліятэку Таварыства. 1925—1930 гг.

Спр. 251. Спісы кніг, перададзеных бібліятэцы Таварыства ў падарунак. 1937—1940 гг.

Спр. 273. Інвентарны спіс рукапіснага збору Таварыства. Да 1943 г.

Спр. 275. Пералік аддзелаў музея Таварыства з прозвішчамі іх кіраўнікоў. Б/д

Спр. 276. План размяшчэння бібліятэкі Таварыства. Б/д

Спр. 277. Унутраны выгляд бібліятэкі Таварыства. Фотаздымкі Б/д

Спр. 278. Вопіс рукапіснага збору Таварыства. Б/д

Спр. 279. Каталог археалагічнай калекцыі Таварыства. Б/д

Спр. 280. Спіс карцін, што знаходзіліся ў калекцыі Таварыства. Б/д

Спр. 281. Каталог архіўных дакументаў, перададзеных Таварыству П.Шышкам. Б/д

Спр. 282. Спіс кніг прафесара Ю.Талька-Грынцэвіча. Б/д

Спр. 284. Запіскі М.Бранштэйна і С.Касцялкоўскага пра экспанаты і экспазіцыі музея Таварыства. Б/д

Спр. 285. Ярлыкі да экспанатаў музея Таварыства. Б/д

І.ПАЛТАЎСКАЯ

ВЫВЕЗЕНА Ў ПЕРШУЮ СУСВЕТНУЮ ВАЙНУ

Ніжэй падаецца пералік дакументаў з Расійскага дзяржаўнага гістарычнага архіва (г. Санкт-Пецярбург), у якіх ёсць звесткі аб вывазе з Беларусі (пераважна з Гродзенскай губ.) царкоўных каштоўнасцей у Расію ў час ваенных дзеянняў Першай сусветнай вайны. Пералік складзены ў 1992 г. супрацоўніцай указанага архіва І.Палтаўскай па хадайніцтву Упраўлення культуры Гродзенскага аблвыканкама. Копія рукапісу перарадзена Нацыянальму навукова-асветнаму цэнтру імя Ф.Скарыны (па ёй і падрыхтавана публікацыя).

На сённяшні дзень прапануецца першая частка пераліку па тэме "Эвакуацыя храмавых каштоўнасцей Гродзенскай губерні", куды ўключана маёмасць толькі праваслаўных цэркваў і манастыроў. Сюды ўвайшлі дакументы па Гродзенскаму, Беластоцкаму і Навагрудскаму паветах Гродзенскай епархіі, Ашмянскаму і Лідскаму паветах Літоўскай епархіі і Мінскаму павету Мінскай епархіі. Уключаны таксама дакументы, якія даюць інфармацыю пра тое, што мелі цэрквы і манастыры Гродзенскай губерні да Першай сусветнай вайны, у якія губерні Расійскай імперыі яны былі эвакуіраваны і як праходзіла эвакуацыя. Дзеля гэтага былі прагледжаны ўсе лісты фонда N 796 Канцылярыі Св. Сінода: данясенні благачынных, справаздачы архіепіскапаў — Гродзенскага і Брэсцкага Міхаіла, Літоўскага і Віленскага Ціхана, епіскапа Мінскага і Тураўскага Мітрафана, а таксама вызначэнні Св. Сінода. Уключана таксама ўскосная інфармацыя, якая мае дачыненне да святыняў іншых паветаў Гродзенскай губерні. У другой частцы работы будуць прадстаўлены дакументы пра эвакуацыю храмавых каштоўнасцей — як праваслаўных, так каталіцкіх і яўрэйскіх з усіх епархій Гродзенскай губерні.

N п/п	Дата дакумента (год, месяц, дзень)	Назва справы ці дакумента	Пошукавыя звесткі (N фонда, вопісы, справы, лл. — колькасць лістоў у справе)
1	2	3	4

Агульныя матэрыялы

1.	1917 г. 2 нояб. — 2 дек.	Дело о проекте организации архивно-археологической комиссии при Синоде для охраны и изучения церковных древностей, рукописей и памятников церковного искусства.	
		Сведения о решении вопроса об охране памятников церковной старины в XIX в., брошюра К.Я.Здравомыслова "Сведения о существующих в епархиях церковно-археологических учреждениях и консисторских архивах", "Положение об архивно-археологической комиссии при Св. Синоде и епархиальных церковно-археологических комитетах".	ф. 796, оп. 445, ед. хр. 468, лл. 48
2.	1917 г. 6 нояб.	Определение Св. Синода за N 5758 по докладу секретаря епископско-	ф. 796, оп. 445, ед. хр.

1	2	3	4
		го совещания Священного собора преосвященного Туркестанского Иннокентия о поручении помощнику управляющего синодальной канцелярией С.Г.Рункевичу собрать в г. Петрограде во Всероссийском союзе архивистов и архивной комиссии сведения о мерах к сохранению церковных древностей, рукописей и памятников церковного искусства от порчи, истребления и расхищения или вывоза за границу, и о последующем представлении своих суждений по означенному вопросу Св. Синоду для решения вопроса об учреждении при Св. Синоде организации по сохранению церковных древностей.	773, лл. 117 с об.

Ускосныя матэрыялы па эвакуацыі

3.	1916 г. 16 авг.	Извлечение из донесений благочинных о количестве церквей и служителей культа за 1915 г. со сведениями о местожительстве и.о. Шумского благочинного Литовской епархии священника Николая	ф. 796, оп. 445, ед. хр. 295, л. 20

1	2	3	4
		Любарского в с. Теляжве Малоорхангельского у. (п. ст. Русский-Брод Орловской губ.) из его же рапорта от 16 августа 1916 г.	
4.	1916 г. 20 авг.	Извлечение из донесений благочинных о количестве церквей и служителей культа за 1915 г. со сведениями о местожительстве Виленского градского благочинного протоиерея Виленского древнемитрополичьего Св. Успенского собора Луки Смоктунова в г. Тамбове из его же рапорта от 20 августа 1916 г. с пометой "эвакуиров. по воен. обстоят.".	ф. 796, оп. 445, ед. хр. 295, л. 5 об.
5.	1916 г. 23 авг.	Извлечение из донесений благочинных о количестве церквей и служителей культа за 1915 г. со сведениями о местожительстве Вилкомирского благочинного Ковенской губ. Литовской епархии протоиерея Павла Левикова в г. Харькове из его же рапорта от 23 августа 1916 г.	ф. 796, оп. 445, ед. хр. 295, л. 7
6.	1916 г.	Извлечение из отчета	ф. 796,

1	2	3	4
		архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что насельники Жировицкого Успенского второклассного монастыря Слонимского уезда были эвакуированы в Белорежский монастырь Орловской губ.	оп. 442, ед. хр. 2695, л. 15
7.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Литовского и Виленского Тихона о состоянии Литовской епархии за 1915 г. со сведениями об эвакуации учреждений духовного ведомства из Вильни в Вилейку, а затем в Москву в Данилов монастырь.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2709, л. 10 об.

ГРОДЗЕНСКАЯ ЕПАРХІЯ

Агульныя матэрыялы

8.	1914 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1913 г. со сведениями о том, что "драгоценная утварь и ризница встречались редко, что объясняется бедностью право-	ф. 796, оп. 422, ед. хр. 2574, л. 9

1	2	3	4
		славного населения епархии, главным образом крестьянского.	
9.	1914 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1913 г. со сведениями о постройке церквей в Гродненской епархии в 1913 г., в т. ч. упоминание о церкви в г. Белостоке; сведения о ремонте церквей в Гродненской епархии в 1913 г., в т. ч. упоминание — в м. Великоберестовице Гродненского у., в г. Гродно (на кладбище).	ф. 796, оп. 422, ед. хр. 2574, л. 21
10.	1914 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1913 г. со сведениями о том, что приписные храмы Гродненской епархии ветхи, малых размеров, "большинство не имеет достаточно благолепного внутреннего убранства", поэтому при случае образования самостоятельного прихода "местные приписные храмы по маловместительно-	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2574, л. 21—об.

1	2	3	4
		сти или ветхости не могут стать приходскими храмами. Точно также многие из приходских церквей по тем же причинам не удовлетворяют своему назначению".	
11.	1914 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1913 г. со сведениями о выделении Св. Синодом в 1913 г. средств на постройку церквей в Гродненской епархии, в т. ч. упоминается церковь в с. Мосты Гродненского уезда	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2574, л. 21—об.
12.	1914 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1913 г. со сведениями о том, что "во всех благочиниях за исключением одного существует особый сбор на благочиннические библиотеки, из которых некоторые насчитывают более 1000 книг и журналов".	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2574, л. 25—об
13.	1914 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гроднен-	ф. 796, оп. 442,

1	2	3	4
		ского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1913 г. со сведениями о том, что "во многих приходах епархии в ознаменование славного юбилея (празднование 300-летия царствования Дома Романовых) на доброхотные деяния прихожан приобретены для приходских храмов св. иконы, хоругви и др. предметы церковной утвари".	ед. хр. 2574, л. 28
14.	1915 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1914 г. со сведениями о том, что в 1914 г. в Гродненской епархии "не было открыто ни одного нового прихода".	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2633, л. 9
15.	1915 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1914 г. с сообщением о том, что "ризница и утварь церковная в большинстве храмов находима была в достаточном количестве и опрятно содержимой. Ут-	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2633, л. 9

1	2	3	4
		варь драгоценная и ризница богатая встречались редко, что объясняется бедностью православного населения епархии, главным образом, крестьянского".	
16.	1915 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского о состоянии Гродненской епархии за 1914 г. со сведениями о строительстве церквей в 1914 г. в г. Белостоке и в с. Королёвом Мосте.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2633, л. 24
17.	1915 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1914 г. со сведениями о том, что "упразднения церквей по каким-либо причинам в отчетном году не было".	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2633, л. 24
18.	1915 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1914 г. со сведениями о том, что большинство приписных храмов епархии "не имеет вполне благолепного внутреннего убранства".	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2633, л. 24—об.

1	2	3	4
19.	1915 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1914 г. со сведениями о том, что "во всех благочиниях существует особый сбор на благочиннические библиотеки, благодаря чему они часто насчитывают сотни книг и журналов".	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2633, л. 29
20.	1915 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1914 г. со сведениями об отношении мужских монастырей епархии к нуждам военного времени, в т. ч. сообщение, что иеромонах Супрасльского монастыря Антоний и "другой иеромонах снабжены от обители наборами церковной утвари, облачений и богослужебных книг".	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2633, лл. 14 об.—15
21.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что к концу августа 1915 г. Гродненская губ. вся бы-	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 1

1	2	3	4
		ла занята врагом.	
22.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о хранении в г. Гродно в архиве Консистории ко дню эвакуации (10 августа 1915 г.) 360 описей церковных имуществ и 352 планов церковных земель.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 4
23.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о достопримечательных святынях Гродненской епархии: древние чудотворные иконы Жировицкой, Супрасльской, Коложанской Божией Матери хранятся в епархии.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 52—об.
24.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что оставшиеся в Гродно иеромонах Борисоглебского монастыря Митрофан	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 15—об.

1	2	3	4
		и иподиакон кафедрального собора Петр Ставинский до марта сего года оставались в Гродно и служили в монастыре, а затем увезены в Германию, где обслуживали религиозные нужды русских пленников, в том числе указывается: "В каком состоянии находятся в настоящее время храмы и различные здания монастырей — сведений не имеется".	
25.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что при вражеском нашествии многие храмы епархии сильно пострадали от неприятельского врага, а в некоторых местах были подорваны своими войсками ввиду того, что они могли служить удобным наблюдательным или пристрельным пунктом.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2965, лл. 26 об.—27
26.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 9—об.

1	2	3	4
		со сведениями о том, что священники Гродненской губернии были расселены по различным областям России.	
27.	1917 г. 10 нояб.	Определение св. синода за N 5800 об учреждении под председательством архиепископа Гродненского Михаила особой комиссии для наблюдения за приведением в порядок Патриаршей ризницы, подвергшейся разрушению во время беспорядков, бывших в последнее время в Москве.	ф. 796, оп. 445, ед. хр. 773, л. 158

Матэрыялы па эвакуацыі

1	2	3	4
28.	1916 г. 8 авг.	Извлечение из донесения благочинных о количестве церквей и служителей культа за 1915 г. со сведениями о местожительстве Лидского благочинного Литовской епархии священника Иоанна Скальского в селе Никольское на Плесне Ярославской губ. (почт. ст. Песочное) из его же рапорта от 8 августа 1916 г.	ф. 796, оп. 445, ед. хр. 295, л. 12
29.	1916 г. 30 авг.	Извлечение из донесения благочинных о количест-	ф. 796, оп. 445,

1	2	3	4
		ве церквей и служителей культа за 1915 г. со сведениями о местожительстве и.о. Ошмянского благочинного Литовской епархии священника Иосифа Лисецкого на ст. Залесье Либаво-Роменской ж. д. Ошмянского у. Виленской губ. из его же рапорта от 30 авгутса 1916 г.	ед. хр. 295, л. 14
30.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что Консистория вырабатывала "указания и разъяснения духовенству епархии по различным вопросам пастырской практики при особых обстоятельствах переживаемого момента, в частности по вопросу о времени оставления приходов вместе с прихожанами при занятии их неприятелем, о вывозе церковных святынь, утвари и другого имущества, или сокрытию последнего в случае невозможности вывоза и т.п.", сведения о том, что	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 8

1	2	3	4
		этими вопросами Консистория занималась и до переезда в Москву.	
31.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что "нашествие врага явилось для населения епархии неожиданным, — так велика была его уверенность в силе русского оружия и могуществе заслоняющих его с запада твердынь — крепостей. Поэтому эвакуация населения происходила без всякого плана, сопровождалась, вследствие спешности, потерей имущества и вообще разнообразными тяжелыми жертвами и лишениями".	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 4—об.
32.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что "при занятии врагами западной части губернии власти требовали обязательного выселения жителей, и отходящие	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 35

1	2	3	4
		русские войска в большинстве случаев предавали огню постройки и уничтожали оставленное уходящим населением имущество. С половины августа таковых требований уже не предъявлялось. Однако почти все русское население губернии оставило свои места”.	
33.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что при эвакуации ”неудобное к вывозу имущество зарыто в землю” (возможно, что это касалось и церковного имущества).	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 37-об.
34.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что эвакуация совершалась неожиданно и духовенство не имело времени заботиться о собственном имуществе и что ”в последние моменты	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, лл. 38—об., 39

1	2	3	4
		железные дороги часто отказывались принимать грузы и даже пассажиров. Поэтому духовенство в большинстве следовало на лошадях, причем главную часть могущаго поместиться в экипаж груза занимало церковное имущество. К чести духовенства должно отметить, что оно предпочитало бросать на произвол судьбы свое личное имущество, стараясь сохранить и вывезти церковное. На пути, когда выяснялась невозможность везти дальше все забранное с собою, духовенство также предпочитало бросить свое, спасая святыни и ценную утварь храма".	
35.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о заботе духовенства о сохранении церковных святынь, утвари и другого церковного имущества: "К сожалению железные дороги только в редких случаях принимали, и то в не-	ф. 796, оп. 442, ед. хр. лл. 38 с об.

1	2	3	4
		большом количестве церковные грузы. Поэтому обычно священники главные святыни храмов и наиболее ценную утварь брали с собой, а остальное церковное имущество укрывали в надежном, по возможности сухом, обложенном кирпичем и досками месте, наприм., под полом церкви, под стенами храма, на церковных погостах и на кладбищах, придавая в последних случаях местам хранения вид могил или же иногда вспахивая окружающее место и засевая его рожью. О месте сокрытия кроме священников и псаломщиков известно только церковным старостам и принимавшим участие в сокрытии нескольким особо приверженным к церкви братчикам и попечителям, с которых обычно бралась присяга о сохранении его в тайне. В своих донесениях епархиальной власти об обстоятельствах эвакуации духовенство сообщает, что из церковного имущества вывезено и что где сокрыто. Между	

1	2	3	4
		прочим колокола церковные вывезены всюду, частью заботами и трудами духовенства".	
36.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что "эвакуация совершалась без всякого плана", что колокола с церквей снимали; о том, что "несмотря на крайнюю спешность отъезда, во всех приходах находились прихожане, помогавшие священникам упаковывать, укрывать и увозить церковные святыни, утварь и имущество".	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 48—об.
37.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о количестве вагонов (5 вместо испрашивавшихся 15), отпущенных для погрузки имущества Гродненских церквей, архирейского дома и Борисоглебского монастыря, делопроизводства и архивов	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 4—об.

1	2	3	4
		учреждений духовного ведомства.	
38.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями об эвакуации 352 планов церковных земель, описаний церквей Гродненской епархии.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 4—об.
39.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что в конце января епархиальное управление было эвакуировано из Гродно.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 7—об.
40.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. по распоряжению коменданта Гродненской крепости, в виду приближения неприятеля к Гродне, присутственные места должны были переселиться в г. Слоним" (л. 1—об.—2), где находились до 10 августа, а затем	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 1 об. — 2 об.

1	2	3	4
		присутственные места были эвакуированы в глубь России (л. 2—об.).	
41.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что при эвакуации в г. Слоним были отправлены секретарь и канцелярия консистории, а архиепископ Гродненский и Брестский Михаил остался в г. Гродно.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 2
42.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что "расселилось православное население Гродненской епархии во многих губерниях России до самых восточных и южных включительно".	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, лл. 49 с об.
43.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что эвакуированные вообще в	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2696, лл. 24—об.

1	2	3	4
		1914 г. в Москву находятся в нескольких московских монастырях: Серпуховском, Казанском-Головинском, Влахернском, Павловском посаде г. Коломны.	
44.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что 18 августа из Гродно в Москву прибыл архиепископ Михаил и туда же прибыли и различные епархиальные учреждения; консистории было отведено помещение Совета миссионерского общества в епархиальном доме.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 2—об.
45.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями об эвакуации частицы мощей с гробиком св. младенца Гавриила Заблудовского и чудотворной иконы обителей Супрасльского Благовещенского первоклассного монастыря Бе-	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 15

1	2	3	4
		лостокского уезда в Москву и помещении для временного пребывания в Покровском соборе и храме Нескучного дворца.	
46.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями об эвакуации из донесения священника села Дмитрович епархиальному начальству: покинув приход и добравшись до г. Слоним, он "отправил после больших хлопот церковные вещи по железной дороге в Москву" (л. 40 об.); сведения о том, что этот священник 9 октября прибыл со своими прихожанами на ст. Спас-Деменское, Калужской губ., где прихожан посадил на поезд.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, лл. 40—об., 41
47.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что духовенство Гродненской епархии поселилось в	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, лл. 41—об., 42

1	2	3	4
		различных губерниях, что в Москве расположились оба архиерея и епархиальные учреждения, и до 15 священников Гродненской епархии, что в Москве и ее окрестностях поселилось много гродненских беженцев и что в виду этого "по инициативе епархиальной власти был испрошен у Московского епархиального начальства один из храмов столицы, именно храм во имя св. Николая чудотворца церковь на Мясницкой улице, для совершения в нем гродненским духовенством богослужений. Скоро этот храм стал объединяющим духовным центром для проживающих в Москве беженцев Гродненской еп.".	
48.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что беженцы из Гродненской губ. нашли себе приют в Москве и "для удовлетворения их духовных	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 8—об.

1	2	3	4
		нужд и вообще для оказания им духовной помощи и поддержки в двух пунктах Москвы, Калитниковском поселке и Измайловском Зверинце, организованы беженческие приходы; в храме св. Николая на Мясницкой улице духовенством Гродненской епархии при деятельном участии епархиального миссионера совершаются поздние литургии при пении хора из беженцев, с произнесением всякий раз поучений", сведения о том, что епархиальным миссионером посещались беженческие пункты в Москве и совершались, где возможно, молебные пения с произнесением соответствующих поучений.	
49.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что в Москве "по инициативе епархиальной власти 2 священника Гродненской епархии обслуживают духовные нужды многочисленных (более 3000) пра-	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 42—об.

1	2	3	4
		вославных беженцев Западного края в устроенных городом громадных Калитниковских бараках. Здесь для беженцев устроена была временная церковь, в которой и совершились богослужения упомянутыми 2 священниками, неотлучно пребывающими в бараках. В окрестностях Москвы — с. Всехсвятском, Одинцове, Измайловском Зверинце, точно также духовные нужды многочисленных беженцев обслуживались священниками Гродненской еп.".	
50.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что "священники Гродненской епархии являются деятельными членами действующих в Москве Комитета по оказанию помощи беженцам-гродненцам при Гродненском Софийском Братстве и Московского отделения Комитета Западно-Русского общества".	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 42—об.

1	2	3	4
51.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что "большинство священников обратилось к местным епархиальным Преосвященным с просьбами о временном назначении на вакантные священнические места и многие из них получили таковые назначения"; кроме того, сведения о том, что "более трети священников Гродненской епархии получили возможность послужить христолюбивому воинству в качестве полковых священников, в лазаретах на позициях и внутри России, а также в санитарных поездах".	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, лл. 42—об.—43 с об.
52.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что образованный под председательством архиепископа Гродненского Михаила Комитет для оказания помощи русским беженцам	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 48

1	2	3	4
		Гродненской губ., поселившихся в Москве и ее окрестностях, находился в Москве, но "было открыто отделение комитета в г. Калуге, высылались пособия беженцам в г. Серпухов, в Троице-Сергиев-Посад, в Уфимскую, Пензенскую, Минскую и др. губернии".	

Святыни Гродненского Борисо-Глебского монастыря

53.	1914 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1913 г. со сведениями о том, что в Гродненском Борисо-Глебском монастыре находится чудотворная Коложанская икона Божией Матери.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2574, л. 11
54.	1915 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1914 г. со сведениями о хранящейся в Гродненском Борисо-Глебском монастыре древней святыни края иконы Коложанской Божией Матери.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2633, л. 13—об.

1	2	3	4
55.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1914 г. со сведениями о том, что братия Гродненского Борисоглебского второклассного монастыря и Супрасльского первоклассного монастыря Белостокского у. эвакуированы были в Николо-Угрешский монастырь Московской епархии.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 15

Красностокский Св. Богородичный женский монастырь (Сокольский у.)

56.	1914 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1914 г. со сведениями о хранящейся в Красностокском Св. Богородичном женском второклассном общежительном монастыре, Сокольского у., чудотворной иконы Божией Матери.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2574, лл. 13—об.
57.	1914 г.	Извлечение из "Отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1913 г.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2574, л. 20

1	2	3	4
		со сведениями о том, что иконописной мастерской Красностокского Св. Богородичного женского второклассного общежительного монастыря, Сокольского у., был расписан Белостокский собор и написаны иконы для Гродненской крестовой церкви".	
58.	1915 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1914 г. со сведениями о хранящейся в Красностокском Богородицком второклассном женском монастыре Сокольского у. чудотворной иконы Божией Матери.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2633, л. 16—об.
59.	1915 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1914 г. со сведениями о чудотворной иконе Божией Матери, хранившейся в Красностокском монастыре: "по просьбе выступавшей на передовые позиции артиллерийской части унесена была крестным ходом, в сопровождении солдат и офицеров, на место стоянки	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2633, л. 23—об.

1	2	3	4
		артиллерии чудотворная икона Божией Матери".	
60.	1915 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1914 г. со сведениями об эвакуации по требованию коменданта Гродненской крепости Красностокского Богородицкого второклассного женского монастыря Сокольского у.: "27 числа отправлено было 11 вагонов (300 челов.) с детьми и сестрами и более ценным имуществом обители в Москву... Прибывшие в Москву насельницы монастыря не без затруднений разместились в 8 подмосковных монастырях. Древняя Красностокская чудотворная икона Божией Матери и чтимая Владимирская отправлены были с сестрами в Москву, а другая чудотворная икона осталась в обители до 24 августа, когда была изнесена в Гродну. Туда же через несколько дней были отправлены	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2633, лл. 21—об., 22

1	2	3	4
		на подворье монахини и послушницы... В Гродненском подворье монастыря нашел себе приют и соседний женский Теолинский Сувалковской губ., монастырь".	
61.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что подворье Красностокского монастыря в Гродно приютил насельниц Теолинского монастыря Сувалковской губ. Варшавской епархии, а после занятия Красностокского монастыря неприятелем его насельницы перешли в подворье монастыря в Гродно.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 23
62.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями об эвакуации по ходатайству вел. кн. Елисаветы Федоровны в августе 1915 г. Красностокского Богородицкого второклассного жен— ского монастыря в поме-	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2695, л. 24

1	2	3	4
		щении Московского Александровского дворца в "Нескучном", часть сестер эвакуирована была на подворье монастыря в Петрограде в Полюстрове, часть при вывезенном племенном скоте — в Мариино-Горское сельскохозяйственное училище в Минской губ., часть была размещена в эвакуированном из Гродно лазарете.	
63.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Гродненского и Брестского Михаила о состоянии Гродненской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что Красностокский Богородицкий второкласнный женский монастырь Сокольского у. Гродненской губ. и его святыни (чудотворные иконы Красностокская и Владимирская) и чтимая копия чудотворной Красностокской иконы были отправлены в Москву и помещены в домовой церкви дворца в Нескучном, кроме того указывается, что "наиболее ценная церковная утварь, ризница, некоторые иконы также доставлены в Москву в разное время и помещены частью в двор-	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2595, лл. 24—об.

1	2	3	4
		цовой церкви, частью в кладовых дворца".	
64.	1917 г.	Определение св. синода за N 5753 о поручении преосвященному митрополиту московскому Тихону представить свое заключение св. синоду по вопросу о возможности временно предоставить для Красностокского женского монастыря Гродненской епархии, размещающегося в Нескучном дворце, помещения Московского Знаменского мужского монастыря, в виду предположения поместить в Нескучном дворце чины и учреждения Дипломатического Корпуса.	ф. 796, оп. 445, ед. хр. 773, л. 108
65.	1918 г.	Определение Св. Синода за N 191 о предоставлении Екатерининской пустыни Московской епархии по освобождении ее в пользование Красностокского женского монастыря Гродненской епархии со всем имуществом пустыни движимым и недвижимым, заключающемся в землях, капиталах, домах и проч., а также со всем	ф. 796, оп. 445, ед. хр. 564, л. 15

1	2	3	4
		живым и мертвым инвентарем. Копия.	

ЛІТОЎСКАЯ ЕПАРХІЯ

Агульныя матэрыялы

66.	1914 г.	Извлечение из отчета архиепископа Литовского и Виленского Тихона о состоянии Литовской епархии за 1913 г. со сведениями об окончании работ по постройке каменно-бетонной церкви в д. Пржевоже Лидского у.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2587, лл. 6—об.
67.	1914 г.	Извлечение из отчета архиепископа Литовского и Виленского Тихона о состоянии Литовской епархии за 1913 г. со сведениями об окончании работ по постройке деревянной церкви, приписной к Ольконикской в м. Эйшишках Лидского у.	ф.796, оп. 442, ед. хр. 2587, л. 7
68.	1914 г.	Извлечение из отчета архиепископа Литовского и Виленского Тихона о состоянии Литовской епархии за 1913 г. со сведениями о продолжении работ по капитальному ремонту Беницкой церкви Ошмянского у.	ф.796, оп. 442, ед. хр. 2587, л. 7

1	2	3	4
69.	1915 г.	Извлечение из отчета архиепископа Литовского и Виленского Тихона о состоянии Литовской епархии за 1914 г. со сведениями о целостности церквей и причтовых построек приходов Литовской епархии, в течение 1914 г. ставших ареной военных действий.	ф.796, оп. 442, ед. хр. 2647, л. 17—об.

Царкоўная ўласнасць і абставіны ваеннага часу

70.	1917 г.	Извлечение из отчета архиепископа Литовского и Виленского Тихона о состоянии Литовской епархии за 1916 г. со сведениями о повреждении Залесской церкви и двух храмов в м. Бенице Ошмянского уезда от обстрелов и бомбежек неприятеля.	ф.796, оп. 442, ед. хр. 2755, л. 6—об.

МАТЭРЫЯЛЫ ПА ЭВАКУАЦЫІ

71.	1916 г.	Извлечение из отчета архиепископа Литовского и Виленского Тихона о состоянии Литовской епархии за 1915 г. со сведениями о том, что "еще задолго до начала войны епархиальным начальством предприняты	ф.796, оп. 442, ед. хр. 2709, л. 10

1	2	3	4
		были меры на случай эвакуации ценной церковной движимости и документов, служащих и их семейств и с первыми выстрелами сделаны были по сему надлежащие распоряжения".	
72.	1917 г.	Извлечение из отчета архиепископа Литовского и Виленского Тихона о состоянии Литовской епархии за 1916 г. со сведениями о том, что "некоторые святыни, ценное монастырское имущество, документы и капиталы вывезены внутрь Империи".	ф.796, оп. 442, ед. хр. 2755, л. 5

МІНСКАЯ ЕПАРХІЯ

Святыні

73.	1914 г. 28 марта	Извлечение из отчета епископа Минского и Туровского Митрофана о состоянии Минской епархии за 1913 г. со сведениями о местонахождении в Минском женском Спасо-Преображенском монастыре частицы мощей (ручная косточка) св. Великомученицы Варвары.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2588, л. 39

1	2	3	4
74.	1916 г.	Извлечение из отчета епископа Минского и Туровского Митрофана о состоянии Минской епархии за 1915 г. со сведениями о частице мощей (ручной косточке) св. Великомученицы Варвары, находящейся в Минском Спасо-Преображенском монастыре.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2710, л.47—об.
75.	1915 г.	Извлечение из отчета епископа Минского и Туровского Митрофана о состоянии Минской епархии за 1915 г. со сведениями о мощах св. Великомученицы Варвары, находящихся в Минском женском Спасо-Преображенском монастыре.	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2648, лл. 48 об. —49
76.	1914 г.	Извлечение из отчета за 1913 г. со сведениями о наличии в Минском Петропавловском соборе чудотворной иконы Минской Божией матери, явившейся в "Минске чудесным образом на реке Свислочи 13 августа 1500 г.".	ф. 796, оп. 442, ед. хр. 2648, л. 53
77.	1915 г.	Извлечение из отчета епископа Минского и Туровского Митрофана о со-	ф. 796, оп. 442, ед. хр.

1	2	3	4
		стоянии Минской епархии за 1914 г. со сведениями о чудотворной иконе Минской Божией Матери, находящейся в Минском кафедральном Петропавловском соборе.	2648, л. 53
78.	1914 г. 28 марта	То же за 1913 г. со сведениями о распоряжении Минского православного Свято-Николаевского народного братства "о распространении и приобретении для церквей иконы местных святителей Кирилла и Лаврентия и мученика Гавриила".	ф. 796, оп. 442, д. 2588, л. 6 об.
79.	1914 г. 28 марта	То же со сведениями о наличии в отчетном 1913 г. в Минском церковном историко-археологическом комитете 1284 предметов, "или правильнее говоря N, так как под некоторыми N записываются несколько предметов однотипичных".	ф. 796, оп. 442, д. 2588, л. 4
80.	1914 г. 28 марта	То же со сведениями о наличии в отчетном 1913 г. 1717 книг и рукописей в библиотеке Минского церковного историко-археологического комитета.	ф. 796, оп. 442, д. 2588, л. 4

1	2	3	4
81.	1916 г.	Ведомость о богадельнях при церквах Минской епархии и средствах содержания их и о числе призреваемых в них в 1915 г. из дела "Отчет епископа Минского и Туровского Митрофана о состоянии Минской епархии за 1915 г." Сведения о церквах, при которых существуют богадельни: — Рождество-Богородичная в м. Изяславе Минского у. — при приписной церкви в дер. Старинках Ивенецкого прихода Минского у. — Спасо-Преображенская церковь в м. Ракове Минского у.	ф. 796, оп. 442, д. 2710, л. 73
82.	1914 г. 28 март	Извлечение из отчета епископа Минского и Туровского Митрофана о состоянии Минской епархии за 1913 г. со сведениями о больших размеров алебастровой фигуре Божией Матери с короной на голове, установленной на единственной фронтовой башне Преображенской церкви в с. Райцах Новогрудского уезда.	ф. 796, оп. 442, д. 2588, л. 43

1	2	3	4
83.	1915 г.	То же за 1914 г. со сведениями о той же фигуре.	ф. 796, оп. 442, д. 2648, л. 53 об.
84.	1914 г. 28 марта	То же за 1913 г. со сведениями о наличии богатых памятников на кладбище при приходской церкви с. Городея Новогрудского уезда.	ф. 796, оп. 422, д. 2588, л. 32
85.	1914 г. 28 марта	То же со сведениями об отсутствии мощей в антиминсе с престола кладбищенской церкви в с. Городея Новогрудского у., хранящемся в главном храме приходской церкви.	ф. 796, оп. 442, д. 2588, л. 32
86.	1915 г.	То же за 1914 г. со сведениями о четырех иконах (Спасителя, Божией Матери, Св. Чудотворца Николая и Победоносца Георгия), посланных в благословение действующим русским армиям в декабре 1914 г. Давид-Городокским отделом братства Минского православного.	ф. 796, оп. 422, д. 2648, л. 69 об.

Будаўніцтва

87.	1914 г.	Извлечение из отчета епископа Минского и Ту-	ф. 796, оп. 442,

1	2	3	4
		ровского Митрофана о состоянии Минской епархии за 1913 г. со сведениями об упразднении в 1913 г. деревянного приходского храма в с. Киевце Минского у., "как уничтоженного пожаром", но вместо сгоревшего предполагалось строить новый.	д. 2588, л. 41 об.
88.	1916 г.	То же за 1915 г. с упоминанием о сильном разрушении от пожара Аннинской церкви в м. Столбцах Минского у.	ф. 796, оп. 442, д. 2710, л. 27 об.
89.	1916 г.	То же со сведениями о числе церквей "при Минском архиерейском доме: Петро-Павловский кафедральный собор — 1, церквей домовых — 2, часовен — 1", из Ведомости о церквах и белом духовенстве по Минской епархии за 1915 г.	ф. 796, оп. 422, д. 2710, л. 56 об.
90.	1916 г.	Ведомость о монастырях и монашествующем духовенстве по Минской епархии за 1915 г. со сведениями о наличии в Минске двух первоклассных монастырей — мужского св. Духа и жен-	ф. 796, оп. 442, д. 2710, л. 53

1	2	3	4
		ского — Спасо-Преображенского и указанием, что "в м. Ивенце имеется женский общежительный монастырь, сведения о числе населения которого не доставлены вследствие эвакуации монастыря". Из дела "Отчет епископа Минского и Туровского Митрофана о состоянии Минской епархии за 1915 г.".	
91.	1916 г.	Ведомость о церквах и белом духовенстве по Минской епархии за 1915 г. со сведениями о числе церквей в г. Минске, из того же дела.	ф. 796, оп. 442, д. 2710, л. 56 об., 57 об.
92.	1916 г.	То же по Минскому у.	ф. 796, оп. 442, д. 2710, л. 57 об., 58 об.
93.	1916 г.	То же в уездном г. Новогрудке.	ф. 796, оп. 442, д. 2710, л. 62 об.
94.	1916 г.	То же по Новогрудскому у.	ф. 796, оп. 442, д. 2710, л. 63 об.

1	2	3	4

Святыні іншых паветаў

95.	1914 г. 28 марта	Извлечение из отчета епископа Минского и Туровского Митрофана о состоянии Минской епархии за 1913 г. со сведениями о святыне Слуцкого Свято-Троицкого мужского монастыря — о нетленных мощах Слуцкой княгини Софьи Юрьевны Олелько, по мужу Радзивилл: "тело ее почивает в деревянном гробике, вставленном в цинковый, который, в свою очередь, покрывается футляром из дубового дерева и помещается у стены правого придела соборного храма у плащеницы. На внутренней стороне крышки цинкового гроба имеется следующая надпись: "1612, марта 19, преставися Благоверная София, Ксенжна Слуцкая, Олельковна Юровичовна Ольгердова племени и положена быть в Слуцку в монастырю Святое Живоначальное Троицы". Княгиня София считается блаженною, но не канонизирована".	ф. 796, оп. 442, д. 2588, л. 38 об., 39

1	2	3	4
96.	1914 г. 28 марта	То же со сведениями о местонаждении раки с мощами св. мученика младенца Гавриила в г. Слуцке в Св. Троицком мужском монастыре.	ф. 796, оп. 442, д. 2588, л. 8 об., 16 об.
97.	1914 г. 28 марта	То же со сведениями о главной святыне Слуцкого Свято-Троицкого мужского монастыря — о мощах св. мученика младенца Гавриила, пострадавшего от евреев в 1690 г.: "Мощи эти открыто нетленно почивают в металлическом накладного серебра гробике и помещаются на особом катафалке под сенью у левого придела соборного храма".	ф. 796, оп. 442, д. 2588, л. 38 об.
98.	1914 г. 28 марта	То же со сведениями о наличии в ризнице Слуцкого мужского Свято-Троицкого монастыря исторической вещи: "деревянный посох из кипариса, обложенный перламутром и черепахой, присланный в дар и благословение монастырю в 1611 г. Патриархом Иерусалимским Феофаном чрез Слуцкого князя Иеронима Радзивилла".	ф. 796, оп. 442, д. 2588, л. 39 об.

1	2	3	4
99.	1914 г. 28 марта	То же со сведениями о наличии в ризнице Слуцкого мужского Свято-Троицкого монастыря исторической вещи — настоятельского из чистого литого серебра посоха (патрицы) с надписью славянскими буквами вдоль жезла: "Юрий Юриевич Олелько Княжа Слуцкое (1580 г.) до Светое Троице Архимандрии Слуцкое для вечное памяти и богомолля благочестия Светого".	ф. 796, оп. 442, д. 2588, л. 39
100.	1914 г.	То же со сведениями о наличии в ризнице Слуцкого мужского Свято-Троицкого монастыря исторической вещи — серебряной вызолоченной чаши (потира) с финифтяными украшениями и двумя надписями по нижнему ее блюду: "Iesus Christus, ave Maria, gratia plena". "Юрий Юриевич Олелько, Княжа Слуцкое, до монастыря Св. Троицы Архимандрии Слуцкой 1580 г.".	ф. 796, оп. 442, д. 2588, л. 39
101.	1914 г.	То же со сведениями о наличии в ризнице Слуцкого мужского Свято-Тро-	ф. 796, оп. 442, д. 2588,

1	2	3	4
		ицкого монастыря исторической вещи — рукописного уставом четвероевангелия работы того же князя Юрия Юриевича Олелько в 1/2 листа 1580 г., в т. ч. описание рукописи: "первые буквы каждого Евангелия представляют собой прекрасные рисунки акварелью — голубая с зеленой краской с золотом, текст писан чернилами, печатные буквы славянского алфавита на вид как будто воспроизведены механическим типографским способом; указания Евангелий для чтения на известный праздник или случай внизу: страницы написаны золотом, а зачала отмечены на полях киноварью; кроме того при первой главе каждого Евангелия имеется особый в начале страницы рисунок. Евангелие это переплетено в доски, обложенные бархатом без всяких наружных украшений".	л. 39
102.	1914 г. 28 марта	То же со сведениями о наличии в ризнице Слуц-	ф. 796, оп. 442,

1	2	3	4
		кого мужского Свято-Троицкого монастыря исторической вещи: "риза фелонъ из самотканной цельной и плотной серебряной парчи с вышитыми в рисунок по ней золотой канителью крестами в кругах, при чем крест и кустодия на ней из кованного чистого серебра, вызолочены, с гранатами по середине".	д. 2588, л. 39 с об.
103.	1914 г. 28 марта	То же со сведениями о местонахождении картин с изображением вселенских соборов в Слуцком Св. Троицком мужском монастыре.	ф. 796, оп. 442, д. 2588, л. 31
104.	1914 г. 28 марта	То же со сведениями об издании и рассылке в начале 1914 г. IУ выпуска трудов Минского церковного историко-археологического комитета под названием "Минская старина", заключающего описание I тома Слуцкого Тройчанского архива, составленного А.К.Снитко.	ф. 796, оп. 442, д. 2588, л. 4
105.	1914 г. 28 марта	То же со сведениями о наличии чудотворной иконы Божией Матери в	ф. 796, оп. 442, д. 2588,

1	2	3	4
		каменной Рождество-Богородичной церкви в м. Юревичах Речицкого у.	л. 43 с об.

Ваенныя падзеі і цэрквы

106.	1916 г.	Извлечение из отчета епископа Минского и Туровского Митрофана о состоянии Минской епархии за 1915 г. со сведениями о занятии неприятелем в 1915 г. 39 приходов в Новогрудском у. Минской епархии. Сведения по Новогрудскому у.: из 56 приходов осталось незанятыми неприятелем только 17 (л. 48 об.), из вышеозначенного отчета.	ф. 796, оп. 442, д. 2710, л. 49

МАТЭРЫЯЛЫ ПА ЭВАКУАЦЫІ

107.	1916 г.	Извлечение из донесений благочинных о количестве церквей и служителей культа за 1915 г. с отсутствием сведений о местожительстве благочинных по Минскому у. и Новогрудскому у. Минской епархии.	ф. 796, оп. 445, д. 295, 198 л.
108.	1916 г.	Извлечение из отчета епископа Минского и Туровского Митрофана о состоянии Минской епар-	ф. 796, оп. 442, д. 2710, л. 1 с об.

1	2	3	4
		хии за 1915 г. со сведениями об эвакуации метрических книг Минской консистории в г. Калугу.	
109.	1916 г.	То же со сведениями об эвакуации метрических книг части приходов Минской епархии "в глубь России по военным обстоятельствам".	ф. 796, оп. 442, д. 2710, л. 2
110.	1916 г.	То же со сведениями об эвакуации 2-х больших ящиков ценностей, в т. ч. рукописей (за исключением архива Тройчанского монастыря), старопечатных книг (наиболее редкие издания), ценных из числа икон, вещей, облачений, всех монет церковного историко-археологического музея и имущества духовной семинарии в г. Рязань и о размещении эвакуированного в кладовой архиерейского дома, в т. ч. об оставлении в музее менее ценных облачений, икон, современных книг, громоздких вещей и тех предметов, которые не могут выдержать перевозки.	ф. 796, оп. 442, д. 2710, л. 19 с об.
111.	1916 г.	То же с упоминанием о	ф. 796,

1	2	3	4
		деятельной организации вывозки церковного имущества из церквей благочиннического округа, оставленного местным благочинным, священником с. Городея Новогрудского у.	оп. 442, д. 2710, л. 27 с об.
112.	1917 г. 11 сент.	Определение Св. Синода N 5170 об эвакуации в случае необходимости Минской духовной консистории в пределы Харьковской епархии.	ф. 796, оп. 445, д. 771, л. 144

УСКОСНЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ

113.	1917 г. 16 нояб.— 15 дек.	Дело о разрешении выдачи колоколов, эвакуированных из занятых неприятелем мест в Харьковскую епархию, во временное пользование недостаточно обеспеченным церквам. Донесение епископа Старобельского, временно управляющего Харьковской епархией Неофита св. синоду от 16 ноября 1917 г. с ходатайством о разрешении отдавать эвакуированные колокола, находящиеся в Спасовом монастыре, без описи и точного указания тех мест, откуда приве-	ф. 796, оп. 445, д. 351, 2 л.

1	2	3	4
		зен каждый колокол, во временное пользование бедным церквам, в т. ч. сведения, что в Спасовом монастыре Харьковской епархии находится пять вагонов колоколов, числом 260 (л. 1 с об.). Определение св. синода от 15 декабря 1917 г. о поручении Харьковскому епархиальному начальству составить опись колоколов, хранящихся в Спасовом монастыре, и о разрешении отпускать означенные колокола во временное пользование бедным церквам Харьковской и др. епархий (л. 2 с об.).	

МАЯ ЯНІЦКАЯ

СПАЧАТКУ НАШЫ КАШТОЎНАСЦІ ВЫВЕЗЛІ Ў РАСІЮ, А ПОТЫМ — У ПОЛЬШЧУ

Сабраныя на працягу стагоддзяў каштоўнасці ў маёнтках старажытных шляхецкіх родаў Беларусі рабаваліся Расіяй на працягу XVIII—XIX стст.: пасля трох падзелаў Рэчы Паспалітай (у тым ліку і Беларусі), пасля 1812 г. і ў выніку канфіскацыі маёмасці польскай і беларускай шляхты, якая ўдзельнічала ў нацыянальна-вызваленчым руху 1831 і 1863 гг. Шмат каштоўнасцей вывезла ў Сібір шляхта, сасланая туды.

У выніку Рыжскага мірнага дагавору 1921 г. (артыкул XI і Дадатак да яго N 3) нашы магутныя суседзі Расія

(РСФСР) і Польская Рэспубліка адвольна падзялілі паміж сабой не толькі этнічна беларускую тэрыторыю, але і нашу культурную спадчыну. На перамовы нават не запрасілі прадстаўнікоў законнага ўрада маладой Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі, якая была абвешчана 1.1.1919 г.

Згодна з Рыжскім Мірным Дагаворам 1921 г. каштоўнасці перадаваліся Польшчы на працягу некалькіх гадоў, пераважна пасля 1922 г. — ужо ўрадам СССР.

Камітэт па архівах і справаводству пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь перадаў Камісіі ”Вяртанне” Беларускага фонду культуры для даследавання і публікацыі невялікую частку ксеракопій дакументаў, якія падпісваліся Польшчай і СССР пасля 1921 г. дзеля ажыццяўлення Рыжскага Мірнага Дагавора. Гэта — ксеракопіі Генеральнага Пагаднення Змешанай (СССР і Польшча) Спецыяльнай Камісіі ад 16.11.1927 г., згодна з якім канчаткова вырашаліся ўсе ўзаемныя патрабаванні абодвух дзяржаў аб перадачы пэўных каштоўнасцей. З васьмі дадаткаў да гэтага Пагаднення нам перадалі ксеракопіі толькі трох: дадаткі N 1 і N 1-А; N 3; N 8-А і N 8-Б. Ксеракопіі спісаў каштоўнасцей, якія былі запатрабаваны і тычыліся тэрыторыі сучаснай Рэспублікі Беларусь, не прыкладзены да ксеракопій Генеральнага Пагаднення, за выключэннем двух выпадкаў (спісы каштоўнасцей Нясвіжскага замка і Ванды Халецкай).

Матэрыялы Генеральнага Пагаднення ад 16.11.1927 г. захоўваюцца ў Міністэрстве замежных спраў Расіі. БФК атрымаў толькі частку ксеракопій з фондаў 3а і 54з. Асноўная частка дакументаў, якія тычацца спраў Рыжскага Мірнага Дагавора, знаходзіцца ў іншых архівах Расіі.

Камітэт па архівах і справаводству пры СМ РБ вядзе перамовы з адпаведнымі ўстановамі Расіі, каб атрымаць дазвол на іх ксеракапіраванне.

Ніжэй падаецца асноўны пералік каштоўнасцей (а таксама іх асобныя спісы), якія захоўваліся ў беларускіх маёнтках і былі канфіскаваны ў розныя часы ўладамі Расіі, а таксама да 1921 г. знаходзіліся ў розных установах Беларусі. Гэтыя каштоўнасці Польшча патрабавала вярнуць ёй, і многае Расія ёй перадала, не ўлічыўшы правы БССР на

гэтыя ж каштоўнасці.

Так, згодна з Генеральным Пагадненнем ад 16 лістапада 1927 г. Змешанай (СССР і Польшча) Спецыяльнай Камісіі, якая дзейнічала на падставе артыкула XI Рыжскага Мірнага Дагавора і Дадатку да яго N 3, былі складзены спісы музейных (Дадатак N 1) і бібліятэчна-архіўных (Дадатак N 1-А) каштоўнасцей, якія падлягалі перадачы адпаведна артыкула 1-га гэтага Генеральнага Пагаднення і Дадаткаў N 1 і N 1-А. Тут падаюцца дакументы, якія датычацца тэрыторыі сучаснай Рэспублікі Беларусь.

N п/п з з Дадаткаў	Пералік каштоўнасцей, якія падлягалі перадачы Польшчы згодна з сумеснымі дамоўленасцямі	Даты прыёма (здатачных актаў і пералік каштоўнасцей)
1	2	3
	а) Музейныя каштоўнасці	
	(Дадатак N 1)	
8	12 фамільных партрэтаў роду Зыбер-Плятараў, якія былі эвакуіраваны пасля 1914 г. у Петраград. Гэты род меў маёнткі ў Беларусі з XУШ ст. у Дзедзінцы і Лужках (цяпер Віцебская вобл.), Сваятычах (Брэсцкая вобл.) і інш. мясцовасцях. Патрабаванне Польскай дэлегацыі N 6734/IУ ад 6.10. 1922 г. Спісы не выяўлены.	Акт аб перадачы каштоўнасцей пакуль не выяўлены[1]
13	Мастацка-культурныя зборы князя Яўстафія Сапегі, канфіскаваныя Расіяй у 1832 г. у яго дзярэчынскім палацы.	Акт аб перадачы пакуль не выяўлены[2]

1	2	3
	Патрабаванне Польскай дэлегацыі N 3488/ІУ ад 19.6.1922 г. Спіс пакуль не атрыманы.	
17	Карціны, разьба, мастацкая мэбля і музейныя рэчы, што паходзілі са збораў паўстанцаў 1831 і 1863 гг., маёмасць якіх была канфіскавана Расіяй. Патрабаванне Польскай дэлегацыі N 6695/І ад 6.10.1922 г. Спісы пакуль не выяўлены.	Акт аб перадачы пакуль не выяўлены
18	Музейныя і гістарычныя каштоўнасці з Нясвіжскага замка, вывезеныя ў Расію ў 1792 і 1812 гг. Патрабаванне Польскай дэлегацыі N 6547/ІУ ад 6.10.1922 г. Ніжэй падаецца спіс (на мове арыгінала) рэчаў, якія падлягалі выдачы спадару Яноўскаму ў сакавіку 1928 г.[3] 1. Почетный меч Яна Собесского N В. 13 с перевязью N 3а. 2. Шляпа Яна Собесского N 3а. 3—12. Десять палок за N 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 /отделение "смешанные вещи", латинская буква " "/. [У дакуменце літара не прастаўлена — М.Я.]. 13. Мантия ордена св. Духа N 763. 14—15. Два польских маршалских жезла /отдел "различное оружие", N 17 и 18/. 16—20. Пять ружей, N 31, 32, 33, 34, 35 /отдел "ружья и карабины"/ латинская бук-	Акт аб перадачы каштоўнасцей пакуль не выяўлены

1	2	3
	ва "Ф". 21. Один кончар N 15 /латинское "Б"/ 22—23. Две сабли N 58 и 128 /латинское "А"/ 24. Одна бронзовая модель лошади N 83 /отдел "смешанные вещи"/ 25. Тридцать каменных сабельных рукояток польских и пять мраморных набалдашников турецких /N 7, отдел "различное оружие"/ 26. Нагрудный образ с Богородицей /N К. 1/ 27—28. Две серебряные доски с гравер. портретом Оссолинского /Ливен, N 25 и 37/ 29—30. Две табакерки с изображением на слоновой кости Яна III, вторая Иннокентия XI /N 171 и 172 каталога Ц.С.Арс. 1840 г. Ч. II/ 31—32. Два барельефа с изображением Вулкана, Венеры, Геркулеса и Омфалии /N 189 каталога Ц.С.Арс. 1840 г. Ч. III/ 33—35. Три бокала, из коих два в виде корабля /серебряные/, и один в виде совы из кокосового ореха в золоченой оправе N 2479 36—37. Два бокала с раковиной N 2891 и 2879	

/М.П./ Верно: Гл. Секретарь-Эксперт Делегации СССР — Дуван

с подлинным верно:

1	2	3
21	Творы мастацтва, якія знаходзіліся ў Збройнай палаце (патрабаванне ад 6.10.1922 г.) і ў будынках Крамля (патрабаванне N 6693/IУ). Спісы пакуль не выяўлены.	Акты аб перадачы пакуль не выяўлены
23	Мастацкія зборы, вывезеныя фельд-маршалам Паскевічам у 1831 г. Патрабаванне Польскай дэлегацыі N 6517/IУ ад 6.10.1922 г. Спісы пакуль не выяўлены.	Акты аб перадачы пакуль не знойдзены
26	Бібліятэчна-архіўна-музейныя калекцыі А.Браніцкага, эвакуіраваныя ў 1915 г. з маёнтка Рось (цяпер Гродзенская вобл.) у Гомель, а потым у Маскву (Каткоўскі дом). Патрабаванне Польскай дэлегацыі ад 27.IX.1922 г. N 6331/IУ	Акт ад 30.3. 1928 г. — перадалі праз М.Марэлёўскага толькі частку архіва і бібліятэкі: 22 скрыні з кнігамі і 2 скрыні з кнігамі і архіўнымі дакументамі Браніцкіх[4]
27	Культурная маёмасць Ванды Халецкай[5]. Род Халецкіх меў маёнткі ў Беларусі з XУП ст. у Хальчы (Гомельская вобл.), у пач. XУШ ст. у Анопалі (Мінская вобл.), у XX ст. у Навасёлках (Гомельская вобл.) і іншых мясцовасцях. Патрабаванне Польскай дэлегацыі ад 27.IX.1922 г. N 6331.	Акт аб перадачы пакуль не выяўлены

1	2	3
	Спіс падаецца на мове арыгінала: 1. Портрет г. Бржостовского /у колонны/ 2. Портрет Анны, урожденной Халецкой 3. Портрет Николая Халецкого с женой 4. Портрет Халецкого 5. Портрет девочки с надписью "Ванда Кленевская" 6. Часы бронзовые в форме башни. 7. Часы бронзовые с фигурой Рубенса /без корпуса часов и подставки/ 8. Часы бронзовые с амазонкой на алебастровой подставке 9. Часы висячие в деревянной оправе с мраморным циферблатом 10. Люстра висячая в греческом стиле 11. Бронза "Собака с лисицей" 12. Акварель с видом старой Варшавы 13. То же 14. Белорусская икона Богоматери с надписью на белорусском языке 15. Курильница в греческом стиле /золоченая бронза/ 16. Светильник в греческом стиле /бронза/ 17. Портрет Костюшки /гравюра/	
28	Культурная маёмасць Раймонда Пшаздзецкага, вывезеная ў Расію. Род Пшаздзецкіх меў маёнт-	Акт аб перадачы маёмасці адсутнічае

1	2	3
	кі ў Беларусі з ХУШ ст. — у Заслаўі і Сёмкавым гарадку (Мінская вобл.) і інш. мясцовасцях. Патрабаванне ад 12.3.1922 г. Спісы ўказаных каштоўнасцей пакуль не выяўлены.	
29	Маёмасць Іосіфа Пшаздзецкага, вывезеная ў Смаленск. Патрабаванне Польскай дэлегацыі ад 12.3.1922 г. Спісы маёмасці не выяўлены.	Акт аб перадачы маёмасці пакуль не знойдзены
	б) Архіўна-бібліятэчныя каштоўнасці	
	(Дадатак N 1—А)	
4	Маёмасць навучальных устаноў (дакументы, атэстаты, перапіска, фармуляры, журналы)..., у тым ліку Гастынскай мужчынскай гімназіі, якая была вывезена ў г. Калугу. Патрабаванне Польскай дэлегацыі ад 4.12.1921 г.	Акты аб перадачы пакуль не выяўлены
12	Маёмасць Сельскагаспадарчай доследнай станцыі ў Беняконях (цяпер Гродзенская вобл.), якая знаходзілася ў Харкаве[6]. Патрабаванне Польскай дэлегацыі ад 2.Х.1922 г. за N 6430/У/328. Спісы не выяўлены.	Акт ад 15.6. 1928 г. перадалі праз Я. Граф-Хшаншчэўскую толькі сем пакетаў з архіўнымі матэрыяламі гэтай станцыі, якія захоўваліся ў Харкаўскім

1	2	3
		цэнтральным архіве
17	Картаграфічныя зборы (планы і чарцяжы арыгінальныя і друкаваныя), пласцінкі і клішэ з іх, а таксама кнігі і рукапісы, што адносіліся да картаграфіі, вывезеныя ў Расію на працягу ХУШ і XIX стст. Патрабаванне Польскай дэлегацыі ад 2.10.1922 г. N 6421/У/315; 6422/У/317; 6423/У/318. Спісы пакуль не выяўлены.	Актаў аб перадачы пакуль не знайшлі
19	Старажытныя акты, геаграфічныя карты і планы крэпасцей і ўмацаванняў, эвакуіраваныя ў 1915 г. у Расію. Патрабаванне Польскай дэлегацыі ад 6.10.1922 г. N 6704/УІ. Пералік матэрыялаў па Брэст-Літоўскай крэпасці — 193 справы, па Івангорадскай крэпасці — 61 справа, па Асавецкай крэпасці — 32 справы	Акт ад 24.8. 1928 г. з Цэнтральнага архіва РСФСР праз Я.Граф-Хшаншчэўскую архіўныя матэрыялы, якія датычыліся Брэст-Літоўскай крэпасці — 193 справы, Івангорадскай крэпасці (Віцебская вобл.) — 61 справа, Асавецкай крэпасці (Віцебская вобл.) - 32 справы 7

Згодна Дадатка N 3 да Генеральнага пагаднення ад 16.11.1927 г. абодва бакі павінны былі падзяліць архівы і перадаць іх Польшчы.

N п/п дадатка 3	Пералік каштоўнасцей, якія тычыліся тэрыторыі сучаснай Рэспублікі Беларусь і падлягалі безумоўнай перадачы	Даты прыёма здатачных актаў
1	2	3
1	Рэчы і архівы, якія належалі дзяржаўным установам і самакіраўніцтвам Гродзенскай і Мінскай губерній. Патрабаванне Польскай дэлегацыі ад жніўня 1922 г. N 5089/УІ. Спісы пакуль не выяўлены.	Акты аб перадачы не знойдзены
3	Маёмасць гідратэхнічных аддзелаў пры Управах земляробства і дзяржаўнай маёмасці ў Гродне і Мінску. Патрабаванне Польскай дэлегацыі ад 2.10.1922 г. N 6431. Спісы маёмасці не выяўлены.	Акты аб перадачы не знойдзены

Згодна з Дадаткамі N 8—А і N 8—Б да Генеральнага пагаднення ад 16.11.1927 г. Польшча патрабавала вярнуць шэраг архіваў, але канчатковае рашэнне аб іх вяртанні павінны былі ўзгадніць урады абедзвюх дзяржаваў, а не Змешаная камісія.

N 8—А п. 1	Метрыка Вялікага княства Літоўскага	Акты аб перадачы не выяўлены
N 8—А п. 13	Архівы ўстаноў былога Міністэрства фінансаў па Гродзенскай і Мінскай губернях.	Акты аб перадачы не выяўлены

1	2	3
	Патрабаванне Польскай дэлегацыі ад 9.8.1922 г. N 5089/УІ. Спісы па канкрэтных установах пакуль што не знойдзены.	
N 8—Б п. 6	Зборы Віленскага музея старажытнасцей (яго асновай стаў Лагойскі збор каштоўнасцей графа Я.Тышкевіча).	Акты аб перадачы не выяўлены

1. Больш падрабязную інфармацыю аб вывазе ў Расію дзяржэчынскіх збораў Сапегаў і аб перадачы часткі іх Польшчы гл.: зб. "Вяртанне". Мн., 1992. С. 179—184.

2. Архіў Міністэрства замежных спраў Расіі. Архіў знешняй палітыкі Расіі. Ф. 3а, спр. 118.

3. Там жа. Ф. 54з, воп. 4, спр. 170, л. 182.

4. Там жа. Ф. 54з, воп. 4, спр. 174, л. 74—75.

5. Там жа. Ф. 3а, спр. 118, дадатак N 1 — муз да п. 27 Генеральнага пагаднення ад 16.11.1927 г.

6. Там жа. Ф. 54з, воп. 4, спр. 174, л. 104.

7. Там жа. Л. 137.

ВЯЧАСЛАЎ СЕЛЯМЕНЕЎ

І Ў ДВАЦЦАТЫЯ ГАДЫ БЫЛІ СПРОБЫ...

(Захавалася ў архіве)

Ніжэй падаецца ліст (з захаваннем стылю арыгінала) намесніка народнага камісара асветы БССР Валасевіча ў СНК БССР з просьбай хадайнічаць перад СНК РСФСР аб вяртанні ў БССР часткі бібліятэкі, якая знаходзілася ў

1927 г. у Ленінградзе, Рымска-каталіцкай духоўнай акадэміі.

БЕЛАРУСКАЯ Сацыялістычн. Савецкая Рэспубліка		Кіраўніцтва Справамі С.Н.К. Б.С.С.Р	
Народный Комиссариат Просвещения	Уваходны N 1525 Дапішчык N 27...		Тэрмін выконаньня
27.IУ.1927 г. N 8228			Выканана
г. Менск, Пляц Волі N 2 23	Адтрымана 28.IУ.1927 г.		________ 192 г.

У САВЕТ НАРОДНЫХ КАМІСАРАЎ БССР

Пасьля перадачы часткі кніг быўшай бібліатэкі Рымска-Каталіцкай Духоўнай Акадэміі, згодна Рыжскага дагавору Польшчы ў Ленінградзе засталася вышэйпаказаная бібліатэка, якая перайшла пад ведама Наркамасьветы РСФСР.

Гэта бібліатэка ня толькі ў большай сваей частцы складалася з эвакуіраванай у свой час Віленскай Духоўнай Акадэміі, але і па зьместу свайму мае спецыяльнае значэньне для Беларусі. У склад яе увайшлі бібліатэкі Віленскай Галоўнай Семінарыі, частка бібліатэкі быўшага Віленскага Універсітэту, якая ў сваю чаргу складалася з мясцовых фондаў і кніг, маючых вялікае краязнаўчае значэньне — з Слуцкай Паезуіцкай бібліатэкі, абавязковага экземпляру, г. з. "Літоўскай вобласці", кніг мясцовых манастыроў і інш.

У той час, як для Ленінграду з яго багацейшымі кнігасховішчамі гэтае сабраньне ня выяўляе сабой спецыяльнага папаўненьня, для БССР, яна мела-б выдатнае значэньне. З гэтае прычыны Наркамасьветы яшчэ год таму назад зьвярнуўся да Наркамасьветы РСФСР з просьбай аб перадачы гэтай бібліатэкі ў Беларускую Дзяржаўную Бібліатэку.

Гэта хадайніцтва было некалькі разоў намі паўторана. Нарэшце я сам, калі быў у Маскве ў сьнежні мінулага 1926 году, зьвярнуўся па гэтай справе да Галоўнавукі РСФСР прычым намесьнік начальніка Галоўнавукі тав. Крысьці за-

пэўніў мяне, што з боку Галоўнавукі перашкод для перадачы гэтай бібліатэкі няма, і што ён павінен толькі запрасіць даведку з Ленінграду і зацьвердзіць перадачу яе ў калегіі Наркамасьветы РСФСР.

Ня маючы адказу на нашы паўторныя запытаньня ў лютым г.г., мы 2 тыдні таму назад зрабілі яшчэ тэлеграфнае запытаньне, але і на гэты раз адказу не атрымалі. Між тым Беларускай Дзяржаўнай Бібліатэкай атрыманы з Ленінграду весткі, што ўжо пачалася перадача бібліатэкі Рым. Кат. Акадэміі ў г. зв. "Дзяржаўны кніжны фонд", у якім яна ўвойдзе ў агульныя кніжныя запасы і такім чынам будзе канчаткова абязьлічана і страчана для нас.

З прычыны вышэйпаказанага Наркамасьветы просіць СНК у тэрміновым парадку падняць пытаньне перад Саветам Народных Камісараў Р.С.Ф.С.Р. аб перадачы гэтай бібліатэкі ў Беларускую дзяржаўную бібліатэку і да вырашэньня гэтага пытаньня просіць СНК РСФСР затрымаць перадачу кніг у "Кніжны фонд" у Ленінградзе.

Нам. Народнага Камісара Асьветы
(ВАЛАСЕВІЧ) подпіс

Загадчык Агульнага Аддзелу
(САВІЧ) подпіс

Знаходзіцца ў Беларускім дзяржаўным архіве, ф. 7, воп. 1, спр. 454, лл. 33—33 адв.

ЛЕЎ КАЗЛОЎ
ВЯЧАСЛАЎ НАСЕВІЧ

СТАРАЖЫТНЫЯ БЕЛАРУСКІЯ КАРТЫ Ў ЗБОРАХ МАСКВЫ...

Пасля абвяшчэння Рэспублікі Беларусь суверэннай дзяржавай, узнікла неабходнасць стварыць Нацыянальны картаграфічны фонд пры Белгеадэзіі Савета Міністраў РБ. Але і гэтыя помнікі культуры пераважна знаходзяцца за яе межамі.

Ніжэй мы падаем спіс галоўных матэрыялаў па стара-

жытнай картаграфіі Беларусі ХУІ—ХУШ стст., а таксама XIX ст., калі Беларусь знаходзілася ў складзе Расійскай імперыі, што захоўваюцца ў бібліятэках і архівах Масквы. Пералік беларускіх картаў, выяўленых у архівах Санкт-Пецярбурга і Вільнюса, будзе апублікаваны асобна.

1. Российская Государственная Библиотека (бывш. им. Ленина) в Москве. Отдел картографии:

- Кордт В.П. Материалы по истории русской картографии. Киев, 1906. Вып. П.
  /В атласе собраны почти все лучшие карты ХУІ—ХУП в., включая знаменитую "Радзивилловскую карту" 1613 г., отображающие территорию Белоруссии. Высокое качество представленных в нем карт позволяет сделать факсимиле, чем будет положено начало сбора этих картографических памятников для того раннего периода/.

2. Центральный Государственный Военно-Исторический Архив в Москве. Фонд ВУА:

— Военно-топографическая карта России, "Трехверстка".
  Топосъемки и триангуляция 1816—1858 гг. Гравировка с 1845 г. Переиздания и рекогносцировки 70—80-е гг. XIX в. и начало XX в.

Виленская губ. — 1857 г.	д. 21269
Витебская губ. — 1859 г.	д. 21271
Гродненская губ. — 1855 г.	д. 21303
Минская губ. — 1850 г.	д. 21362
Могилевская губ. — 1857 г.	д. 21367

/Гравир. на меди 505 листов 61,5 х 45,2 см. Долгота от Пулкова. М 1:126000. Представлены все населенные пункты, ландшафт со всеми подробностями, все коммуникации и многие др. объекты. Является одним из лучших картографических источников по истории и исторической картографии. В отличном состоянии. Необходимо первоочередное снятие копий-факсимиле, т.к. это станет одной из основ будущего фонда, наиболее востребуемых исследователями/.

ф. 416, оп. 2 — Военно-топографическая карта России /2-е издание/. СПБ., 1865—1921 / II тгр./ ВТО Гл. штаба.
Виленская губ. — 29 листов
Витебская губ. — 19 листов
Гродненская губ. — 22 лист.
Минская губ. — 34 лист.
Могилевская губ. — 26 лист.
/Лист 42 x 58 см. Рельеф штриховой. М 1:126000/

Фонд ВУА, д. 59472 — Военная подробная карта Гродненской, Волынской и Минской губерний. 1818—1821 гг. Составлено по рекогносцировке под рук. полковника Малиновского I-го.
/42 печ. листа, иллюминир., 33 x 45 см, М 1:210000. Прилож.: Отчетная карта, сборн. лист/

Фонд ВУА, д. 20059 — Специальная карта Западной России /подлинные листы/, сост. под рук. генерал-лейтенанта Шуберта. "Десятиверстка". 1826—1840 гг. Изд. Военно-топогр. депо.

Белоруссия: листы XXП, XXШ, XXУП, XXУШ, XXIX, XXXШ, XXXIУ и XXXУ. Гравир. на меди 74,6 x 50,2 см. М 1:420000. /Впервые нанесены все населен. пункты, коммуникации и проч. Имеется также в РГБ, Москва/.

ЦГВИА, ф. ВУА РГБ, картографич. отд. Ко $\frac{10}{П-1}$ — Специальная карта Европейской России в масштабе 10 верст в дюйме, начата составлением в 1865 году под рук. ген. Стрельбицкого. Изд. ВТО Гл. штаба, СПБ, 1867. М 1:420000
Белоруссия: листы 6, 7, 14, 15, 16, 28, 29, 30, 43 и 44

Фонд ВУА, д. 18850	— Атлас Могилевской губернии, представляющий тридцать карт, одну генеральную и двенадцать окружных. 1777 г. Рукописн.
Фонд ВУА, д. 20704	— Атлас Литовской Виленской губернии. 1807 г. Рукописн.
Фонд ВУА. д. 20707	— Атлас, состоящий из 11 окружных и одной генеральной карты, представляющий Полоцкое наместничество /губернию/. 1777 г. Рукописн.
Фонд ВУА, д. 21297	— Карта Литовско-Гродненской губернии, состоящая в восьми уездах и проч. 1805 г. Рукописн. Соч. Верхозинцевым. М 4 версты в дюйме
Фонд ВУА, д. 21359	— Семитопографическая карта Минской губернии. 1841 г. Рукописн. Подписано: ген.-майор Фитингоф. М 5 верст
Фонд ВУА, д. 25603	— Грамота короля Станислава Понятовского Августа, заключающая выпис обвода или утверждения границ в 1546 году между Польшею и Литовским княжеством. 1777. Рукопись с гос. печатью
Фонд ВУА, д. 25610	— Карта Российско-Польской границы от Киевской губернии до Лифляндской, с показанием форпостов, сел и деревень. 1754. М 2 в.
Фонд ВУА, д. 25611	— Карта /мяжы — рэд./ между Российской Империею и Речью Посполитой. 1725. Соч. генерал поруч. Веймарном и А.Бибиковым. Рук. М 7,5 верст
Фонд ВУА,	— Карта границы Смоленской губернии с Польскими владениями. Рук. /ХУШ в.// М 5 верст

д. 25641

Фонд ВУА, д. 25644	— Граничная карта Псковской губернии с Великим княжеством Литовским. Рукописн. ХУШ в./. М 6 верст
Фонд ВУА, д. 25656	— Планы губернских и поветовых граничных боков Минской губернии /с описанием/
Фонд ВУА, д. 25702	— План боку между губ. Литовско-Гродненскою и Волынскою. 1808. Рукописн.
Фонд ВУА, д. 25700	— Генеральный план Витебской губ. Лепельского уезда, присоединенной части от Минской к Витебской губ. Рук. М 1 верста
Фонд ВУА, д. 25768	— Граничная карта Псковской губ. с Великим Княжеством Литовским. Рук. М 1 верста.

III. ПОШУКІ КНІГ, РУКАПІСАЎ, ПЕРЫЁДЫКІ

МІКАЛАЙ НІКАЛАЕЎ

БЕЛАРУСКАЯ РУКАПІСНАЯ КНІГА У ПЕЦЯРБУРГСКІХ ЗБОРАХ

Ніжэй прыводзіцца папярэдні спіс беларускіх рукапісных кніг, якія знаходзяцца ў зборах Расійскай нацыянальнай бібліятэкі (г. Санкт-Пецярбург).

Для пачатку некалькі агульных заўваг.

Расійская нацыянальная бібліятэка (былая Імперская Публічная) з'яўляецца адным з буйнейшых сховішчаў самых розных матэрыялаў, якія тычацца Беларусі, — картаў, нотаў, эстампаў, фотаздымкаў, газет і, найперш, кніг. Найбольш каштоўная частка кнігазбору — кнігі рукапісныя, кожная з якіх існуе ў адным, унікальным, непаўторным асобніку. Месца іх захавання — Аддзел рукапісаў РНБ.

Беларускія рукапісныя кнігі не вылучаны ў асобны збор ці калекцыю — яны ўваходзяць у склад розных, гістарычна сфармаваных калекцый (фондаў). Гэта найперш ОСРК (Основное собрание рукописной книги), бібліятэка сафійскага Ноўгарадскага сабора, збор ОЛДП (Общество любителей древней письменности), Пагодзінскі збор і інш.

Вылучыць усе беларускія рукапісы — задача цяжкая, бо большасць кніг не мелі прыпіскі (або згубілі яе) з указаннем месца стварэння і звестак пра перапісчыка. У папярэдні спіс уключаны толькі кнігі бясспрэчна беларускага паходжання, перапісаныя кірыліцай. Рукапісы, што перапісаны лацініцай, а таксама тыя, паходжанне якіх дакладна не лакалізавана, але якія па ўскосных звестках маглі паходзіць з Беларусі, будуць прадстаўлены ў наступных частках папярэдняга спісу.

N п/п	Шыфры	Назвы кніг	Датаванне	Колькасць лістоў
1	2	3	4	5
1.	Fп. 1.17	Евангелле	XIУ ст.	144

1	2	3	4	5
2.	Qп. 1.2.	Евангелле	XIУ ст.	196
3.	F. 1.2.	Кніга Старога Запавету. Спіс	пач. XУП ст.	296
4.	F. 1.7	Псалтыр	XУ ст.	227
5.	F. 1.9	Евангелле	XУ ст.	231
6.	F. 1.37	Евангелле	1551 г.	361
7.	F. 1.53	Евангелле	XУП ст.	354
8.	F. 1.125	Трыёдзь посная	1466 г.	322
9.	F. 1.110	Псалтыр следаваны	XУ ст.	642
10.	F. 1.738	Зборнік (тлумач. псалтыр)	XУ—XУI стст.	437
11.	Q. 1.91	Псалтыр следаваны	1567 г.	547
12.	Q. 1.246	Дзіоптра Філіпава	XУП ст.	130
13.	Q. 1.391	Зборнік	XУ ст.	99
14.	Q. 1.1032	"Звязда прэсветлая"	к. XУП ст.	151
15.	Q. 1.1410	Зборнік	XУ—XУI стст.	158
16.	F. IУ.110	Книга литовская 1613 г. Список	к. XУП ст.	476
17.	F. IУ.284	Радзівілаўскі спіс	XIX ст.	210
18.	F. IУ.372	Литовская и Жмойтская хроника. Список	XУШ ст.	121
19.	F. IУ.488	Бумаги, относящиеся к Польскому восстанию 1861—1863 гг.	XIX ст.	47
20.	F. IУ.641	Беклемишев. Отчет о состоянии Могилевской губернии	1859 г.	110
21.	F. IУ.716	Елоховский Антон Петрович. Описание Смоленской губ.	XIX ст.	227
22.	F. IУ.768	Атлас Могилевской и Полоцкой губерний	1777 г.	62
23.	F. IУ.895	О Волыни	XIX ст.	45

1	2	3	4	5
24.	Q. IУ.18	Писцовая книга Полоцкого повета	ХУШ ст.	334
25.	Q. IУ.48	Доклады инженер-генерала Боуэрэ Екатерине П об осмотре белорусских границ. Список	ХУШ ст.	31
26.	Q. IУ.70/ 1—4	Акты Метрики ВКЛ	ХУП ст.	389 314 151 186
27.	Q. IУ.74	О конфедерации войска ВКЛ	ХУП ст.	62
28.	Q. IУ.464	Альхимович Ф. Очерк из жизни крестьян Витебской губернии. Список	1867 г.	92
29.	Q. IУ.475	Переписная книга Оршанского стану	ХУШ ст.	138
30.	Q. IУ.498	Исторические записки игумена Ореста. Список	с. XIX ст.	71
31.	Q. IУ.67	Доходная книга Смоленской губернии	п. XIX ст.	23
32.	Q. УI.23	Лечебник Литовский	ХУП ст.	14
33.	F. XП.63	Паизиелло. "Русская притворная любовница" (опера)	ХУШ ст.	252 1904 39
34.	Q. ХУШ.15	Владимиров А. Основание и первые годы Виленской публичной библиотеки	XIX ст.	72
35.	F. II.34	Статут ВКЛ	ХУI ст.	88
36.	F. II.60	Жыгімонт Ш. Даз-	XIX ст.	16

1	2	3	4	5
		вол на друкаванне Статута ВКЛ		
37.	F. II.85	Юрыдычныя акты Радзівілаўскага архіва. Спісы	XIX ст.	254
38.	F. II.95	Статут ВКЛ	ХУШ ст.	353
39.	F. II.187	Статут ВКЛ	ХУШ ст.	212 1883 197
40.	F. II.222	Литовский Статут и Трибунал	1733 г.	432
41.	F. II.293	Обзор правил для уездов Режицкого. Люцинского и Дрисенского	XIX ст.	58
42.	F. II.311	"Трыбунальныя кнігі" аб зямельных маёнтках у Вільні	ХУП ст.	20
43.	Q. II.51	Граматы ВКЛ 1529 г.	ХУI ст.	138
44.	Q. XVП.220	Зборнік	ХУП—ХУШ стст.	186
45.	Q. ХУП.5	Зборнік літаратурна-гістарычны	ХУП ст.	83
46.	F. ХУП.83	Зборнік	ХУП ст.	459
47.	ОЛДП LXXУШ	Метрыка варшаўскай Успенскай царквы	1732 г.	148
48.	ОЛДП QCXLIV	Зборнік пастаноў па Паўночна-Заходнім краі (аўтар Н.Цылаў)	1865 г.	174
49.	ОЛДП QCLXXXУШ	Слова Яфрэма Сірына	ХУI ст.	308
50.	Соф. 1184	Сымон Будны. Катэхізіс	ХУШ ст.	306
51.	Соф. 759	Služ… Служэбнік (Служ-	ХУI ст.	78

1	2	3	4	5
		боўнік)		
52.	Соф. 967	Службоўнік	1514 г.	194
53.	Кир. Бел. 36/41	Зборнік	пач. ХУІ ст.	252
54.	Пог. 12	Полацкае Евангелле	ХП—ХШ стст.	170
55.	Пог. 78	Зборнік	ХУ ст.	76
56.	Пог. 71-а	Парэнасіс Яфрэма Сірына	1280 г.	329
57.	Пог. 156	Евангелле	ХУП ст.	404
58.	Пог. 322	Святцы	ХУІ— ХУП стст.	280

Пра мастацкае афармленне гэтых і іншых беларускіх рукапісных кніг гл.: Нікалаеў М. Палата кнігапісная. Рукапісная кніга на Беларусі ў Х—ХУІІІ стагоддзях. Мн. 1993.

ТАЦЦЯНА РОШЧЫНА

РОЗДУМ ПРА ТОЕ, ЯК КАНКРЭТНА ЗДЗЕЙСНІЦЬ РЭСТЫТУЦЫЮ КАШТОЎНАСЦЕЙ

У апошні час усё часцей і часцей спецыялістамі і грамадскасцю ўзнімаюцца пытанні пра лёс каштоўнасцей, якія былі вывезены ў часы Другой сусветнай вайны. З'явілася мноства публікацый, якія прысвечаны праблемам вяртання гэтых скарбаў іх сапраўдным уладальнікам; збіраюцца прэс-канферэнцыі, нарады, круглыя сталы. І гэта зразумела: змяніўся час, рэспублікі былога Саюза выходзяць на новы, цывілізаваны ўзровень узаемаадносін з іншымі краінамі.

Асноўныя пытанні, якія ставяцца пры гэтым: што вяртаць, каму вяртаць і як кампенсаваць страты, — застаюцца актуальнымі і праз 49 гадоў пасля сканчэння вайны. Гэтыя пытанні цягнуць за сабой мноства іншых, больш канкрэтных пытанняў, у тым ліку і тое, якое, здаецца, засталося

амаль па-за ўвагай беларускай прэсы, але досыць даўно і актыўна абмяркоўваецца ў расійскай. Гэта — праблема так званых "трафейных" каштоўнасцей, у тым ліку і "трафейных" кніжных фондаў.

Увогуле, думкі, якія існуюць наконт вырашэння гэтай праблемы, — самыя розныя, пункты погляду часта супрацьлеглыя: ад думкі: нас так абрабавалі, што аб вяртанні "трафеяў" гаворка наогул немагчымая, — да безумоўнай аддачы "нарабаванага", часам здаецца, нібы Другую сусветную вайну пачалі ... нашы бібліятэкі і музеі, каб атрымаць рэпарацыі.

Магчыма, каб лепш разабрацца ў прычынах і вытоках сітуацыі, якая склалася, трэба ўспомніць некаторыя старонкі гісторыі. Варта згадаць тыя велізарныя страты, якія былі нанесены Беларусі ў апошняй вайне. У часы акупацыі рабунак, канфіскацыя, расцягванне твораў мастацтва, помнікаў культуры дасягнула шалёных памераў. З Беларусі было вывезена мноства каштоўнасцей. Вось факты толькі па Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі /раней — Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У.І.Леніна/. У пачатку 1941 г. яе кніжны фонд дасягаў 2 млн. тамоў. Большая частка фонда бібліятэкі (83%) была разрабавана ці знішчана ў часы акупацыі. Аб'ём знойдзенай, уцалелай часткі па ўдакладненых дадзеных /у адпаведнасці з актам ад 12 сакавіка 1945 г., які быў зафіксаваны супрацоўнікамі бібліятэкі пасля заканчэння працы па ўпарадкаванню і расстаноўцы ацалелых пасля акупацыі кніг/ 321000 асобнікаў. Некаторыя фонды вывозіліся поўнасцю, праводзілася сістэматычная канфіскацыя кніг па спецыяльных спісах. Поўнасцю быў знішчаны даведачны апарат.

Пасля вайны на тэрыторыі Польшчы, Германіі, Чэхаславакіі былі знойдзены, а затым вернуты ў Беларусь каля 600000 тамоў. На сённяшні дзень засталіся нязнойдзенымі каля 1 млн. тамоў, у тым ліку рукапісы, старадрукі, рэдкія выданні.

Калі ў канцы вайны Савецкая Армія ўступіла на тэрыторыю Германіі, з яе як трафеі сталі вывозіцца розныя рэчы — ад абсталявання заводаў да культурных каштоўнасцей, якія далёка не ў поўнай меры /з матэрыяльнага боку/ кампенсавалі нашы страты. Пытанне

пра тое, што нельга кампенсаваць страту ўласнасці адной нацыянальнай культуры коштам другой, тады не ўзнікала. Вываз лічыўся натуральным і законным. Маральным апраўданнем было тое, што мы заплацілі ў вайне самую вялікую цану. Таму нельга абвінавачваць ў амаральнасці /як гэта цяпер часам робіцца/ тых людзей, якія ў разбураным, галодным і халодным Мінску разбіралі эшалоны з кнігамі, што прыйшлі з Захаду, і былі рады як кнігам, вернутым на Радзіму, так і кнігам, што былі прывезены ў якасці рэпарацыі — каб кампенсаваць страчанае. Гэтыя людзі добра ведалі, хто быў ініцыятарам вайны... Дарэчы, ёсць выразная розніца паміж поглядамі на праблему трафейных фондаў супрацоўнікаў бібліятэк, якія пацярпелі ў часы вайны, і тых, што атрымалі іх нібы "дадаткова" да сваіх захаваных фондаў. Ніводная з разрабаваных бібліятэк не прапануе безагляднага вяртання.

Вядома, што былі тры асноўных патокі паступленняў літаратуры з Германіі ў Савецкі Саюз, — трафейны, рэпарацыйны і дэнацыфікацыйны. З імі ў Саюз паступалі кнігі не толькі з нямецкіх сховішчаў, але і літаратура з іншых краін, якая была канфіскавана немцамі ў заваяванай Еўропе.

Мяркуючы па ўсім, асноўны паток гэтай літаратуры /і па колькасці, і па значнасці/ ішоў у асноўныя культурныя ўстановы Масквы і Ленінграда. Бібліятэкам рэспублік, што асабліва пацярпелі ў часы акупацыі, заставалася літаратура, як кажуць, трэцяга разбору. Далейшы лёс гэтых фондаў у розных бібліятэках Саюза склаўся па-рознаму. Многае было вернута. Напрыклад, у 50-я гады частка рукапісаў і архіваў была вернута ў Германію, Польшчу, Францыю, дарэчы, у адказ мы атрымалі мізэрна мала. Асноўная частка трафейнай літаратуры арганічна ўвайшла ў фонды бібліятэк, і знайсці іх у шматмільённых калекцыях сёння няпроста. Справа ў тым, што, па-першае, далёка не ўсе кнігі былі ўнікальнымі, значная іх частка — гэта выданні XIX—XX стст., якія выходзілі даволі вялікімі тыражамі. Па-другое, нават калі трафеі адлюстраваны ў даведачным апараце, па картцы нельга высветліць, адкуль гэтая кніга, бо звесткі пра так званыя правененцыі /г. зн. экслібрысы, пячаткі, надпісы, аўтографы і г. д./ указваюцца пры апісанні толькі

ў спецыяльных картатэках аддзелаў рэдкіх кніг. Па-трэцяе, вялікая частка кніг наогул не мае ніякіх прыкмет належнасці, і сёння немагчыма ўстанавіць, адкуль яны паступілі — ці з "трафеямі", ці з абменных фондаў бібліятэк Масквы, Ленінграда, іншых гарадоў, з якіх пасля вайны мы атрымалі каля 300 тыс. тамоў у якасці дапамогі, ці наогул кніга паходзіць з мясцовых калекцый. На жаль, не ўсе бібліятэкі лепшым чынам захоўвалі і выкарыстоўвалі гэтыя фонды. Прыклад таму — артыкул Я.Кузьміна "Тайна церкви в Узком" /ЛГ. 1990. 18 верасня/. Частка трафейных фондаў (дублетныя асобнікі) праз абменна-рэзервовыя фонды за пасляваенныя гады змянілі свае адрасы і разышліся па Саюзу.

Доўгі час было забаронена нават упамінаць пра існаванне трафейных фондаў. На ўсе звароты ў вышэйстаячыя ўстановы з пытаннем, што рабіць, адказам было маўчанне. Але змяніліся часы. Прыйшло новае пакаленне. Яно страціла вастрыню ўспамінаў, здольнае больш разумна і цвяроза разгледзець і гэтую, вельмі складаную праблему — праблему ўзаемнага вяртання культурных каштоўнасцей.

Відавочна, што ў першую чаргу трэба распрацоўваць прававую аснову, каб весці перамовы на падставе ўзаемапрымальных дзвюх — ці шматбаковых дамоўленасцей паміж дзяржавамі. На жаль, на сённяшні дзень няма міжнароднага універсальнага дакумента, які рэгуляваў бы вырашэнне пытання рэстытуцыі культурных каштоўнасцей. Таму неабходна спакойна, сур'ёзна і прафесійна, на ўрадавым узроўні і з удзелам спецыялістаў разабрацца з гэтай складанай праблемай. Ёй магла б займацца /у шэрагу іншых пытанняў/ нядаўна створаная Дзяржаўная камісія па вяртанню на чале з Міністрам культуры Беларусі.

Кваліфікаваныя спецыялісты павінны весці руплівую пошукавую працу. Але для таго, каб шукаць, трэба ведаць, што шукаць — а мы сёння не толькі не маем амаль ніякіх звестак, ці ёсць недзе на Захадзе нешта са страчаных намі дакументальных помнікаў, але нават не ведаем дакладна, што мы страцілі. У віхуры вайны зніклі і самі помнікі, і, часам, дакументы, якія маглі падцвердзіць права на ўладанне ці належнасць іх да пэўных установаў. Таму крайне не-

абходна стварэнне і выданне каталогаў, спісаў, вопісаў гістарычных і мастацкіх рухомых каштоўнасцей, якія мы страцілі. Зроблены першы крок у гэтым напрамку — Беларускі фонд культуры выдаў зборнік пад назвай "Вяртанне" /1992 г./, дзе сярод іншых дакументаў упершыню сабраны і апублікаваны разам папярэднія і далёка не поўныя спісы рухомых помнікаў культуры, у тым ліку і дакументальных, якія былі вывезены з Беларусі. Паралельна можна было б складаць спісы таго, што было намі атрымана ў якасці трафеяў і рэпарацый /у тым выпадку, калі гэта сапраўды каштоўныя рэчы, бо наўрад ці трэба весці перамовы пра абмен масавымі выданнямі/. Але "распранацца перад светам", друкаваць іх трэба толькі пры адной умове — пры папярэдняй дамоўленасці аб падобнай акцыі з другога боку. Публікацыя такіх спісаў павінна быць адначасовай. Далейшым шляхам (у кожным асобным выпадку) маглі б быць перамовы і заключэнне пэўных пагадненняў аб узаемавыгадным і раўнацэнным абмене.

І апошняе. Тое, што страціла наша краіна ў часы вайны, нельга кампенсаваць ніякімі культурнымі каштоўнасцямі, створанымі іншымі народамі. Гэта мае аднолькавае дачыненне да кожнай нацыі. Аднак неабходна, каб гэта таксама ў роўнай ступені было ўсвядомлена ўсімі бакамі. Высакароднасць павінна быць узаемнай.

СТАРАДРУКІ З ФОНДАЎ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ БІБЛІЯТЭКІ БЕЛАРУСІ, СТРАЧАНЫЯ Ў ГАДЫ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ

Спіс складзены па падставе некалькіх захаваўшыхся картак з даваенных каталогаў бібліятэкі. Уліковыя дакументы (інвентарныя кнігі, каталогі) на звыш 20000 страчаных старадрукаў не захаваліся.

1. Б 2587. Филалет Христофор. Апокрисис. — /Острог, 1598—1599/.

2. Б 09/221. Статут Великого княжества Литовского. — Вильно, тип. Мамоничей, 1588. (З б-кі А.Сапунова).

3. Б 09/255. Букварь или началное учение хотящим учитися книг писмены славянскими. — Чернигов, 1765.

4. Б 09/390. Biki B. Osobliwe panskie dary abo Raczeej

boskie w osobie godney pamieci... Jerzego, Karola... Hlebowicza... przy akcie pogrzebowym okazane... — Wilno: Typ. Acad., 1670.

5. Б 09/145. Koialowicz A.W. Historiae Litwanae. P. 1. Antverpiae, 1669.

6. Б 09/18. Koialowicz C.W. Modi LX sacral orationis varie formandae... Vilnae: Typ. Acad., 1684.

7. Б 09/134. Korona zlota nad glowa zraniona B.M.Iozaphata Kuncewicza, arcibiskupa Polockiego... — Wilnia, 1673.

СВЯТЛАНА ЖЫНКІНА

ЗВОДНЫ КАТАЛОГ ВІЛЕНСКІХ БЕЛАРУСКІХ ГАЗЕТ, ВЫДАДЗЕНЫХ У 1917-1940 ГГ. І ВЫЯЎЛЕНЫХ У БІБЛІЯТЭКАХ, АРХІВАХ, МУЗЕЯХ І ПРЫВАТНЫХ КАЛЕКЦЫЯХ Г. МІНСКА[1]

(Спіс скарачэнняў падаецца ў канцы)

1. "Асва".

1934 г. N 1. НББ

Не выяўлены N 2—4.

---

[1] Нумары газет, якія адсутнічаюць у сховішчах Мінска, вызначаліся па машынапісным рукапісе Владаса Абрамавічуса "Бібліяграфія беларускіх перыядычных выданняў. 1861—1944 гг.". (Вільнюс. 1949), які знаходзіцца ў бібліятэцы Акадэміі навук Рэспублікі Літва. Заўважаныя ў яго тэксце недакладнасці ўказаны ў тэксце нашага каталога.

Інфармацыя аб канфіскаваных нумарах прыводзіцца ў тым выпадку, калі на гэты факт ёсць спасылка ў наступным нумары газеты; у некаторых выпадках звесткі аб канфіскацыі падаюцца згодна з інфармацыяй В.Абрамавічуса. Калі ж канфіскаваны (паводле вышэй прыведзеных крыніц) нумар газеты выяўлены намі ў падшыўцы, то інфармацыя пра канфіскацыю не прыводзіцца.

Дадзеная работа праводзілася з мэтай стварэння агульнага фонду мікраформ беларускай перыёдыкі. У працэсе работы складзена картатэка, дзе пазначана дата выхаду кожнага нумару. У сувязі з гэтым мы звяртаемся з просьбай да прыватных асоб, супрацоўнікаў музеяў, архіваў і бібліятэк іншых гарадоў Беларусі, якія, магчыма, маюць у сваіх калекцыях нумары газет, не выяўленыя ў дзяржаўных сховішчах Мінска, паведаміць аб гэтым у Скарынаўскі цэнтр або Нацыянальную бібліятэку РБ.

2. "Bielaruskaje zyccio".
1919 г. N 1—5, 7—22. НББ
N 4—8, 11. НАРБ
N 3—9, 19, 15—22. БДАМЛіМ
Поўны збор.
У 1920 г. газета выходзіла ў Мінску.
N 1—5, 7. НББ
N 1, 2, 4, 5, 7 НАРБ
N 7. БАН
Не выяўлены N 6.
3. "Беларускае слова".
1926 г. N 3, 15. НАРБ
N 16, 21. УБРБ
Не выяўлены N 1—2, 4—14, 17—20, 22—25.
1927 г. N 2—11, 13—18, 24, 25, 27—33, 35—37, 39. УБРБ
Не выяўлены N 1, 12, 19—23, 26, 34, 38.
У В. Абрамавічуса пазначана толькі 26 нумароў.
1928 г. N 1. УБРБ
У В. Абрамавічуса не значыцца.
4. "Беларуская газета".
1929 г. N 1, 2. НАРБ
Не выяўлены N 3.
1933 г. N 4, 8, 10, 13. БАН
N 1—4, 8, 10, 13, 14. НАРБ
N 8. НББ
Не выяўлены N 5, 6, 7, 11, 12.
1934 г. N 1 (15), 2 (16). БАН
У В.Абрамавічуса не значыцца.
5. "Беларуская доля". Аднаднёўка.
1923 г. 23.5. НББ
6. "Беларуская доля".
1925 г. N 1—8, 10—26, 28—35. БАН, НББ
N 1—8, 10—26, 28—34. НМГіКБ
N 1—8, 12—13, 15—33. БДА
N 1—8, 10—26. ЛМ Я.Купалы
N 2, 14, 15, 19-21. УБРБ
N 9, 27, 36 — канфіскаваны.
7. "Беларуская доля". Аднаднеўка.
1937 г. Сакавік. БАН, НМГіКБ.

8. ”Беларуская думка”.

1919 г. N 1—32, 34—39, 41—46, 48—56. БДА
N 1—18, 21, 23—34, 36, 39, 42, 47, 45—56. БАН
N 2—5, 7, 8, 10, 12—17, 21, 23, 25, 28, 30, 39, 41—43, 45, 45—55. НМГіКБ, ЛМ Я. Купалы.
N 47 НББ
Не выяўлены N 40.

9. ”Беларуская крыніца”.

1925 г. N 1—13. НББ, НМГіКБ
N 1. БАН
Поўны збор.

1926 г. N 1—46. НББ, БАН
Поўны збор.

1927 г. N 1—52. НББ, БАН, ЛМ Я.Купалы
Поўны збор.

1928 г. N 1—8, 10—14, 16—31, 33—49, 52—55, 57—59. НББ, БАН, ЛМ Я.Купалы
N 9, 32. НАРБ
N 15, 50, 51, 56 — канфіскаваны.

1929 г. N 1—38. НББ, НМГіКБ, НАРБ
Поўны збор.

1930 г. N 1—33. НМГіКБ
N 1—4, 7, 9, 13, 15, 16, 18—22, 25, 27—33. НАРБ
Поўны збор.

1931 г. N 1—43. НББ, БАН

1932 г. N 2—6, 8, 9, 11—17, 19, 24, 29, 30, 32—34, 36—39. НАРБ
N 29—30, 32—33, 35—40, 42—45. БДАМЛіМ
Не выяўлены N 1, 3, 7, 10, 18, 20, 23, 25—28, 31, 41.

1933 г. N 1—11, 13—14, 16—18, 20, 29, 35, 36, 38. НАРБ
N 1, 3, 5, 6, 8, 12—15. ДМГБЛ
N 2 — канфіскаваны.
Не выяўлены N 19, 21—28, 30—34, 37, 39—46.

1934 г. N 2—6, 8—14, 16—27, 29—48. БАН
N 2—6, 8—14, 16-27, 29—37, 39—43,

45—48. НББ, ЛМ Я.Купалы
Не выяўлены N 1.
N 7, 15, 28 — канфіскаваны.
1935 г. N 1—48. БАН, НМГіКБ, ЛМ Я.Купалы
N 1—3, 5—8, 10—33, 35—39, 41—48. НББ
Поўны збор.
1936 г. N 1—2, 4, 6—13, 15—17, 19, 20, 22, 24, 25, 27, 28, 30—32; 34—47, 49—52. БАН, НМГіКБ, ЛМ Я.Купалы
N 2, 4, 6—10, 12, 13, 15—17, 19, 20, 22, 24, 27, 28, 30, 31, 34—46, 49, 51, 52. НББ
N 3, 5, 14, 18, 21, 23, 26, 29, 33, 48 — канфіскаваны.

10. "Беларуская ніва".
1925 г. N 1—13. НББ
N 3—11, 13. НМГіКБ
N 1—11, 13. ЛМ Я.Купалы
Поўны збор.
1926 г. N 1—22. НББ, НМГіКБ
N 1, 2, 6—9. УББ
N 1—14, 16—20, 22. ЛМ Я.Купалы
Поўны збор.

11. "Беларуская праўда". Аднаднеўка.
1931 г. 12.05. БАН

12. "Беларуская справа".
1926 г. N 1, 2, 4—12, 14, 15, 17, 18—29. НББ
N 1—6, 8—10, 12—20, 22—29. НАРБ
N 1, 2, 9, 10, 13, 15—18, 20, 27—29. УБРБ
N 7, 11, 21 — канфіскаваны.
N 26 адсутнічае, але, мяркуючы па інтэрвалу паміж N 25 і 27 тут верагодна памылка друку.

13. "Беларускі голас". Аднаднеўка.
1921 г. 11.12. БАН

14. "Беларускі гоман". Аднаднеўка.
1923 г. 20.02. НББ, БАН.

15. "Беларускі звон".
1921 г. N 1—22, 24, 25. БАН
N 2—8, 10, 19. НББ
N 4—7, 11—18, 20—22, 24—25. БДАМЛіМ

Не выяўлены N 23.
1922 г. N 1—34. БАН, ЛМ Я.Купалы
N 1, 2, 4, 5, 9—11, 14—34. НМГіКБ
N 1—7, 9—11, 13—34. НББ
N 32. УБРБ
Поўны збор.
1923 г. N 1. НББ, БАН, НМГіКБ, ЛМ Я.Купалы.
Згодна В.Абрамавічуса выйшаў толькі 1 нумар.
16. "Беларускі звон".
1931 г. N 1—5, 7, 8, 13—15, 18, 19, 21, 24. ДМГБЛ
N 3—5, 7—11, 13, 20, 23, 25. БАН
N 5, 6, 9, 10, 12, 14, 15, 19, 21. НАРБ
N 3, 21. НББ
Не выяўлены N 16, 17.
1932 г. N 1—33. НББ
N 1, 3, 5—11, 14—18, 21—23. ДМГБЛ
N 7—22, 24—33. ЛМ Я.Купалы
Поўны збор.
17. "Беларускі кліч".
1930 г. N 1—4. НМГіКБ
N 1. БАН
Поўны збор.
18. "Беларускі селянін". Аднаднёўка.
1925 г. 14.08. НББ, БАН, ЛМ Я.Купалы
19. "Беларускі фронт".
1936 г. N 4—7. БДА
N 3 — канфіскаваны.
Не выяўлены N 1, 2, 8, 9.
1937 г. N 1, 2, 4, 5. БДА
Не выяўлены N 3, 6—13.
1938 г. N 2, 4, 5, 6. БДА
N 3 — АМВ.
Не выяўлены N 2—16.
1939 г. N 1. БДА
Не выяўлены N 2—16.
20. "Беларускія ведамасьці".
1921 г. N 2—8, 10—15. НББ
N 1, 2, 9, 16. БДА
N 1—16. БАН
Поўны збор.

1922 г. N 1. БАН, НББ.
Не выяўлены N 2, 3.

21. "Беларусь працы".
1934 г. N 2. БАН
N 1 — канфіскаваны.
Не выяўлены N 3—5.

22. "Братэрства". Аднаднёўка.
1939 г. 31.10. БАН

23. "Бюлетэнь таварыства беларускае школы". Аднаднёўка.
1932 г. 28.09. БАН.

24. "Бюлетэнь беларускага пасольскага клюбу".
1925 г. 26.05, 28.05, 1.07, 11.07. БАН, НББ, НМГіКБ.

25. "Бюлетэнь Соймавага клюбу "Беларуская Сялянска-Работніцкая Грамада".
1925 г. N 3. НАРБ
Не выяўлены N 1, 4.
N 2 — канфіскаваны.
1926 г. N 10. НББ. N 11. НАРБ
Згодна В.Абрамавічуса ў 1926 г. выйшлі нумары 5—16.

26. "Вольны сьцяг".
1923 г. N 1—20. БАН, НМГіКБ
N 1—19. НББ, НАРБ
Поўны збор.

27. "Воля народу".
1923 г. N 1—2. НББ, БДА, НМГіКБ, ЛМ Я.Купалы
Поўны збор.

28. "Воля працы".
1928 г. N 3—6. БАН. N 3, 6. НАРБ
Не выяўлены N 1—2.

29. "Выясьненьні". Аднаднёўка.
1935 г. 3.07. НББ, БАН

30. "Вялікодны звон". Аднаднёўка.
1927 г. 14.03. НАРБ

31. "Голас беларуса".
N 1—20. НМГіКБ
N 1—10, 2—18, 20. НББ
N 1—14, 16—18, 20. ЛМ Я.Купалы
N 1—15. АМВ

Не выяўлены N 21.

32. "Голас працы".

1928 г. N 1, 3—6, 9, 10, 12, 13. НАРБ

N 1, 3—7, 9, 10, 12. БАН

Не выяўлены N 2, 8, 11, 14.

33. "Голас праўды". Аднаднеўка.

1921 г. 27.12. НББ, БАН.

34. "Голас студэнта". Аднаднеўка.

1937 г. 25.06. БАН

35. "Homan".

1916 г. N 1—3, 5—17, 19—25, 31, 32, 34, 35, 37—42, 45, 48, 51—57, 59, 61—68, 72—74, 76, 78, 79, 86—92 — знаходзяцца ў прыватнай бібліятэцы Уладзіміра Сакалоўскага.

Не выяўлены N 4, 18, 26—30, 33, 36, 43—44, 58, 69—71, 75, 77

1917 г. N 3, 5, 6, 12, 14, 16, 20, 32, 39, 40, 42, 45, 46, 48—50, 52; 54, 56, 73, 74, 78. БАН

N 5, 9, 12, 28, 33, 36, 39, 40, 42. ЛМ М.Багдановіча ў Мінску

N 4. Бібліятэка Ул.Сакалоўскага

N 32. НББ

Не выяўлены N 2, 7, 8, 10, 11, 13, 17—19, 21—27, 29—31, 34, 35, 37, 38, 41, 43—44, 47, 51, 53, 55, 57—72, 75—77, 79—104

1918 г. N 10, 14, 24, 28, 29, 32, 33, 61, 63—65, 69, 71, 72, 80, 82, 83, 85, 88, 89. БАН

N 64,83, 88. НББ

Не выяўлены N 1—9, 11—13, 15—23, 25, 27, 30, 31, 34—60, 62, 66—68, 70, 73—79, 81, 84, 86, 87, 90.

36. "Грамадзкі голас".

1925 г. N 14, 27—33. БДА

N 23. УБРБ

Не выяўлены N 1—13, 15—22, 24—26, 34—?

У В.Абрамавічуса згадваюцца толькі 14 нумароў. Намі выяўлены 33 нумары. Невядома, ці быў працяг выдання.

37. "Грамадзянін".

1919 г. N 1—21. Арыгіналы газет знаходзяцца ў Гродзенскім абласным архіве. Для Нацыяналь-

най бібліятэкі Беларусі зроблены мікраформы.
N 2, 6, 8. БАН
Поўны збор.

38. "Грамадзянін".
1928 г. N 2—5, 7, 8, 10—13, 21, 22, 24. НАРБ
Не выяўлены N 1, 6, 9, 14—20, 23.

39. "Да працы".
1928 г. N 2. НАРБ
Не выяўлены N 1.

40. "Доля працы".
1928 г. N 3, 5, 9. БАН
N 3, 9. НАРБ
Не выяўлены N 1, 2, 4, 6—8.

41. "Думка Беларуса". Аднаднёўка.
1925 г., 22.07. БАН, НМГіКБ, ЛМ Я.Купалы

42. "Думка працы".
1928 г. N 1—4. НАРБ
N 5—8. БАН
N 1-4, 9. УБРБ
Поўны збор.

43. "Жыцьце беларуса".
1925 г. N 1, 3—20. БАН, НББ
N 1, 2, 8, 9, 10. НАРБ
N 1, 3—6, 8—13, 16—18. БДА
N 3—6, 8—13, 16—18, 20. НМГіКБ
N 1, 3—6, 8—13, 16—20. ЛМ Я.Купалы
Поўны збор.

44. "Жыцьцё вёскі". Аднаднёўка.
1925 г. 15.07. НББ, НМ, ЛМ Я.Купалы, НАРБ

45. "З беларускага палетку". Аднаднёўка.
1937 г. Травень. БАН.

46. "За беларускую школу". Аднаднёўка.
1936 г. 16.06. НББ, БАН.

47. "За праўду". Аднаднёўка.
1926 г. 18.03. НББ, БАН.

48. "За працу".
1928 г. N 6, 8. УБРБ
N 2. НАРБ
Не выяўлены N 1, 3—5, 7.
У В.Абрамавічуса пазначаны толькі N 1—3.

49. "Загон". Аднаднёўка.
1925 г. 7.06. НББ, БАН, НМГіКБ, ЛМ Я.Купалы.
50. "Зара працы".
1928 г. N 2, 3, 5—7, 9. БАН
N 2, 5, 6, 7. НББ
N 6, 7, 9. УБРБ
Не выяўлены N 1, 4, 8.
51. "Зарава". Аднаднёўка.
1925 г. 19.01. НББ, БАН, НМГіКБ
52. "Зарніца". Аднаднёўка.
1925 г. 9.01. НББ, БАН, НМГіКБ.
53. "Змаганьне".
1923 г. N 1—21. НББ, БАН, НМГіКБ, ЛМ Я.Купалы
Поўны збор.
1924 г. N 1—10. НББ, БАН, НМГіКБ, ЛМ Я.Купалы
Поўны збор.
54. "Зорка беларуса". Аднаднёўка.
1925 г. 25.07. НББ, БАН.
55. "Інфармацыйны бюлетэнь таварыства беларускай школы". Аднаднёўка.
1932 г. 6.07. БАН.
56. "Іскра".
1925 г. N 1—7. НББ, БАН
N 1, 4—6. БДА
N 1, 2, 4—7. УБРБ
N 1, 4—7. ЛМ Я.Купалы
Поўны збор.
57. "Іскра". Аднаднёўка.
1925 г. 31.05. БАН, БДА, НМГіКБ, ЛМ Я.Купалы.
58. "Каляда". Аднаднёўка.
1924 г. НМГіКБ, ЛМ Я.Купалы.
59. "Калядны звон". Аднаднёўка.
1926 г. 28.12. БАН.
60. "Красавік". Аднаднёўка.
1928 г. 5.04. БАН, ЛМ Я.Купалы, НАРБ
61. "Крык праўды". Аднаднёўка.
1923 г. 20.03. НББ, ЛМ Я.Купалы
62. "Крыніца". Выходзіла ў Петраградзе ў 1917 г., у Мінску — у 1918 г., у Вільні з 1919 па 1940 г. У 1925 г. памяняла назву на "Беларуская крыніца".

1917 г. N 1—6. БАН

Поўны збор.

1918 г. N 1—3. БАН

1919 г. N 1—12. БАН

Поўны збор.

1919 г. N 1—16. БАН

Поўны збор.

1920 г. N 1—16. БАН

Поўны збор.

У В.Абрамавічуса — недакладнасць, пазначаны толькі 15 нумароў.

1921 г. N 1—32. НАРБ

N 2, 6, 9, 11—12, 14, 15, 19, 20, 22, 23, 27, 29. БАН

N 21. БДАМЛіМ

Поўны збор.

1922 г. N 1—11. БАН

Поўны збор.

1923 г. N 1—4, 6—16. НББ, БАН, ЛМ Я.Купалы

N 1—4, 6, 8—16. НАРБ

N 2. ДМГБЛ

N 5 — канфіскаваны (згодна інфармацыі В.Абрамавічуса).

1924 г. N 1—32, 34—38. НББ, БАН

N 33 — канфіскаваны.

1925 г. N 1—35. НББ, БАН

Поўны збор.

У В.Абрамавічуса — недакладнасць, пазначаны толькі 34 нумары.

1939 г. N 1—12. НББ, БАН

Поўны збор.

1940 г. N 2—6, 8, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 27, 30, 31, 33, 35, 36, 38, 40, 43, 44, 46—40, 53, 54. БАН

N 18, 26, 32—34, 36, 39, 44—48, 53, 54. НББ

Не выяўлены N 1, 7, 9, 10, 13, 15, 17, 20, 22, 26, 28, 29, 32, 34, 37, 39, 41, 42, 45, 51, 52, 55.

63. "Мамент". Аднаднёўка.

1924 г. 21.09. БДА, БАН.

64. ”На варце”. Выходзіла ў Варшаве. Знойдзены толькі тры яе нумары.

1930 г. N 1—3. НАРБ

У В.Абрамавічуса не згадваецца.

65. ”На прадвесьні”. Аднаднёўка.

1926 г. 25.03. НББ, БАН

66. ”Наперад”.

1929 г. N 1—4. НАРБ
N 2, 4. ДМГБЛ
Поўны збор.

1930 г. N 1—4, 6—9, 13—22, 25—27. НАРБ
N 2, 3, 6, 9—26. ДМГБЛ
N 7. БДАМЛіМ

У В.Абрамавічуса не пазначана.

67. ”Народ”. Аднаднёўка.

1927 г. 14.06. НАРБ

68. ”Народ”.

1928 г. N 19. ДМГБЛ
Не выяўлены N 1—18, 20.

1929 г. N 3. ДМГБЛ
Не выяўлены N 1—2, 4—5.

69. ”Народная справа”.

1926 г. N 1—6, 8—11, 13—17, 20—27, 29, 31, 32, 35—38. НББ
N 1—4; 6—11, 13—17, 20—27, 29, 33, 35—38. НМГіКБ
N 1, 3, 4, 6, 8—18, 20—24, 26—29, 33, 34, 36—38. НАРБ
N 1—11, 13—17, 20—27, 29—33, 35—38. БАН
N 35—38. УБРБ

Згодна В.Абрамавічуса N 19 канфіскаваны.

70. ”Народны звон”.

1926 г. N 1. НАРБ
Не выяўлены N 2, 3.

1927 г. N 1. НАРБ

71. ”Народны звон”.

1930 г. N 1, 2, 3, 5, 6. ДМГБЛ
N 1, 3—5. НАРБ
N 5. БАН
Не выяўлены N 7.

72. ”Наш бюлетэнь”. Аднаднёўка.
1932 г. 28.09. БАН
73. ”Наш бюлетэнь”. Аднаднёўка.
1932 г. 30.11. БАН, НББ
74. ”Наш водклік”. Аднаднёўка.
1927 г. 16.03. НАРБ.
75. ”Наш голас”.
1927 г. N 3, 5, 6, 7, 9, 11. БАН, НАРБ
N 1, 2, 8, 10 — канфіскаваны
У В.Абрамавічуса пазначана 10 нумароў.
76. ”Наш кліч”. Аднаднёўка.
1926 г. 1.04. НББ, БАН, НАРБ.
77. ”Наш сьцяг”.
1923 г. N 1—24. НББ, БАН, НАРБ, ЛМ Я.Купалы
N 1—6, 8—21, 23. НМГіКБ
N 1—6. ДАМВ
Поўны збор.
78. ”Наша будучына”.
1922 г. N 1—3. НББ, БАН, ЛМ Я.Купалы
Не выяўлены N 4, 5
1923 г. N 1—6. НББ, БАН
N 2—5. ДАМВ
Не выяўлены N 7—10.
79. ”Наша воля”.
1927 г. N 2—4. БАН
N 2—3. НББ
Не выяўлыены N 1.
80. ”Наша воля”.
1935 г. N 1. БАН, выйшаў толькі 1 нумар
У В.Абрамавічуса не значыцца.
1936 г. N 1—8, 10, 12. БАН
N 9. ЛМ М.Багдановіча
N 3, 4. НАРБ
Не выяўлены N 11
У В.Абрамавічуса не значыцца.
81. ”Наша газета”.
1929 г. N 1. НАРБ
У В.Абрамавічуса адзначаны толькі 1 нумар.
82. ”Наша думка”.
1920 г. N 1. НМГіКБ, выйшаў толькі 1 нумар

1921 г. N 1—27. НМГіКБ
N 1—11, 15, 17, 19, 20, 22—24, 27. ЛМ Я.Купалы
N 9—12, 22. БДА.
N 2, 3, 6, 7, 21. УБРБ
Поўны збор.

83. "Наша ніва".
1920 г. N 1—8. НАРБ
N 1—9. БАН
Поўны збор.

84. "Наша праўда".
1927 г. N 1—2, 4—11, 13—21, 23—45, 47—50. НАРБ
N 1—2, 4—5, 7—15, 17—45, 47—50. БАН
N 24. ДМГБЛ
N 3, 12, 46 — канфіскаваны.

85. "Наша праца".
1927 г. N 1—2, 4, 6—9. НАРБ, БАН
N 7—9. УБРБ
N 3, 5 — канфіскаваны.

86. "Наша справа".
1926 г. N 1—3, 5—9. НББ, БАН
N 5, 8, 9. НАРБ
N 2, 3, 5—7. УБРБ
N 4 — канфіскаваны
1927 г. N 1—4, 6, 7. НББ, БАН, НМГіКБ
N 1—3, 5—7. НАРБ
Поўны збор.

87. "Наше жыцьце".
1923 г. N 2—6. НББ, БАН
N 2—5. БДА
Поўны збор.

88. "Нашае змаганьне". Аднаднёўка.
1924 г. 3.02. НББ, БАН, НМГіКБ, ЛМ Я.Купалы.

89. "Нашае новае жыцьцё". Аднаднёўка.
1923 г. 6.07. БАН, НББ, НМГіКБ, ЛМ Я.Купалы.

90. "Незалежная думка".
1920 г. N 1—6. НББ
Поўны збор.

91. "Навагоднік". Аднаднёўка.
1924 г. 31.12. НББ, НМГіКБ.

92. ”Новае жыцьцё”.
1923 г. N 1—13. НББ, БАН
N 1, 2, 6, 7, 9, 11, 12. ЛМ Я.Купалы
Поўны збор.
93. ”Новы шлях”. Аднаднёўка.
1925 г. 4.01. НББ, БАН, НМГіКБ.
94. ”Падняты сьцяг”. Аднаднёўка.
1923 г. 16.08. НББ, БДА, ЛМ Я.Купалы.
95. ”Права працы”.
1927 г. N 1, 3, 5, 6. БАН
N 1. НАРБ
Не выяўлены N 2, 4.
96. ”Праўда”. Аднаднёўка.
1924 г. 18.12. НББ, БАН, ЛМ Я.Купалы.
97. ”Праца”.
1927 г. N 2—6. БАН.
98. ”Раніца”.
1922 г. N 1, 5—11, 13—19, 21—30, 32. НМГіКБ.
Не выяўлены N 1—8 за 1921 г. і N 2—4, 12, 20, 31 за 1922 г.
У В.Абрамавічуса значыцца толькі 28 нумароў.
99. ”Родны край”.
1933 г. N 2—25. БАН
Не выяўлены N 1.
1934 г. N 3—5, 7, 8, 13, 14. БАН
N 3, 14. НББ
Не выяўлены N 1, 2, 6, 9, 12, 15—27.
1935 г. N 1, 2, 17. БАН
N 3. НББ
Не выяўлены N 4—16, 18—36.
1936 г. N 1—5, 9, 12—14, 16, 17.
Не выяўлены N 4—8, 10—11, 15.
100. ”Рэха”. Аднаднёўка.
1925 г. 8.07. НББ, БАН, НМГіКБ.
101. ”Рэха працы”.
1928 г. N 3, 4, 9. БАН
N 8 — канфіскаваны
Не выяўлены N 1, 2, 5—7.
102. ”Селянін”. Аднаднёўка.
1925 г. 8.08. НББ, НМГіКБ, ЛМ Я.Купалы.

103. ”Сіла працы”.
1928 г. N 2, 4, 5. БАН, НАРБ
Не выяўлены N 1, 3.
104. ”Слова працы”.
1928 г. N 2—7. БАН
N 6 і 7 — пашкоджаныя.
105. ”Сын беларуса”.
1924 г. N 1—13, 16—42. БАН, НМГіКБ
N 1—13, 16—27, 29—39, 41, 42. НББ, ЛМ Я.Купалы
N 14, 15 — канфіскаваны (паводле В.Абрамавічуса).
106. ”Сьцяг”. Аднаднёўка.
1923 г. 19.08. НББ, БАН, НАРБ, ЛМ Я.Купалы.
107. ”Сялянская ніва”.
1925 г. N 1—3. БАН
Поўны збор.
1926 г. N 1—48. БАН
N 3, 13, 20, 23, 26, 30, 33, 34, 36, 38—46, 48. НАРБ
Не выяўлены N 49.
1927 г. N 1—6, 9—13, 15—18, 20—26, 28—70, 72—80, 82—91, 93, 94, 96. НББ
N 1—6, 9—18, 20—26, 28—91, 93—94, 96. БАН
N 1—6, 9—18, 20—26, 28—30, 32, 34—91, 93—94, 96. НАРБ
N 7, 8, 19, 27, 92, 95 — канфіскаваны.
1928 г. N 30, 36, 38. БАН
Не выяўлены N 1—29, 31—35, 37, 39—50.
1929 г. N 1, 2. БАН, НББ
Не выяўлены N 3—52.
106. ”Сялянская праўда”.
1924 г. N 1—10, 12—20, 21—33. НМГіКБ
N 1—10, 12—20, 22—31, 33, 34. НББ
N 1—10, 12—20, 22—34. БАН
N 2—4. УБРБ
Не выяўлены N 11.

Спіс сховішчаў, у якіх праводзіўся пошук газет, і ўжытая абравіятура іх скарачэнняў

НББ —	Нацыянальная бібліятэка Беларусі
БАН —	Фундаментальная бібліятэка імя Я.Коласа АН Беларусі
УБРБ —	Урадавая бібліятэка Рэспублікі Беларусь
НАРБ —	Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь
БДА —	Беларускі дзяржаўны архіў
БДАМЛіМ —	Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва
ДАМВ —	Дзяржаўны архіў Мінскай вобласці
НМГіКБ —	Нацыянальны музей гісторыі і культуры Беларусі
ЛМ — Я.Купалы	Літаратурны музей Я.Купалы ў Мінску
ДМГБЛ —	Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры
ЛМ — М.Багдановіча	Літаратурны музей М.Багдановіча ў Мінску

У літаратурным музеі Я.Коласа ў Мінску газет гэтага перыяду не знойдзена.

ІУ. З ДРУКАВАНЫХ КРЫНІЦ

ТОДАР ВАШУК

КРЫЖ СЬВЯТОЕ АФРАСІНІ

Дакументы і факты

У годзе 1973-м прыпадалі 800-я ўгодкі сьмерці сьвятое Афрасіні-Прадславы, полацкае князёўны. У сувязі з гэтым у друку Беларускае ССР зьявілася колькі пра яе артыкулаў. Спаміналася ў іх і тая, бясцэннае каштоўнасьці, гістарычна-рэлігійна-мастацкая памятка, якую полацкая князёўна адказала патомнасьці: на яе заказ выкананы ў 1161 годзе полацкім залатаром-мастаком Лазарам Богшам "напрастольны" крыж.

Пры нагодзе ўгодкаў пісалі ў БССР і аб тым, што гэтая выдатная нацыянальна-рэлігійная рэліквія беларускага народу ў часе апошняе вайны загінула. Калі цяперашняе месцазнаходжаньне крыжа тымчасам ня ведамае, ёсьць магчымасьць кінуць сяньня канкрэтнае, на актавых матарыялах абапертае, сьвятло на лёс крыжа ў гадох міжваенных.

Тут друкуецца ў фатарэпрадукцыі, з адначасным перадрукам тэкстаў, дакументы пра крыж сьвятое Афрасіні з канца 1920-х гадоў. Фатаграфіі іх для публікацыі ласкава пераказаў сп. Антон Шукялойць. Дакументы важныя тым, што зь іх даведваемся й пра лёс крыжа гэным часам, і пра стан у якім ён быў у гадох 1928—1929, ці бо часе, калі партыйныя ўлады крыж забралі з царквы Спаса-Афрасіневага манастыра ў Полацку.

I

Як паказваюць вопісы ды рэпрадукцыі XIX стагодзьдзя, крыж сьвятое Афрасіні, гэта крыж шасьціканцовы "напрастольны". Вышыня яго 51 цм, даўжыня верхняе пярэчкі 14 цм, ніжняе — 21 цм, таўшчыня — 2,5 цм. Аснова крыжа зробленая з дрэва, якое ў другім друкаваным тут дакумэньце названае "дубовым", хоць вопісы крыжа XIX

стагодзьдзя азначаюць гэтае дрэва як ”кіпарысавае”, што больш праўдападобна, бо асабліва важныя прадметы рэлігійнага культу ў часы князёўны Афрасіні выраблялiся часта зь кіпарысавага якраз дрэва.

Дрэва крыжа зь пераду, ды на адвароце, акаванае залатымі пласткамі, па бакох-жа — пазалочанымі пласткамі сярэбранымі. Брыжы пярэдняга боку абведзеныя шнурам жэмчугу (пэрлаў), а залатыя пласткі абкладзеныя дарагімі каменямі. На верхнім перакрыжжы пярэдняга боку прымацаваны крыж малы чатыраканцовы, на ніжнім — малы шасьціканцовы.

На пярэднім баку крыжа, й на яго адвароце, разьмешчана 20 іконак сьвятых, якія выкананыя перагародкавай, аздобленай арнамэнтамі, эмаляй. У пяці квадратных гнёздах на адвароце крыжа памешчаныя рэліквіі: кроў Хрыста, кусочак дрэва з Хрыстовага крыжа, драбочкі каменя з гробу Багародзіцы ды гробу Хрыста, мошчы сьвятога Сьцяпана, кроў сьвятога Дзімітрыя, мошчы сьвятога Панцялеймана.

Гістарычную каштоўнасьць крыжа выдатна ўзьвялічае вырыты на бочных сярэбраных пласткох, датаваны годам, даўжэйшы напіс зь імем князёўны заказчыцы, названым месцам ”пакладаньня” крыжа, заклінаньнем, каб з манастыра яго ніхто ня выносіў, ды паказаньнем кошту скарыстаных на яго выкананьне матарыялаў. Ёсць кароткія, па царкоўна-славянску й па грэцку, напісы й пры іконках ды каля гнёздаў на мошчы. На адвароце крыжа ўнізе ёсць напіс з паданьнем хроснага ды сьвецкага імяў залатара-майстры што крыж зрабіў.

Даўжэйшы напіс на крыжы, зроблены ў 1161 годзе, ці бо ў пару, зь якое захавалася вельмі мала іншых пісаных на беларускай зямлі памятак, робе з крыжа памятку нязвычайна каштоўную ня толькі гісторыі й мастацтва, але й беларускае эпіграфічнае пісьменнасьці. Напісам на крыжы дзеля гэтага ўжо здаўна цікавяцца моваведы-славістыя. Таму, пачынаючы ўжо ад ХУШ стагодзьдзя, арыгінальны тэкст напісу шмат разоў публікаваўся. Тут гэты тэкст прыводзіцца ў перакладзе на мову сучасную, з пропускамі ў тых мясцох, дзе напіс адчытаць немагчыма:

”У 1161 годзе кладзе Афрасіня сьвяты крыж у сваім ма-

настыры, у царкве сьвятога Спаса. Дрэва сьвятое бясцэннае, акова-ж яго золата й серабро, і камяні, і жамчуг, на 100 грыўняў, а... (пропуск)... 40 грыўняў. І хай ня выносіцца з манастыра ніколі, і не прадаецца, ані аддаецца.

Калі б-жа хто не паслухаў ды з манастыра вынес, хай не дапамагае яму сьвяты крыж ані ў жыцьці гэтым, ані ў будучым, і хай будзе ён пракляты сьвятою Жыватворнаю Тройцаю ды сьвятымі айцамі, і хай доля ягоная будзе зь Юдаю, што прадаў Хрыста.

Хто-ж асмеліцца ўчыніць гэта... (пропуск)... валадар або князь, або біскуп, або ігуменя, або якінебудзь іншы чалавек, — хай на ім будзе гэты праклён. Афрасіня-ж, раба Хрыстова, што справіла гэты крыж, хай здабудзе вечнае з усімі сьвятымі жыцьцё... (пропуск).

Госпадзе пamажы рабу свайму Лазару, званаму Богша, што зрабіў гэты крыж царкве сьвятога Спаса й Афрасіні".

2

Гістарычныя абставіны пары, калі крыж сьвятое Афрасіні быў забраны з пад апекі духавенства, а, як сьветчаць дакументы, апякавалася ўжо ім і гэткая "культурная" савецкая ўстанова, як ОГПУ (Об'единенное Государственное Политическое Управление, пазьнейшае НКВД), былі гэткія:

З публікацыяй у 1928 годзе пагромнага артыкулу сакратара ЦК Камуністычнае партыі БССР Вільгельма Кнорына "Аб рашаючых "дробязях" у вялікім пытаньні", у рэспубліцы пачаўся сыстэматычны прасьлед беларускае культуры ды падрыхтоўвалася расправа з нацыянальным культурна-творчым актывам. Ужо ў восені 1929 году ў БССР пачынаюцца, а пазьней колькі наваротамі паўтараюцца, масавыя арышты тысячаў беларускіх навукоўцаў, пісьменнікаў, мастакоў, настаўнікаў, дзесяткоў тысячаў беларускае інтэлігенцыі. Яны ці ссылаюцца на катаржную працу й загін у канцэнтрацыйныя лягеры, ці ворганамі ОГПУ нішчацца на месцы.

Тым самым часам ідзе й безаглядны наступ на духавенства, царкву, рэлігію. Тэрор хутка разгортваецца ў масавае нішчэньне рэлігійных і нацыянальна-гістарычных памятак

беларускага народу. Закрываюцца, бясчэсьцяцца й руйнуюцца тысячы сьвятыняў і манастыроў, з адначасным рабаваннем ды нішчэньнем іконаў, крыжоў, рэлігійных кнігаў, ды іншых старавечных памятак. У пагромным шале ўзарваныя былі тады й гэткія мануметальныя помнікі беларускае эпіграфікі XII стагодзьдзя, як слаўныя Барысавы камяні-валуны на Дзьвіне.

Вось у самых пачатках наступу партыі на культуру беларускага народу, у 1928 годзе, з полацкае, заснаванае самою князёўнай Афрасіняй, Спаскае царквы быў заграблены й ейны славуты крыж. Каб каштоўную гістарычную рэлікваю ахаваць, зь Менску да Полацку тады адмыслова едзе тагачасны дырэктар Беларускага Дзяржаўнага Музэю Вацлаў Ластоўскі, які перавёз крыж да Менску ды паклаў яго ў музэі[1]).

Крыжа аднак-жа ня кінулі ў супакоі й у Менску. У Беларускім Дзяржаўным Музэі заставаўся ён нядоўга. З далейшым завастрэньнем антыбеларускага курсу партыі пачалося грунтоўнае разфармоўваньне нацыянальных фондаў музэяў рэспублікі, ды, у першую чаргу, цэнтральнага музэю менскага. У часе гэтае "чысткі" ад прадметаў культуры беларускага народу з музэяў забіраліся ды вывозіліся, або проста й нішчыліся, экспанаты беларускае этнаграфіі, узоры беларускага народнага мастацтва, народныя тканіны й уборы. Выкідаліся ды ністожыліся тады таксама скульптуры ды партрэты выдатнейшых дзеячоў беларускае гісторыі й культуры, як сьвятое Афрасіні, сьвятога Кірылы Тураўскага, доктара Скарыны, Кастуся Каліноўскага, партрэты беларускіх паэтаў і пісьменнікаў.

Асабліва каштоўныя прадметы забіраліся тады да сталіцы імперыі, да Масквы. Як перагляд у часе апошняе вайны інвэнтарных кнігаў музэю ў Менску паказаў, у 1920-х—1930-х гадох зь Беларускага Дзяржаўнага Музэю былі забраныя ды да Масквы вывезеныя: увесь залаты, сярэбраны ды іншы дарагі царкоўны ды касьцельны посуд, усе мастацка выдатнейшыя іконы, калекцыя музэю слуцкіх паясоў, вялізныя зборы народнае вопраткі й тканінаў, калекцыя старавечных манэтаў з скарбаў, што былі знойдзеныя на тэрыторыі Беларусі, усе важнейшыя архіўныя матарыялы. Дык ішоў пагалоўны рабунак рэспублікі з культурна-гіста-

рычных яе скарбаў. Гэткім спосабам каляніяльная ўлада праводзіла сьпешную дэнацыяналізацыю музэю, рыхтавала месца для яго русыфікацыі.

Забіраньне ды вываз дарагіх асабліва прадметаў праводзіўся ворганамі ОГПУ. Напачатку адбывалася гэта ў выглядзе "эвакуацыі" важнейшых экспанатаў у далей ад мяжы СССР ляжачыя мясцы, у гэтым і да Магілева, куды ў пару партыйнага страху перад "інтэрвенцыяй буржуазіі" быў нейкі час плянаваны, ды часткова й рэалізаваны, перанос важнейшых партыйных і дзяржаўных установаў рэспублікі. Да Магілева ў 1929 годзе быў зь Менску вывезены й крыж сьвятое Афрасіні.

3

Па публікаваных тут дакумэнтах можна прасачыць усю працэдуру зьвязаную з забраньнем зь Беларускага Дзяржаўнага Музэю ў Менску ды перавозам да Магілева крыжа сьвятое Афрасіні. 21 лістапада 1929 году начальнік "Фэльдаддзелу" менскага ОГПУ А.Іваноў выставіў, за подпісам сваім ды "інструктара" ОГПУ А.Пішчыка, давераласьць" агенту ОГПУ Лугаўцову на забраньне з музэю ды перавоз да Магілева "каштоўнасьцяў". Як відаць з другога надрукаванага тут дакументу, сярод гэтых каштоўнасьцяў быў і крыж сьвятое Афрасіні.

З актаў вынікае, што ў часе забіраньня крыжа Вацлаў Ластоўскі з дырэктарства музэю быў ужо зьняты. Дырэктарам назначаны быў нейкі М.І.Шапавалаў. Але крыж агенту ОГПУ перадаваў яшчэ, за сваім подпісам, В.Ластоўскі, відавочна асабіста за яго адказны. У зробленай рукою Ластоўскага пры канцы другога дакумэнту дапісцы кажацца, што крыж прадстаўніку ОГПУ здадзены "былым дырэктарам БДМ" Ластоўскім "згодна распараджэньню Наркомасьветы".

Прысутнымі ў музэі ў часе перадачы крыжа быў новы дырэктар музэю М.І.Шапавалаў, ягоны намесьнік А.Бурдзейка й дырэктар Беларускага Дзяржаўнага Музэю ў Магілеве, У.Л.Вінікаў. Подпісы іх усіх, пасьля подпісаў В.Ластоўскага ды даверанага ОГПУ, пакладзеныя пад менскім актам забіраньня крыжа.

Як паказвае другая дапіска пад актам, зробленая назаўтра, 22 лістапада 1929 году а 9 гадзіне вечара ў Магілеве, ды рукою ўжо не Ластоўскага, давераны ОГПУ Лугаўцоў крыж перадаў тады Дзяржаўнаму Музэю ў Магілеве за подпісам сваім ды подпісамі дырэктара музэю В.Вінікава й двух іншых прысутных працаўнікоў музэю, подпісы якіх нячытэльныя.

Як відаць з трэцяга надрукаванага тут дакумэнту, у гэты самы дзень, як з музэю ў Менску забіраўся крыж сьвятое Афрасіні, зь яго ўзятае было давераным ОГПУ Лугаўцовам ды да Магілева перавезенае й рукапіснае слуцкае Эвангельле, перапісанае ў 1582 годзе слуцкім князем Юрым Юравічам Алелькам. Эвангельле, як напіс на яго вокладцы сьветчыў, паходзіла зь бібліятэкі слуцкага Сьвята-Траецкага манастыра. Як зробленая рукою В.Ластоўскага дапіска пад актам паказвае, і слуцкае Эвангельле давераному ОГПУ здаваў ён. Дзе гэтае Эвангельле цяпер — ці яно захавалася, ці, як і крыж, нейдзе ў часе вайны загінула, — натрапіць на нейкія ведамкі ў савецкім друку не давялося.

4

Акт забіраньня крыжа зь Беларускага Дзяржаўнага Музэю ў Менску важны й тым, што ў ім ёсьць і пратакольны вопіс стану крыжа ў гэным часе, ці бо ў 1929 годзе. Калі прыраўнаць гэты вопіс да вопісу, што быў зроблены пры канцы XIX стагодзьдзя сябрам рады полацкага царкоўнага брацтва сьвятаром Міхалам Дуброўскім[2]), выяўляецца, што ў 1929 годзе крыж быў моцна пашкоджаны.

Калі Дуброўскі ў сваім вопісе адзначыў, што з 20 эмалевых іконак на крыжы тады ня было аднае, ды што 5 іншых стагодзьдзямі ўжытку крыжа былі прынішчаныя, дык паводле акту 1929 году тады тры выабражэньні сьвятых былі выламаныя, а 13 "папсаваных". Адно з гнёздаў на рэліквіі было выламанае ды пустое. На верхняй папярэчцы нетавала двух кавалкаў золата й дрэва. З усіх дарагіх камянёў захаваліся толькі адзін амэтыст ды адзін гранат. Па іншых ці засталіся пустыя гнёзды, ці заміж іх устаўленыя былі кускі хварбаванага шкла. Паводле пададзенай у пратаколе 1929 году ацэны ювеліра-экспэрта, грашовая вар-

тасьць захаванага яшчэ жамчугу ды дарагіх камянёў, пры моцна ўжо прынішчаным крыжы, перавышала суму 200 рублёў.

Узяўшы на ўвагу тое, то М.Дуброўскі свой вопіс рабіў больш 700 гадоў пасьля таго, як князёўна Афрасіня паклала крыж у Спаскай царкве ў Полацку, пратакол-жа 1929 году быў пісаны ўсяго гадоў 40 пасьля вопісу Дуброўскага, даводзіцца сьцьвердзіць, што крыж асабліва моцна быў прынішчаны апошнімі якраз дзесяцігодзьдзямі. З таго, што пацярпелі пры гэтым ня толькі залатая акова крыжа ды дарагія камяні, але бадай найбольш эмалевыя іконкі сьвятых, даводзіцца зрабіць выснаў, што галоўнымі віноўнікамі пашкоджаньня крыжа былі ня столькі жадныя крымінальныя рукі, колькі разагітаваныя партыйныя фанатыкі атэізму, у руках якіх крыж сьвятое Афрасіні пабываў пасьля яго зрабаваньня з царквы сьвятога Спаса ў Полацку, да пары, пакуль ім не заапекаваўся В.Ластоўскі ды не паклаў яго ў Беларускі Музэй у Менску.

5

З надрукаваных тут актавых дакумэнтаў відаць, што мыляюцца тыя савецкія аўтары, якія, як прыкладам Л.В.Аляксееў, пішаць "крыж бясьледна зьнік, схоплены нямецка-фашыстскімі захопнікамі ў 1941 годзе зь Беларускага Дзяржаўнага Музэю ў Менску"[3]). Як паказвае другі надрукаваны тут дакумэнт, ад 21 лістапада 1929 году ў менскім дзяржаўным музэі крыжа ўжо ня было, бо забралі яго стуль не нямецкія "захопнікі", але "давераныя" ОГПУ.

Ня ў Менску, але ў Магілеве сьлядоў крыжа каля 1970 году й шукаў ведамы савецкі дасьледнік беларускае старасьвеччыны Адам Мальдзіс. Пра вынікі сваіх пошукаў у друку ён даў гэткія цікавыя ведамкі:

"Зімой гэтага году выпадак сутыкнуў мяне з магілеўскім краязнаўцам Еранімам Іосіфавічам Філіповічам ...які "прыгадаў, вядома, і крыж Еўфрасіні Полацкай. Спачатку ён экспанаваўся непасрэдна ў музэі. Потым дзеля бясьпекі, перанесьлі яго ў браніраваны пакой-сэйф у будынку былога зямельнага банку. Еранім Іосіфавіч, да вайны таксама музэйны работнік, ня раз бачыў той крыж і ў музэі, і ў пакоі сэйфе.

— І няўжо — ніякіх сьлядоў?

— Чаму-ж, сьлед ёсць, — уздыхнуў у адказ Еранім Іосіфавіч. — Ды занадта даўгі, вядзе ажно за акіян. Нядаўна новы дырэктар музэю, Іван Канстанцінавіч Скварцоў, паслаў запытаньне ў Эрмітаж. Адтуль адказалі, што па наяўных у Эрмітажы зьвестках, крыж цяпер знаходзіцца ў прыватнай калекцыі амэрыканскага мілiянера Моргана. Ды хіба адзін толькі крыж... Вайной з музэю загінулі славутыя бельчыцкі абраз Божай Маці, магілеўскі брацкі абраз з багацейшым акладам. Дарэчы, наконт гэтых абразоў ходзяць упартыя чуткі, што яны закапаны ў Магілеве.

Назаўтра я пазваніў дырэктару Магілеўскага абласнога гісторыка-краязнаўчага музэю І.Скварцову. Ён пацьвердзіў, такое пісьмо з Эрмітажа ёсьць"[4]).

На падставе відавочна вышэй прыведзенага паведамленьня А.Мальдзіса Мікола Ермаловіч у 1973 годзе пісаў: "Ёсьць зьвесткі, што цяпер гэты шэдэўр ляжыць у сэйфе аднаго з амерыканскіх міліярдэраў"[5]). Бібліятэка ды калекцыя Моргана, сядзіба якое ў Ню Ёрку, ведамая сваймі каштоўнасьцямі на ўсім сьвеце. Праведзеная Беларускім Інстытутам Навукі й Мастацтва, хутка пасьля апублікаваньня артыкулу А.Мальдзіса, спроба выясьніць і па каталёгу калекцыі, і беспасярэднімі роспытамі яе адпаведных працаўнікоў справу магчымага перахоўваньня ў ёй крыжа сьвятое Афрасіні дала вынік нэгатыўны. Гэта, зразумела, яшчэ не дастатковы довад таго, што крыж сапраўды ня ў ЗША ды й не ў калекцыі Моргана. Гэткую магчымасць і ў далейшым ня трэба выпускаць зь віду пры пошуках бясцэннае гістарычнае рэліквіі беларускага народу.

Маем затое сяньня ўдакумэнтаваныя довады таго, што перад выбухам нямецка-савецкае вайны крыж князёўны Афрасіні знаходзіўся на адказнасьці ўладаў савецкіх ды ў першую чаргу тых, што мелі ключы ад таго "браніраванага" сэйфу, у якім, разам зь іншымі каштоўнасьцямі, ляжаў і крыж сьвятое Афрасіні. Магілеў ад найбліжэйшае мяжы СССР зь Нямеччынай з пачаткам вайны быў на адлегласьці больш паўтысячы кіляметраў. Гэта давала дастаткова часу й магчымасьцяў на тое, каб крыж, ды й усе іншыя гістарычныя каштоўнасьці беларускага народу, з Магілева эва-

куавацъ у ад баявое акцыі далейшыя, бясьпечныя мясцы.

Калі-ж гэта ня было зроблена, віна за загін крыжа й падае ў першую чаргу ды галоўна на тыя савецкія ўстановы ды асобы, на адказнасьці якіх крыж у часе выбуху вайны знаходзіўся. Было-б важна, каб савецкія аўтары імі іх раскрылі ды падалі да ведама ў друку. Гэта істотна дапамагло-б справе высьвятлення ўсіх абставінаў пры якіх да прапажы гэткае каштоўнае памяткі дайшло, а можа давяло-б і да выяўленьня сучаснага месцазнаходжаньня крыжа.

Калі-б жа выясьнілася, што крыж і сапраўды быў пакінуты ў хаосе вайны ў Магілеве без апекі, тады, пэўне-ж, мог ён трапіць і ў рукі нямецкія, а пазьней заплысьці навет і за акіян у сэйфы амэрыканскія. Калі весьці аднак-жа пошукі сумленна, ня можна ўсё-ж выпускаць зь віду й магчымасьці, што тады крыж лёгка таксама мог прыліпнуць да рук і тых "давераных" партыі ці НКВД асобаў, што мелі ключы да магілеўскага сэйфу. І ў гэткім выпадку павандраваў крыж хутчэй на ўсход, як на захад. Што й гэткую магчымасьць трэба паважна браць на ўвет пры пошуках крыжа паказвае хоць-бы гэткі яскравы прыклад, што крыж сьвятое Параскевы з тагасамага полацкага Спаса-Афрасіневага манастыра нядаўна, бо толькі ў 1968 годзе, быў выяўлены аж у Яраслаўлі Растоўскім.

Вельмі добра, што паасобныя беларускія аўтары, гісторыкі ды археографы, ня спыняюць настойлівых пошукаў сьлядоў унікальнае ды бясцэннае гістарычна-мастацкае памяткі беларускае зямлі. Калі крыж сьвятое Афрасіні яшчэ наагул існуе, трэба яго знайсьці ды дамагчыся звароту таму народу, рукамі мастака-майстры якога калісьці быў ён створаны, народу, якому больш 800 гадоў таму сваёю воляю яго адказала слаўная полацкая князёўна.

І звароту беларускаму народу, на ягоную з скарбаў культуры аграбленую дазваньня зямлю, дамагацца трэба ня толькі крыжа сьвятое Афрасіні. Зьвернутыя павінны быць і ўсе іншыя памяткі мастацтва, культуры, пісьменства й друку, што забіраліся зь Беларусі ды ў першую чаргу тыя, месцазнаходжаньне якіх добра ведамае. Імі якраз поўныя музэі, архівы, бібліятэкі найперш сталічных местаў імпэрыі, Масквы ды Ленінграду, куды й цары стагодзьдзямі, і пазьней чырвоныя валадары імпэрыі вывозілі зь Беларусі ўсё

больш каштоўнае.

Паводле запісаў 1930-х гадоў у інвэнтарнай кнізе Беларускага Дзяржаўнага Музэю ў Менску, разам зь іншымі каштоўнасьцямі музэю, была тады забраная ды да Масквы вывезеная й багатая калекцыя слуцкіх паясоў. У 9-ым томе Беларускае Савецкае Энцыкляпэдыі памешчаныя рэпрадукцыі 9-ці слуцкіх паясоў, што цяпер у Гістарычным Музэі Масквы. Дык сусьветнае славы шэдэўры мастацтва беларускае зямлі аздабляюць і сяньня музэйныя зборы сталіцы імпэрыі.

Пара даўно гэтыя зрабаваныя скарбы беларускага народу вярнуць у музэі Беларусі. Ніякіх-жа тут марудных пошукаў, каб выявіць дзе яны, як з крыжом сьвятое Афрасіні, не патрабуецца, гэта ведама. Дамагацца іх звароту абавязак у першую чаргу ўраду беларускае рэспублікі.

Пара вярнуць беларускаму народу, прыкладам, і тыя 600 тамоў слаўнае Літоўскае Мэтрыкі, якія блізу 200 гадоў таму на загад царыцы Кацярыны былі вывезеныя да Пецярбургу, а ў якой дзяржаўныя й юрыдычныя акты датычныя да жыцьця беларускага народу на працягу поўтысячы гадоў яго гісторыі. Пара аддаць і ўсе іншыя скарбы, усе бясцэннае вартасьці старавечныя рукапісы ды старыя друкаваныя беларускія кнігі, што й паадзіночна, і гуртам цэлымі бібліятэкамі забіраліся з цэркваў і манастыроў, дый з прыватных збораў Беларусі, і вывозіліся да Расеі.

Кніга, прыкладам, Скарынавае Бібліі, што як колішняя ваенная здабыча, ляжыць цяпер ў бібліятэцы Дзяржаўнага архіву Міністэрства замежных справаў у Маскве, а на якой ёсьць напіс "а взята сія книга в Литовской земле, у Гродне, лета 7163 (году 1655) месяца августа в 27 день", павінна быць вернутая беларускаму народу ды пакладзеная ў Горадзенскі музэй, як памяць пра крывавыя ваенныя наезды, пра зьнішчэнні й рабункі ягонае зямлі. Дамагацца звароту заграбленых скарбаў сваіх прашчураў грамадзяне беларускае рэспублікі маюць ня толькі юрыдычна-гістарычную падставу, але й маральны абавязак.

Варочаючыся да крыжа сьвятое Афрасіні: калі ўсьведаміць, што на беларускай зямлі цяпер улада тае Масквы, якая й далей вядзе сыстэматычнае руйнаваньне цэркваў, касьцёлаў, манастыроў, замкаў, ратушаў ды іншых стара-

вечных архітэктурных памятак беларускага народу, што там цяпер тая ўлада, на загад якое яшчэ ў сьнежані 1961 году ўдарамі "шар-бабы" знамерана струшчаная была славутая віцебская Благавешчанская ХП стагодзьдзя царква, улада, якая калісьці ўзарвала Барысавы ХП стагодзьдзя камяні на Дзьвіне, мімаволі паўстае пытаньне — дзе крыж сьвятое Афрасіні быў-бы сяньня бясьпячнейшы: ці ў руках бюракратаў афіцыйнага савецкага атэізму ды вялікадзяржаўя, ці бо ў засягу ворганаў улады, што выяўна з пагардай, а навет і ненавісьцяй глядзіць на ўсё зьвязанае й з рэлігіяй, і зь гісторыяй беларускага народу?

А што дачыненьні каляніяльных партыйных валадароў Беларусі да рэлігіі, сьвятое Афрасіні ды выдатных дзеячоў беларускае культуры наагул нічым не зьмяніліся й сяньня ў прыраўнаньні з часамі зрабаваньня крыжа сьвятое Афрасіні з царквы ейнага манастыра ў Полацку, узарваньня Барысавых камянёў, ды зруйнаваньня старавечнае віцебскае Благавешчанскае царквы, сьветчыць добра нядаўны даклад на пленуме ЦК КПБ першага сакратара партыі П.М.Машэрава, у якім ён вінавацiў беларускіх падсавецкіх аўтараў за "ідэалізацыю паасобных багасловаў як выдатных асьветнікаў", ды на довад гэтага паклікаўся на публікацыі "пра Афрасіню Полацкую, Сматрыцкага, Зызанія" ("Советская Белоруссия", 30.4.1974).

---

1) Помнік старажытнага мастацтва ("Савецкая Беларусь", N 166. Менск, 1928).

2) Крест преподобной Евфросинии, княжны полоцкой (П.Н.Батюшков. Белоруссия и Литва. С.--Петербург, 1890. Об'яснения к рисункам, б. 39—42).

3) Л.В.Алексеев. Лазарь Богша - Мастер-ювелир ХП в. ("Советская археология". Москва, 1957, N 3, б. 225).

4) Адам Мальдзіс. Сьляды продкаў ("Літаратура мастацтва", Мінск, N 8, 1973, б. 226).

5) Мікола Ермаловіч. "Яко луна солнечная..." ("Полымя", Мінск, N 8, 1973, б. 226).

6) Л.В.Алексеев. Полоцкая земля. Академия наук СССР. Москва, 1966, б. 200.

Запісы (Нью-Йорк), 1974. Кн. 12.

СЯРГЕЙ БАГДАНОВІЧ

ЗАГАДКА КРЫЖА ЕФРАСІННІ ПОЛАЦКАЙ

Трэці год "адгадвае" яе ўпраўленне КДБ па Магілёўскай вобласці

Насупраць будынка былога сялянскага банка ў г. Магілёве з'явілася драўляная выява Ефрасінні Полацкай. Рукі асветніцы быццам спрабуюць прытуліць да сябе крыж, падараваны беларускай зямлі Лазарам Богшам. Але ніяк не дацягнуцца да яго. Жаночы твар, поўны немай роспачы, звяртаецца да нас, здаецца, з пытаннем-дакорам: "Чаму ж вы, беларусы, не збераглі нашу святыню?".

У ліпені 1941 года разам з іншымі шматлікімі каштоўнасцямі бясследна знікла адсюль нацыянальная рэліквія — крыж Ефрасінні Полацкай. Як ні дзіўна, але да сённяшняга часу ніхто не можа сказаць, куды падзелася магілёўская калекцыя. Нават былы дырэктар краязнаўчага музея Іван Сяргеевіч Мігулін, які стаў апошнім сведкам знаходжання крыжа ў пакоі-сейфе.

Калі гітлераўцы падыходзілі да Магілёва, Іван Сяргеевіч запісаўся ў апалчэнне. Аднак трэба было ратаваць музейныя каштоўнасці. Прыйшоў да абкама (у той час ён размяшчаўся ў будынку па вуліцы Міронава), каб паклапаціцца аб вывазе змесціва сейфа, але вартавы яго не пусціў. Сказаў, што ўся маёмасць эвакуіравана. Мігулін падумаў, што крыж таксама адправіўся ў тыл. Таму разам з сям'ёй выехаў у Горкаўскую вобласць.

Пасля вызвалення Магілёва сустрэў свайго знаёмага Лукоўнікава. Той і паведаміў яму сумную гісторыю. У час акупацыі Лукоўнікаў працаваў у немцаў і быццам ў пачатку восені сорак першага дапамагаў ім складаць спіс скарбаў сейфа. У гэтай справе ўдзельнічалі таксама настаўнікі Конюхаў і Скрыннікаў.

У хуткім часе Мігуліна выклікалі ва ўпраўленне НКУС. Галоўная тэма размовы з маёрам Маўчанавым была — куды падзеліся музейныя каштоўнасці. Іван Сяргеевіч расказаў пра сустрэчу з Лукоўнікавым. Пасля яго больш не турбавалі. Такая вось гісторыя. Амаль слова ў слова

паўтарыў яе і сёлета Мігулін супрацоўнікам КДБ па Магілёўскай вобласці, якія вядуць пошук крыжа і каштоўнасцей ужо трэці год. З таго часу пытанняў у гэтай справе не зменшылася.

Германія прыклала руку?

У пошуку афіцыйных дакументаў аб знаходжанні крыжа Ефрасінні Полацкай у Магілёве (на іх аснове можна будзе ўзбудзіць крымінальную справу), сведкаў тых падзей, значнае месца адводзіцца аналізу архіўных матэрыялаў УКДБ, крымінальным справам на былых фашысцкіх памагатых: раптам знойдзецца пацвярджэнне разрабавання каштоўнасцей немцамі? У гэтым сэнсе пэўную цікавасць прадстаўляюць крымінальныя справы па абвінавачванню Сташэўскага, Конюхава, Скрыннікава, Лукоўнікава і інш.

З пратаколу допыту Сташэўскага М.Я., перакладчыка аддзела прапаганды нямецкай камендатуры: "...У лістападзе 1943 года гарадская камендатура прызначыла мяне адказным за эвакуацыю ў г. Беласток кніг Магілёўскай бібліятэкі... Было адабрана і запакавана 300 скрынь, прыблізна 40 тысяч кніг, якія былі пагружаны ў 4 вагоны і накіраваны ў Беласток". У абвінавачанні па гэтай справе гаворыцца, што кнігі Сташэўскі адправіў па заданню нямецкай арганізацыі "Штаб Розенберга", якая займалася вывазам музейных, бібліятэчных і іншых гістарычных каштоўнасцей.

Сведка Нікіценка М.Ц. на допыце 22 мая 1945 года паказаў: "...У пачатку снежня 1943 года я, Скрыннікаў Вячаслаў Дзмітрыевіч і Конюхаў Павел Сямёнавіч былі накіраваны ў гарадскую бібліятэку, дзе ён даў нам заданне разабраць кнігі..." (Хто ён?).

З пратакола допыту Карановіча У.В., былога начальніка пашпартнага стала: "...З лета 1942 года архіўныя дакументы немцамі вывозіліся з Магілёва ў германскі тыл... У перыяд адпраўкі архіва прымаў удзел і Конюхаў Павел Сямёнавіч...".

Лукоўнікаў працаваў у акупантаў інспектарам гарадскога аддзела народнай асветы. 23 лістапада 1944 года на допыце ён паказаў: "...З 20 снежня 1943 года да 1 студзеня 1944 года я працаваў грузчыкам архіва...".

А вось паказанні былога начальніка Магілёўскага раёна Базыленка К.П.: "...Усе кнігі ў 1941 годзе некалькі разоў правяраліся, выбракоўваліся, знішчаліся або раскрадаліся правяраючымі...".

Як бачна, гаворка ідзе аб вывазе акупантамі менавіта бібліятэкі і гарадскога архіва. Іншых звестак, у тым ліку і пра захоп немцамі скарба з пакоя-сейфа музея, атрымаць не ўдалося, хоць прагледжана ўжо больш за 80 крымінальных спраў. Можа прыведзены факт вывазу бібліятэкі паслужыў асновай той версіі, што фашысты разрабавалі музейныя каштоўнасці?

І яшчэ. Лукоўнікаў расказаў Мігуліну, што дзвярныя замкі і краты сейфа па загаду выразаў аўтагенам ваеннапалонны чырвонаармеец. Але ж яны былі зняты ўжо ў пасляваенны час і некаторыя супрацоўнікі рэдакцыі газеты "Магілёўская праўда" (яна размяшчалася ў гэтым жа будынку) бачылі іх без аніводнага пашкоджання. Дарэчы, краты і па сённяшні дзень ляжаць у падвале.

На думку былой галоўнай захавальніцы музея Ніны Філімонаўны Мяснісковай, вываз фашыстамі каштоўнасцей не мог застацца тайнай 3—4 чалавек, тым больш, калі ў гэтай "аперацыі", як сцвярджаецца, удзельнічалі нашы суайчыннікі. У час акупацыі Мяснікова жыла непадалёк ад былога абкама, сустракалася з некаторымі краязнаўцамі. Ніколі не чула пра разрабаванне каштоўнасцей музея фашыстамі. Гэта, вядома, яшчэ не падстава для вынікаў. Але наўрад крыж стаў прыналежнасцю Германіі.

Ці быў задаволены Берыя?

Такімі каштоўнасцямі, як крыж, у час эвакуацыі павінны былі займацца супрацоўнікі НКУС. І хоць Мігулін сцвярджае, што яны не ведалі пра скарб, трэба думаць, што нацыянальная рэліквія не магла застацца без увагі кіраўніцтва вобласці і НКУС. Аб гэтым сведчыць і акт перадачы крыжа Ефрасінні Полацкай з мінскага Дзяржаўнага музея ў Магілёўскі, які апісаны ў кнізе У.Арлова "Ефрасіння Полацкая". Там гаворыцца, што супрацоўнік аддзела фельд'егерскай сувязі Паўнамоцнага прадстаўніцтва АГПУ па Беларускай ваеннай акрузе Лугаўцоў атрымаў ад на-

чальства даверанасць "...на право получения ценностей из государственного музея для отправки таковых в гор. Могилев". 29-м лістапада 1929 года датаваны акт аб перадачы крыжа ў рукі Лугаўцова.

Напэўна, вяліся пратаколы допыту Мігуліна маёрам Маўчанавым па справе аб зніюшых каштоўнасцях музея. Толькі звестак аб гэтых падзеях у архіве КДБ не захавалася. Прайшло ўжо шмат часу, і дакументы, калі такія і існавалі, былі знішчаны з заканчэннем тэрміну захавання. У 1986 годзе памёр Маўчанаў. Засталася адна надзея на ўзнаўленне нейкіх звестак аб тых допытах з дапамогай ветэранаў, якія працавалі ва ўпраўленні КДБ у пасляваенныя часы.

Цікавай здаецца гісторыя, аб якой паведамляў "Вестник Могилева" (N 30 за 1992 год), дзе гаварылася, што каштоўнасці музея вывезла група супрацоўнікаў НКУС на чале з рэвізорам фінансавага аддзялення НКУС па Магілёўскай вобласці нейкім Карлам Іванавічам. Быццам гэты "подзвіг" быў высока ацэнены самім Берыя. Сапраўды, па вуліцы Бялінскага жыў Абадкоў Карл Іванавіч. Але, як паказала праверка, у НКУС ён ніколі не служыў і ніякага дачынення да вывазу каштоўнасцей не мае. А на запыт да сваіх маскоўскіх калег супрацоўнікі УКДБ атрымалі такі адказ: "Цэнтральны аператыўны архіў Міністэрства бяспекі Расійскай Федэрацыі даных аб тым, што каштоўнасці з Магілёўскага дзяржаўнага музея былі забраны супрацоўнікамі НКУС у 1941 годзе, не мае". Адмоўныя адказы атрыманы таксама з Дзяржаўнага гістарычнага музея, Прэзідыума Акадэміі навук, Камітэта каштоўных металаў і каштоўных камянёў, Дзяржаўнага архіва Расійскай Федэрацыі, Цэнтральнага расійскага банка.

"Я разлічваў, што каштоўнасці эвакуіраваны..."

Гэта словы Івана Сяргеевіча Мігуліна. Сапраўды, абсурдна было думаць, што супрацоўнікі абкама, якія эвакуіравалі ўжо маёмасць, да апошняй сашчэпкі, на пакой-сейф з рэдкім скарбам забыліся. Што там захоўвалася — яны добра ведалі, бо не раз прыходзілі да Мігуліна паглядзець на цудоўныя прадметы мінулага. Калі верыць аднаму з

пасяджэнняў пленума абкама 1945 года, дзе разглядалася персанальная справа камуніста Мігуліна, то выходзіць, што так яно і атрымалася. Тады Івану Сяргеевічу за "...непрыняцце мер да эвакуацыі залатых каштоўнасцей музея ў пачатку Вялікай Айчыннай вайны..., за халатныя адносіны да ўліку і захавання матэрыяльных каштоўнасцей музея..." была аб'яўлена строгая вымова з занясеннем ва ўліковую картку. Да таго ж, у былым партархіве не захавалася ніякіх афіцыйных дакументаў аб знаходжанні крыжа і каштоўнасцей у Магілёве, і канкрэтна — у пакоі-сейфе, іх далейшым лёсе. Адсутнічаюць і пратаколы пасяджэнняў абкама па пытаннях эвакуацыі.

Цяжка, напрыклад, зразумець, чаму адказныя за эвакуацыю маёмасці не змаглі ў рэшце рэшт "апаражніць" сейф з каштоўнасцямі вядомым спосабам, дапусціўшы, што Мігуліна з адзіным, як ён казаў, ключом у кішэні, не маглі знайсці, калі ішоў вываз. Што да колькасці ключоў, то, на думку спецыялістаў, да такога пакоя-сейфа іх павінна быць некалькі, а адзін — абавязкова ў сакратарыяце абкама.

Вываз каштоўнасцей разам з маёмасцю абкама, магчыма, усё ж адбыўся. Вядома, што архівы знаходзіліся ў час вайны ў Саратаве і Уфе. Можа, гэта і ёсць "усходні" варыянт падарожжа крыжа Ефрасінні Полацкай, аб якім шмат расказвалася ўжо ў прэсе.

Крыж у Магілёве

Гэта ўжо занадта, скажа чытач. Але ў ходзе пошуку, як ні дзіўна, давялося чуць версію, што наша нацыянальная рэліквія знаходзіцца недзе на Магілёўшчыне альбо зусім не пакідала межаў абласнога цэнтра. Група супрацоўнікаў НКУС пачала вывозіць каштоўнасці, калі варожае кальцо замкнулася пад Чавусамі. Разумеючы, што прарвацца са скарбам не ўдасца, чэкісты закапалі яго дзесьці ў гэтым раёне, а самі разышліся, каб па аднаму прайсці лінію фронта.

Яшчэ па адной версіі, калі ў горад уступалі фашысты, крыж і іншыя рэлігійныя каштоўнасці музея былі перададзены на захаванне аднаму з царкоўных святароў, след якога дзесьці згубіўся.

Адкуль нараджаюцца такія чуткі? Напэўна, ад таго, што каштоўнасці Магілёўскага музея, у тым ліку і крыж Ефрасінні Полацкай, не аб'явіліся дагэтуль ні ў адной асабістай ці дзяржаўнай калекцыях. Але пошук працягваецца.

Магілёўская праўда. 1993.
22 мая.

ІЛАРЫЁН СЬВЯНЦІЦКІ

БЕЛАРУСКІ АДДЗЕЛ УКРАІНСКАГА НАЦЫЯНАЛЬНАГА МУЗЭЮ Ў ЛЬВОВЕ

Іларыён Сьвянціцкі (1876—1956), вялікі прыяцель беларускага народу, доўгі час, бо ў гадох 1905—1952, быў дырэктарам Украінскага музэю ў Львове. У 1908 г., пасьля наведаньня Менску ды Вільні, ён апублікаваў у Львове кніжку "Відродження білоруського письменства". Аб Беларусі пісаў ён шмат разоў і пазьней.

Тут перадрукоўваюцца цікавыя, але мала ведамыя, успаміны І.Сьвянцікага пра спробы кіраўнікоў Беларускае Сацыялістычнае Грамады заснаваць на пачатку гэтага стагодзьдзя ў Львове, тады пад Аўстрыяй, пры Украінскім нацыянальным музэі музэй беларускі. Успаміны перадрукоўваюцца з кнігі: Двайцеть пять-літия Національного Музэю. Львів, 1930, б. 7—8.

У гэтым гэта часе (1905 год — Рэд.) зарадзілася ідэя стварэньня беларускага аддзелу ў музэі. Засноўнік музэю (мітрапаліт Андрэй Шэптыцкі — Рэд.), як галава ўсходняславянскай злучанай царквы, ясна здаўна цікавіўся постацямі галоўных дзеячоў вуніі. Гістарычныя акты, рэдкія палямічныя друкі XVI—XVII ст., партрэты, рызы й царкоўны посуд зь гістарычна ведамых цэркваў Беларусі — усяго гэтага сёе-тое ўжо было ў васноўным фондзе музэйных збораў ад Засноўніка. Ішло пра дапаўненьне гэтых збораў прыватным беларускім архівам-музэем Генрыка Татура ў Менску, некаторыя дадзеныя пра якога Айцу мітрапаліту перадаў Міхайла Паўлік.

У 1906 годзе ізноў выезд да Масквы-Пецярбургу ды на

Беларусь зь ясна азначанымі да выкананьня заданьнямі. Музэйнік (Іларыён Сьвянціцкі — Рэд.), гэтым разам сустрэўся з найвыдатнейшымі прадстаўнікамі тагачаснага беларускага адраджэньня, ды адначасна рыўся па запраўдных норах, дзе ўсялякія нашчадкі Гогалеўскага Плюшкіна звыклі складаць усе лахмоцьці ўмітусь з каштоўнымі скарбамі старасьвеччыны. Лахмоцьця ды людзкое патрэбшчыны давялося тады цімала перагарнуць, але скарбы павыбіраў ужо перад гэтым старшы "сьмяцюх" — музэйнік і губэрнскі кансэрватар з даручэньня С.-Пецярбургскай імпэратарскай Археалягічнай камісіі, вышэй успомнены Татур.

Сяліба ягоная за менскай электрычнай станцыяй, на краі места, пасярэднявечнаму абведзеная была высокім парканом ды частаколам. З вуліцы трэ было моцна стукаць кулакамі ды бразгаць клямкай, пакуль на страшны гаўкат сабакаў выходзіў прысадзісты, рудавы, з кароткаю мясістаю шыяй, з выразнымі скуламі чалавек — адным словам татарын. Гэта й быў сам гаспадар — Татур. Гаварыў толькі папольску, зразумела зь мясцовым "літоўска-беларускім" акцэнтам. Расейскіх чыноўнікаў, бацюшкаў, манахаў, ня любіў, ды моцна іх высьмейваў за тую дабрадушную даверлівасьць, зь якою яны перадавалі яму каштоўныя скарбы мінуўшчыны. Ён сам быў добрым псыхалёгам ды па вонкавым вобліку ўмеў чытаць у душы... Ня дзіва, што сабраць яму ўдалося сапраўды цімала.

Калі львоўскі музэйнік здаў у Татура трыдзённы экзамен цярплівасьці, некаторае веды справы ды парукі даверу, тады гаспадар стаў паказваць сваё дабро ды выхваляць бязь меры і цаніць паадзінокія рэчы. Вопіс гэтага дабра музэйнікам быў пасланы да Львова. Але да нейкае куплі немагчыма было дагаварыцца, бо Татур хацеў за ўсё рублёў ці ня 10.000, з чаго саступаў толькі 300 рублёў у выглядзе "парукавічнага". Давялося вярнуцца зь нічым.

Але ўжо ў годзе 1907 у Засноўніка музэю (мітрапаліта А.Шэптыцкага, — Рэд.), зьявіўся вучань ды памоцнік Татура, ведамы ўжо тады беларускі палітычны дзеяч, Іван Луцкевіч (1919 г. у Закапаным), ды даў нагоду набыць значную частку шаўковых слуцкіх паясоў, колькі партрэтаў, цімала актаў і антымінсаў, кажную рэч па сапраўды высокай рын-

ковай цане. Гэткім спосабам Татур праверыў пакупную сілу новага кліента і... памёр.

Напачатку 1908 году давялося яшчэ раз ехаць шляхамі, на якіх што хвіліну здараліся нейкія экспрапрыяцыі, ды пабываць на малой, засыпанай сьнегам, станцыі — з сумай 20.000 каронаў. Успамінаць пра тое навет сяньня ня лёгка, як лёгка можна было трапіць у цяжкую каламуту... Згодна з тэлеграмай, музэйнік заехаў на Багаяўленскую вуліцу да Івана Луцкевіча, ды ад яго "дзеля шпікоў", у гасьцініцу. На супольнай вячэры памоцнік адваката, знавец лясных справаў, прускі немец, пасуліў купіць для музэю амафор 1759 году Льва Шэптыцкага, увесь у пэрлах. Самое рэчы ня можна было бачыць раней нашага выезду зь Менску да Вільні, а дамоўленую цану куплі — 1000 рублёў — трэба было ўплаціць з Львова.

Татуровае дабро перададзенае магло быць "украдкам ад шпікоў", якія тады сачылі дзейнасьць "Беларускай сацыялістычнай Грамады", што гэтым часам "ведала ўсім маёнткам Татура". Назаўтра раніцай, у люты мароз, у прысутнасьці двух гарадавых, былі адчыненыя апячатаваныя дзьверы да збораў Татура. Кніжак і партрэтаў ужо ня было, засталася адна беларуская царкоўшчына, якую склалі ў вялікую скрыню ды меншую пляцёнку. За ўсё гэта трэба было аддаць усе тысячы прывезеных каронаў, за вымену якіх на рублі ў банку ўзялі правізіі круглых 500 каронаў, пра нейкую уступку не хацелі навет і слухаць. Скрыні былі заладаваныя на хутні цягнік, што ішоў да Вільні, "каб ашукаць шпікоў". Назаўтра раніцай у Вільню быў дастаўлены сапраўды цудоўны амафор Шэптыцкіх і, пасьля паказу сьціплых збораў, памятак часу паўстаньня 1831 году, тады ў "Польскім Навуковым Таварыстве", музэйніку было дазволена выехаць за межы.

Прывезеныя зборы Татура сталі ў спраўднасьці стрыжнём беларускага аддзелу, стварэньня якога ў Музэі дабівалася "Беларуская Грамада", што ня мела змогі арганізаваць свой нацыянальны музэй у Расеі. З часам гэты аддзел узбагаціўся дасканальным матарыялам актаў і старадрукаў Скарыны й Мамонічаў, ды даволі прыгожым падборам узораў беларускага народнага мастацтва. За ўсе вось гэтыя рэдкасьці давялося плаціць вялікія грошы, але параўнальна

шмат менш, як было заплачана за зборы Татура. Звычайна плацілася часткамі, у розныя часы валютных зьменаў. Прыкладам, маскоўскі рахунак 1913 году за 12 кнігаў Біблії Скарыны, да заплаты быў прадстаўлены толькі ў кастрычніку 1917 году ў Кіеве.

Запісы (Нью-Йорк). 1974. Кн. 12. С. 56—58.

РАМУАЛЬДАС САМАВІЧУС

БЕЛАРУСКІ МУЗЕЙ

Стварэнне і дзейнасць беларускага музея ў Вільнюсе цесна звязаны з імёнамі братоў Івана і Антона Луцкевічаў. Іван Луцкевіч (1881—1919), палітык і археолаг, паходзіць са шляхты ВКЛ, у 1904 г. скончыў Пецярбургскі археалагічны інстытут, удасканальваўся ў Вене. У час першай сусветнай вайны планаваў адрадзіць ВКЛ, у 1915 г. у Вільнюсе стварыў канфедэрацыю ВКЛ. У лістападзе 1918 г. быў членам Літоўскай тарыбы. Разам з братам актыўна ўдзельнічаў у дзейнасці створанага ў 1918 г. Беларускага навуковага таварыства. Сабраныя імі экспанаты паклалі пачатак Беларускаму музею. Пасля смерці І.Луцкевіча музей быў названы яго імем. Музеем, яго бібліятэкай і архівам загадваў А.Луцкевіч, які ў 1923—1939 гг. быў адначасова і старшынёй рады Беларускага навуковага таварыства. На правах секцыі пры Таварыстве дзейнічала ўправа музея, у якой, апрача А.Луцкевіча, бібліятэкарам працаваў У.Самойла, скарбнікам — А.Няканда-Трэпка. Падчас польскай акупацыі музей размяшчаўся па Астрабрамскай N 7, займаючы шэсць пакояў. У музеі былі экспанаты гістарычныя, археалагічныя, нумізматычныя, царкоўнага мастацтва, свецкага жывапісу, сфрагістыкі, этнаграфіі. У археалагічным аддзеле захоўваліся знаходкі з рэгіёнаў усходняй Літвы, Беларусі, сабраныя І.Луцкевічам, Я.Тышкевічам. У музеі было сканцэнтравана звыш 100 пячатак, дакументаў XIУ—XУП стст., рукапісаў. У бібліятэцы пры музеі захоўвалася больш за дзесяць тысяч кніг. Пра музей не забывала грамадскасць. У 1938 г. тут

былі 113 экскурсій, 5285 чалавек. Калі ў 1939 г. бальшавікі занялі Вільнюс, загадчык музея А.Луцкевіч быў схоплены і сасланы. Пазней, калі Вільнюс быў вернуты Літве, пісьмовым загадам намесніка наркама асветы Е.Жугжды ад 4.12.1940 г. была створана камісія па перадачы каштоўнасцей былога Беларускага навуковага таварыства. Музей быў прыняты 20.12.1940 г. Інстытутам літуаністыкі. Былі перададзены інвентарызаваныя каштоўнасці: калекцыя пярсцёнкаў — 22 адз., крыжоў і абразоў — 37, пячатак — 109, археалагічных помнікаў — 212, мэблі, прадметаў хатняга ўжытку — 34, скульптур — 92, гравюр — 89, посуду — 89, жывапісных палотнаў — 173, зброі — 122, кафлі і цэглы — 435, адзення, тканін — 126. Бібліятэчных кніг — 4576, старажытных рукапісаў — 102, старадрукаў — 502. З яшчэ неінвентарызаваных скарбаў перададзены: манет, медаляў — 2 скрыні, старых альбомаў — 13 папак, графікі, малюнкаў, фатаграфій — 12 папак; карты, альбом з мастацкага музея Аляксандра ІІІ; цынкаграфічных клішэ — 1200, пячатак — 36, тканін — 25, рукапісы беларускіх паэтаў — 35 папак, 1 скрыня старажытных рукапісаў. Захоўваць музейны скарб было даручана супрацоўніку Інстытута літуаністыкі Мар'яну Пецюкевічу. Калі на базе Інстытута літуаністыкі была створана АН ЛітССР (16.01.1941), музей перайшоў у яе распараджэнне.

У інвентарызацыйным спісе, зробленым у лютым 1941 г., значыліся археалагічныя прадметы з эпох каменя, бронзы, жалеза — 212 коштам звыш 50 тыс. рублёў, народнага мастацтва (скульптуры) — 92 коштам звыш 40 тыс. рублёў, прадметы фальклора — 90, жывапісу — 185, адзення — 138, аздобы — 60, пярсцёнкі — 22, металічныя крыжы, абразы — 37, гравюры — 89, посуд — 89, кафля, цэгла — 435, мэбля і прадметы хатняга ўжытку — 34. Усяго коштам звыш 109700 руб. У бібліятэцы было 6870 тамоў кніг.

У фінансавым каштарысе на 1941 г. для музея прадугледжвалася выдзеліць 380 тыс. руб., а на 1942 г. — 59500 руб. Аднак, відаць, гэта не было зроблена.

З сакавіка 1941 г. рэктар Беларускага дзяржаўнага універсітэта П.Савіцкі ў лісце да Ю.Палецкіса звярнуў увагу

на нездавальняючы стан музея. Былі спробы выселіць музей з яго памяшканняў, перавезці ў Мінск. У маі 1941 г. АН БССР звярнулася да кіраўніцтва АН ЛітССР, дамагаючыся набыць музейныя каштоўнасці, прапаноўваючы ўзамен літоўскія экспанаты. Гэтаму запярэчыў дырэктар Інстытута гісторыі К.Яблонскіс.

Паводле пададзеных звестак ваеннага часу (1941 года), у музеі было 13450 экспанатаў. З іх гістарычна-побытавых — 2000, мастацкіх — 2000, археалагічных — 250, этнаграфічных — 200, нумізматычных — 3000, паліграфічных — 6000. Экспанавалася з іх 2350. Бібліятэка налічвала каля 15 тыс. кніг. За год музей наведала 521 чалавек: 130 самастойна, 391 у складзе экскурсій, наладжаны тры выставы. Загадчыкам музея працаваў Я.Шутовіч, музеязнаўцамі - П.Сергіевіч, У.Дрэма. У лютым 1942 г. музей з Акадэміі навук Літвы быў пераведзены ў падпарадкаванне управы па адукацыі. Загадчык музея прасіў павялічыць колькасць супрацоўнікаў, павысіць зарплату. Вайна не абмінула музей. Ён быў выкінуты з памяшканняў, згубіў 10 прац. экспанатаў. Прамыя страты дасягнулі 180 тыс. рублёў. І ўсё ж большасць экспанатаў удалося зберагчы. Захаваліся археалагічныя знаходкі з рэгіёнаў Мінска, Гомеля, Наваградка, Бабруйска, Баранавічаў. З побытавых экспанатаў — слуцкія паясы, разьбярства народных мастакоў. Сярод кніг — творы беларускіх пісьменнікаў, рукапіснае Евангелле XIУ стагоддзя, выдадзеная Ф.Скарынам у 1517 г. Біблія, каляндар І.Фёдарава і П.Мсціслаўца 1564 г., рукапісы Я.Купалы, Я.Коласа, багатая калекцыя старажытных пячатак: гербовыя для манаскіх ордэнаў полацкіх князёў Усяслава (XI ст.), Барыса (XII ст.), пячаткі кравецкага цэха часоў С.Баторыя.

Пасля вайны, у 1945 г., музей быў ліквідаваны. Частку экспанатаў перадалі БССР, іншыя захоўваюцца ў фондах музея гісторыі і этнаграфіі.

Voruta. 1993. Bal. 29 — geg.
5. P. 3. Пераклад з
літоўскай Янкі Войніча

ГАЛОЎНАЯ ЧАСТКА АРХІВА БЕЛАРУСКАГА НАЦЫЯНАЛЬНАГА АДРАДЖЭННЯ ХХ СТ. ЗНАХОДЗІЦЦА Ў ВІЛЬНЮСЕ

Вядома, што старажытная Вільня заўжды была сталіцай і беларусаў — пераважнага этнасу ў ВКЛ. Менавіта тут знаходзіліся ўсе асноўныя цэнтры яго культуры — беларускія музеі, навуковыя таварыствы, архівы, бібліятэкі, гімназіі, семінарыі, розныя саюзы і рады, партыі, рэдакцыі газет і часопісаў, тэатральныя і музычныя гурткі і г.д.

Беларускія архівы, што знаходзяцца цяпер у Вільнюсе, з'яўляюцца нашай нацыянальнай спадчынай.

Ніжэй мы падаем пералік архіўных дакументаў Беларускага музея, забраных НКВД пры ЛССР 15/16.УШ 1944 г. (ЦНБ АН Літвы, аддзел рукапісаў, F. 21, л. 16—240 б), апублікаваны Юрыем Лабынцавым.

Гэтых дакументаў у Цэнтральнай бібліятэцы АН Літвы няма. Іх яшчэ трэба шукаць. Частка іх (тыя, што датычацца палітычных спраў) была перавезена ў Мінск і сёння знаходзіцца ў Дзяржаўным архіве РБ і БДАМЛіМ.

ЮРЫ ЛАБЫНЦАЎ

Архівы беларускага музэю ў Вільні, забраныя НКВД пры ЛССР 15/16.VIII 1944 г.

Скрынка N 17

1. Архіў Бел. Народ. Рэспуб. (пачкі 1, 2, 3, 4, 7).

Скрынка N 18

1. Архіў Бел. Народ. Рэспуб. (пачкі 5 і 6)
2. Архіў Міністэрства Беларускіх Спраў у Літве (пачкі 1 і 2)

Скрынка N 19

1. Архіў Белар. Раб.-Сял. Грамады (п. 1, 2, 3)
2. Архіў выбараў у Польскі сойм 1922 г. (п. 1, 2)
3. Архіў кнігарні "Пагоня" (1 п.)

Скрынка N 20
1. Архіў Слуцкага Паўстаньня (1 п.)
2. Белар. Пасольскі Клюб пры Польскім Сойме (1 п.)

[л. 16 об.]
3. Арх. "Straz Kresowa" Вілен. Акругі (п. 1, 2, 3)
4. Белар. Зьезд у Горадні 1918 г. (1 п.)
5. Бел. Рада Віленшчыны і Горадзеншчыны (1 п.)
6. Бел. Камітэт у Варшаве (1 п.)
7. Бел. Цэнтр у Літве (1 п.)
8. Бел. Школьнае Т-ва ў Літве (1 п.)

Скрынка N 21
1. Архіў Т-ва Белар. Школы (пачкі 1—5)

Скрынка N 22
1. Архіў т-ва Белар. Школы (пачкі 6—10)

Скрынка N 23 /па адной пачцы, большы лік іх зазначаны (у дужках)/
1. Белар. Цэнтр. Школьная Рада (п. 1, 2, 3)
2. Віленская Белар. Гімназія.
3. Бел. Вуч. Сэмінарыя ў Барунах
4. Бел. Вуч. Курсы 1918—1919 г.
5. Бел. Школьніцтва ў Сярэдняй Літве
6. Бел. Школьніцтва ў Горадзеншчыне
7. Бел. Школьная Рада Ашмяншчыны
8. Бел. Цэнтр: Вучыцельскі Саюз 1919 г.
9. Бел. Вуч. Сэмінарыя ў Вільні
10. Бел. Гімназія ў Навагродку і Музей
11. Бел. Гімназія ў Горадні
12. Бел. Гімназія ў Радашковічах
13. Бел. Скауты ў Вільні

[л. 17]
14. Белар. Народ. Творчасьць
15. Белар. Арганізацыі ў Літве
16. Белар. Рада ў Вільні

Скрынка N 24 (як пры N 23)
1. Архіў Бел. Інст. Гасп. і Культуры (1—2)
2. Бел. Нав. Т-ва і Музей у Вільні
3. Бел. Нацыянальны К-т у Вільні (1—2)
4. Бел. Клюб у Вільні
5. Бел. Нац. Рада
6. Бел.Землячэства ў Пецярбурзе і Бел.Студэнцкая Каса
7. Бел. Цэнтр. Саюз Нац. Арганізац.
8. Бел. Народнае Аб'еднаньне
9. Камітэт Нац. Меншасьцяў у Польшчы
10. Камітэт Прыгнечаных нацыяналь. Расеі

Скрынка N 25 (паясьненьне, як пры N 23)
1. Навуковае Т-ва імя Фр.Скарыны
2. Працэс 45 беларусаў у Беластоку
3. Камуністычная Пасольская Фракцыя
4. К.П.З.Б.
5. "T-wo Bialorusinow stojacych na gruncie panstwowosci Polski" у Горадні
6. Канфэрэнцыя Белар. Народнай Партыі
7. "Зялены Дуб" — Белар. Сялян. Партыя
8. Польская дэфэнзыва аб беларускім палітычным руху

[л. 17 об.]
9. Адозвы белар. эс-эраў
10. Прамова П.Дятлы на судзе 1928 г.
11. Артыкулы і матар. аб Беларусі
12. Белар. Цэнтрасаюз
13. Белар. Хрысьц. Дэмакрацыя ў Вільні
14. Белар. Сацыял-Дэмакр. Партыя
15. Белар. Нац. Камітэт у Горадні
16. Белар. Т-ва "Культура" у Аргентыне
17. Белар. Фонд у Празе
18. Белар. Рада ў Празе
19. Белар. Рух у Чэхаславацыі
20. Белар. Нац.-Паліт. нарада ў Празе
21. Белар. "Сокал" у Празе
22. Белар. Архіў у Чэхаславакіі
23. Т-ва "Scorinia"
24. Т-ва Прыяцеляў. Беларусаведы пры У.С.Б. у Вільні

25. Палітычныя суадносіны ў Зах. Беларусі
26. Камітэт збудаваньня помніка на магіле П.Крэчэўскага
27. Камітэт помачы Зах. Белар. у Канадзе
28. Расейскі Нац. к-т у Вільні
29. Магілеўскі Белар. К-т
30. Магістрат м. Ашмяны
31. "Pod znakiem Pogoni" (2)
32. "Kolo Mlodziezy Wiejskiej)
33. Прамова для Прэзыдэнта Польшчы — прывітаньне ў Наваградку

[л. 18]
34. Аб'еднаньне Белар. студ. Арганізацыяў (2)
35. Аб'еднаньне Белар. Паступовых студэнтаў у Празе
36. Міністэрства Замеж. Спраў у Польшчы
37. "Сярэдняя Літва"
38. Прадуктовыя Картачкі ў Вільні (1916 г.?)
39. Уставы Беларускіх Арганізацыяў
40. Всерасейскае Демократ. Совещаніе
41. Канферэнцыя Белар. Студэнтаў у Празе
42. Стыпендыі Белар. Студэнтам Чэска-Украінскага К-ту ў Празе
43. Бел. к-т Помачы ахвярам вайны ў Пецярб.
44. Бел. Дабрадзейнае Т-ва
45. Бел. Т-ва Чырвонага Крыжа, 1921—22 г.
46. Бел. Нацыянальны Камісарыят
47. Бел. Касьцельны К-т у Вільні
48. Бел. Правасл. Царква ў Вільні 1920—23 г.
49. Бел. Сьвята-Троіцкае Правасл. Т-ва ў Вільні
50. Віленскія Меставыя справы
51. Вілен. міліцыя 1918 г.
52. Вілен. Народны універсітэт
53. "Vilniaus Universteto Statutas"
54. Літаўцы ў Сав. Беларусі (артыкул)
55. Lietuvos Taryba
56. Літоўскае Т-ва "Rytas"
57. Літоўскія Справы
58. Літ. Эпархіяльны Савет у Вільні 1919 г.
59. Жыдоўскія Справы ў Вільні

[л. 18 об.]
60. Б.С.С.Р. Народ. Комис. Земледелія
61. Бюлетень Внутренней информации
62. Саюз Лёкатараў м. Вільні
63. Мемарыял Віленскіх Літвіноў да прэзыдэнта Польшчы
64. Польска-рас.-літ. справы ў Вільні 1917—18 г.
65. Эвангеліцкія мэтрыкі
66. Царкоўныя справы (2)
67. Збурэньне правасл. каплічкі ў Маладэчне 1938 г.
68. Правасл. Дух. Сэмінарыя ў Вільні
69. Могліцы ім. сьв. Эўфрасіньні ў Вільні
70. Летапіс Вілен. Сьв-Троіцкага Манастыра ад 1886 г.
71. Рапарты НКВД у Вільні 1940 г.
72. Віленска-Ковенскі Грамадзянскі Камітэт (W-K.K.O)
73. Пратакол сабраньня ксяндзоў у Германовічах 1918 г.
74. Бел.-Літ. Каталіцкі К-т у Вільні
75. Менскі Батанічны Сад
76. Белар. Школьная Справа ў 1942 г.
77. Белар. Партызаны "Хмараўцы"
78. Белар. Драматычная майстроўня
79. Беларусы ў Латвіі
80. Вілен. Меставая Дума ў 1915 г.
81. Вілен. Ваенна-Рэвал. Камітэт у 1919 г.
82. "Wilenskie T-wo Popierania Kooperacji"
83. Прадпрыемствы ў Менску ў 1941 г.
84. Anton Trepka — Fizyka

[л. 19]
85. "Zwiazek Niezalez. Mlodziezy Socyjalistycznej" пры У.С.Б.
86. "Okregowy Zwiazek Kolek Rolniczych"
87. Выпадкі ў весцы Галаўлі Слон. пав. у 1921 г.
88. Польская паліцыя ў Юрацішках 1921 г.
89. Камітэт 1940 г.
90. Камітэт помачы галодным яўрэям Украіны і Расеі
91. Кватэрная ўмова А.Грыневіч — А.Дубіцкі
92. Канфлікт Трэпка — Багдановіч
93. Канфлікт Дубейкоўскі — А.Луцкевіч

94. Устав Минского о-ва Науки, Литературы и Искусства
95. Партыйныя білеты П.П.С.
96. Данесеньні І.Ленскага 1792 г.
97. Тэлеграма ў Лігу Нацыяў ад Пракулевіча
98. Баранавіцкі Эпідэм. Шпіталь у 1921 г.
99. Архіўная рэформа "Сев.-Зап. края"
100. Стараста Ашмянскі
101. Саюз Белар. Лекароў у Вільні
102. БССР. Наркомзем. — Борьба с луговым мотыльком
103. Анкета по нац. вопросу 1912 г.
104. Основы времен. Констит. Литов. г-ва
105. 1863 год
106. Рукапісы і друкі 18 стаг. (РК. 78)
107. Попечитель Вилен. Учеб. Округа

[л. 19 об.]
108. "Muzeum Narodowe w Krakowie" 1934 г.
109. Zwiazek Muzeum w Polsce
110. Пісьмы савецкіх грамадзян (1939—41 г.?)
111.
112. Chlopska delegacia z Polski do ZSRR 1929 г.
113. "Дзень Беларускай Культуры" у Вільні
114. "Голас Ніза" 1911 г.
115. "Вестник Знанія" у Вільні ў 1912 г.
116. "Известия Временного Раб.-Крестьян. Совет. Правит. Белоруссии" 1919 г.
117. Керэнскі да Родзянкі
118. Zycie organizacyine bialorus. w Polsce
119. Дэкляр. паслоў Баліна і Шакуна 1924 г.
120. Магілеў. Меставая Дума
121. Правасл. Эпарх. Рада у Вільні
122. Зьезд ("Белорусских Деятелей")
123. Klub Narodowy Studentow USB
124. Зьезд белар. сацыял-рэвалюц. у 1924 г.
125. Гурток Беларускае Моладзі

<u>Скрынка N 26</u> (паясьненьні, як пры N 23)
1. Белар. К-т помачы ахвярам вайны ў Вільні
2. Белар. Прытулак для дзяцей у Вільні

3. Белар. Народная страўня у Вільні ў 1918 г.
4. Белар. Музычна-Драмат. Гурток у Вільні

[л. 20]
5. Белар. Спартовы сэктар "Darbo Sportas" (2)
6. Белар. Радыё ў Вільні 1941—43
7. Рэдакцыя "Homan" (2)
8. Рэдакцыя "Крывіч"
9. Рэдакцыя "Наперад" (2)
10. Рэдакцыя "Народная Справа" (2)
11. Рэдакцыя "Вячэрняя Газета"

Агулам забрана НКВД 207
пачак, у каторых зьмешчана 177 справаў

[л. 21]

Архівы Беларускага музэю, забраныя НКВД

Працяг

Скрынка N 27
Студэнцкі саюз (3 пачкі)

Скрынка N 28

1. Татур
2. Душэўскі К.
3. Раманаў
4. Цётка (асабістыя дакум.)
5. Пракулевіч
6. М.Шыла

Скрынка N 29

1. Ластоўскі В. (архіў)
2. Тарашкевіч Б. -"-
3. Смоліч А. -"-
4. Раманаў -"-
5. Дубейкоўскі А.-"-
6. "Сялянская справа"
7. "Беларуская Справа"
8. "Грам. Голас"
9. "Жыцьце Беларуса"
10. "Калосьсе"
11. "Самапомач"
12. "Прамень"
13. "Шлях Моладзі"
14. "Chrysc. Dumka"
15. "Камсамольская Праўда"
16. "Беларускі Летапіс"
17. "Wiadomosci Bialoruskie"
18. "Нашая Справа"

[л. 21 об.]

Скрынка N 30

1. А.Луцкевіч (4 пач.)
2. Студэнцкі Саюз (пачка N 1)
3. Балаховіч
4. Борык А.
5. Бядуля З.
6. Баран
7. Быліна Я.
8. Буйла К.
9. Бурбіс
10. Аўдзіевіч
11. Арол
12. Абуховіч
13. Аляксюк
14. Астроўскі Р.
15. Драздовіч Я.
16. Жаўрыд П. (ас. д.)
17. Татур з Менску (асоб. дак.)
18. Дзешко І.
19. Гадлеўскі В. (чатыры Эвангельлі)
20. Грынкевіч Ст. (пісьмы да кс. Талочкі)
21. Вяршынін (ка-рэсп.)
22. Грыневіч А. (ас. дак.)
23. Гурыновіч А. (літарат. рукапісы)
24. Гуцько М. (лісты да Самойлы ў справе паэмы "Паляшук")
25. Граніт
26. Дварчанін І.
27. Студэнцкі саюз (пачка дакум.)
28. Пісьмы белар. студэнтаў (праваслаўных) у рэд. "Бел. Звону" у справе архіяпіскапа Элеўфэрыя"
29. Уласаў А. (ас. д.)
30. Тарашк. Б. (пісьмы)
31. Талочка У. (пісьмы)
32. Трэпка А. (перапіска з Загорскай-Савітры)
33. Тэрэшчанка Кузьма (ас. д.)

[л. 22]

Скрынка N 30 (працяг)

34. Шырма Р.(Пісьмы)
35. Прушынскі А. (ас. д.)
36. Самойла У.
37. Шыпіла-Эпімах Б. (рэдакцыя мэма рыялу на 3-ю кан фэрэнцыю нацыяў 1916 г.)
38. Захарка (карэсп.)
39. Шчаглінскі С. (ас. д.)
40. Ядвігін Ш.
41. Станкевіч Ад.
42. Няслухоўская Ант. (ас. дак.)
43. Родзевіч А. (ас. д.)
44. Русак В. (ас. д.)
45. Сабалеўскі Юры
46. Іваноўскі В. (нататкі і асаб. д.)
47. Леўчык Г.
48. Мурашка Ю.
49. Масарык Т. — прэзыдэнт Чэхасла вакіі (артыкул аб ім)
50. Матач А. (рукапісы)
51. Хлебцэвіч У.
52. Гарун.
53. Грыб Т.
54. Краскоўскі І. (ас. д.)
55. Колас Як. — справа у Віленскай Судовай Палаце за нелегальны зьезд у Мікалаеўшчыне 9—10.УП.1916
56. Шафнагель (адозва да краевай інтэлігенцыі)
57. Леў Сапега (дак.)
58. Сакалова-Лекант
59. Станкевіч Ст. (ас. д.)
60. Станкевіч Ст. (кнігар. нататкі, рахункі)
61. Рак-Міхайлоўскі (ас. д.)
62. Славіч (пераклад Сусьвет. гісторыі)
63. Цьвікевіч А. (пісьмы-машынапісы)
64. "Наша Ніва"

[л. 22 об.]

65. "Народны звон"
66. "Наша Воля"
67. "Белар. Крыніца"
68. "Белар. Доля"
69. "Наш Голас"
70. "Голас Беларуса"
71. "Сын Беларуса"
72. "Змаганьне"
73. "Белар. Ніва"
74. "Белар. Доля"
75. "Сялян. Доля"
76. "Белар. Думка"
77. "Наша Праўда"
78. "Белар. Слова" (Горадня) — матар'ялы
79. "Сял. Ніва" (кніга падпісчыкаў)
80. "Наша Думка"
81. "Незал. Думка"
82. "Белар. Звон"
83. "Народны Звон"
84. "Маланка"
85. Чыжэўскі (літар. рукапісы)
86. Ш-е чытаньне (рукапісы)

Скрынка N 31

1. Аляхновіч Ф. — пасьмертная спадчына, матар'ялы
2. Ладноў Аўг. (асаб. дак.)
3. Андрушкевіч П. (асаб.-ваен. дак.)
4. Найдзюк Я. (судовыя справы)
5. Ольга Сталь (акт абвінавачаньня) (сялянка Слуцкага павету)
6. Кс. Ігн. Шопара (акт абвінавачаньня)
7. Дементьев М. (мэтрыка нарадзінаў)
8. Д-р Морэль (акт абвінав.).

[л. 23]

9. Клемантыновіч Дамінік (мэтрыка нарадз.)
10. Парук А. (ас. д.)
11. Каляда Ів. (легітымацыя, студ. зьезд у Чэхіі 1908 г.)
12. Хотэнько Ф. (испол. ліст Віл. суда)
13. Велічка А. (пашпарт)
14. Місун Мік. (пасьведчаньне)
15. Домейко Вацлаў (пратакол судовага пасяджэньня Вілен. пав.)
16. Дементьев М. (паслужны сьпісак)
17. Багушэвіч Ф. (мэтрыка)
18. Граф Тышкевіч (арх. матар'ялы)
19. Белар. Навук. т-ва (1, 2, 3 пачкі)
20. Рознае (1, 2 пачкі)

Скрынка N 32

1. Укр. Народ. Рэспубліка (пачкі 1, 2, 3, 4, 5)

Скрынка N 33

1. Кахановіч М.
2. "Наша Ніва" (пачкі 1, 2, 3, 4 і 5)
3. "Наша Хата" (2 папкі)
4. "Загляне сонца і ў наша ваконца" (2 папкі)
5. Т-ва "Мінчук"

[л. 23 об.]

6. Т-ва Беларускай Асьветы — Вільня
7. Т-ва "Беларусь"
8. Т-ва "Прасьвета"
9. Белар. Грамадзян. Сабраньне (Паўлюкевіч)
10. Вілен. спаж. Т-ва "Сноп"
11. Віленскі Саюз Кааператываў "Spolem"
12. Віленскі Саюз Кааператываў
13. Т-ва "Spoldzielca" (1924)
14. Т-ва "Аушра"
15. Белар. Банк у Вільні
16. Т-ва "Пчала" (2 папкі)
17. Т-ва Беларускай Асьветы (ТБА) — статут
18. Беларускае Каталіцкае Выдавец. Т-ва (кніга пратаколаў)
19. Я.Станкевіч (пахвальнае пісьмо)
20. Вілендзік Аляксей (асаб. д.)
21. Коопэрат. курсы "Самапомач"

Апрача таго:
Архіў Беларускага Банку ў Вільні (2 вазы)
Архіў Белар. Нав. Т-ва і разам канцылярскія акты Беларускага Музэю
Друкарня Фр. Скарыны ў Вільні
Беларускае Выдав. Т-ва — некалькі пачак

[л. 24]

Скрынка N 16

1. Крэчэўскі П. — пісьмы да французскага прэм'ера Эрыо

2. Луцкевіч Ів. — пісьмы прадсьмяротныя (з 18.УП. 1919 г.) да брата А.Луцкевіча
3. Віл. Рым.-Кат. Эпархія — пісьмы вілен. дзекану з 1909 г. і пісьмы дзеканам Вілен. Эпархіі з 1900 г.
4. Мітрап. Шэптыцкі — пісьмы да А.Луцкевіча
5. Кс. Гарасімовіч (пісьмы)
6. Чыж Вітальд (пісьмы)
7. Кс. Талочка (пісьмы ад яго і да яго)

[л. 24 об.]
8. Л.Абрамовіч — карэспандэнцыя
9. Кс.Кулак — тое ж
10. А.Луцкевіч
11. Розныя пісьмы розных гадоў

Ю.Лабынцаў. Архіў беларускага Адраджэння: (Дакум. помнікі беларус. царкоўнай і грамадз. гісторыі ў зборах Музея Івана Луцкевіча ў Вільні). Мн., 1993.

КУБЭ ПАДЦВЕРДЗІЎ ФАКТ ВЫВАЗУ БЕЛАРУСКІХ МУЗЕЙНЫХ КАШТОЎНАСЦЕЙ З МІНСКА Ў ГЕРМАНІЮ

(Нават захопнікі высока ацэньвалі нашы каштоўнасці)

Ніжэй падаецца змест ліста гаўляйтэра Беларусі Кубэ ад 29.9.1941 г. да рэйхсляйтэра Розэнберга (у перакладзе):

"Глубокоуважаемый член партии, рейхсляйтер Розенберг!

Сегодня я, наконец, после долгих поисков обнаружил остатки произведений искусства в Минске и смог обеспечить их сохранность. Минск имел большую, отчасти очень ценную, коллекцию картин и произведений искусства, которые почти все были вывезены из Минска. По приказу рейхсфюрера СС, рейхсляйтера Хайнриха Гиммлера, большинство картин, частично еще при исполнении мною своих служебных обязанностей, упакованы СС и отправлены в рейх. Речь идет при этом о миллионных ценностях, которых был ли-

шен генеральный округ Белоруссии. Картины якобы отправлены в Линц и Кенигсберг в Восточной Пруссии. Я прошу эти ценные коллекции, если таковые не нужны в рейхе, снова возвратить в распоряжение Генерального округа Белоруссии или же, на всякий случай, компенсировать министерству по занятым восточным областям материальную стоимость.

По данным майора 707-й дивизии, которой сегодня передал мне остатки ценностей, остальные картины и произведения искусства, в том числе ценнейшие картины и мебель 18 и 19 веков, вазы, предметы из мрамора, часы и т.д. оставлены на дальнейшее разграбление вермахту. Генерал Штубенраух ценную часть этих вещей из Минска увез с собой в оперативный тыл. Зондерфюреры, о которых мне пока еще не доложили, нагрузили (без квитанции) три грузовые автомашины мебелью, картинами и предметами искусства и увезли. Я прикажу установить номера этих частей, чтобы наказать виновных в совершенных ими грабежах. Из оставшихся культурных ценностей здешние учреждения вермахта и СС без моего согласия взяли еще ряд ценных предметов и картин, однако пока они еще находятся в Минске.

Я прошу направить сюда национал-социалиста, художника Вилли Шпрингера, проживающего в Берлине СВ 29, Хазенхайде, 94 для реставрации отчасти бессмысленно проколотых и порезанных штыками картин, чтобы под его надзором было спасено еще то, что можно спасти. К сожалению, многие ценные вазы, фарфор, шкафы и стильная мебель 18 века сильно повреждены или поломаны. В целом речь идет о невосполнимых ценностях в миллионы марок. В дальнейшем я прошу предпринять меры со стороны министерства восточных областей перед ответственными учреждениями вермахта, чтобы такого рода разграбления и разрушения были прекращены и чтобы виновники таковых подвергались строжайшему наказанию.

Исторический музей в Минске в совершенно запущенном состоянии. Отдел геологии разграблен, похищены драгоценнейшие благородные камни, самоцветы. В университете безрассудно поломаны или похищены инструменты стоимостью в сотни тысяч немецких марок. Возможно, следовало бы рекомендовать вам, глубокоуважаемый рейхсляйтер,

направить фюреру докладную. Итак уже само по себе бедной Белоруссии такими действиями причинен тяжелейший ущерб. Надеюсь, что в Ленинграде и Москве, а также в старых культурных заведениях Украины, прежде всего компетентные специалисты и знатоки, предпримут меры к предотвращению такого рода действий, иначе гражданское управление переживет такие же опустошения культурных ценностей, какие имели место здесь, в Минске.

Неман. 1993. N 5

ЮСІФ СІМАНОЎСКІ

АБ ЗНІШЧЭННІ БІБЛІЯТЭК МІНСКА...

Предварительные сведения директора Белорусской государственной библиотеки имени Ленина Чрезвычайной государственной комиссии о разграблении и уничтожении немецко-фашистскими захватчиками библиотек гор. Минска в период оккупации

14 июля 1944 г.

С особым рвением фашистские оккупанты занимались уничтожением и разграблением культурных учреждений, ценностей и среди них — библиотек.

Государственная библиотека БССР имени Ленина — одна из крупнейших библиотек СССР — подверглась планомерному, систематическому разграблению. Из 2 млн. книг, имевшихся в библиотеке к началу войны, осталось лишь около 500 тыс. томов. Книги изымались целыми отделами и собраниями. Отбирались специально командированными для этого лицами. Подбирались по спискам, присылавшимся из Берлина, и вывозились в Берлин, Кенигсберг, Прагу, Будапешт, а также расхищались на месте отдельными учреждениями и лицами. Таким путем было целиком изъято из библиотеки ценнейшее собрание литературы, относящейся к Белоруссии и на белорусском языке, в количестве свыше 40 тыс. томов, в том числе собрание старопечатных белорусских изданий и среди них 7 книг Ф.Скорины, 1-е издание "Литовского

Статута" и т.д., коллекция рукописей, в том числе рукописи Янки Купалы, Якуба Коласа и др.

Изъят весь фонд обязательного экземпляра — полный комплект книжной продукции СССР, получаемой библиотекой с 1922 г.; весь газетный фонд, все журналы, начиная с 1900 г.; отделы технической литературы, медицинской; все наиболее ценные издания по искусству; издания классиков литературы и науки; справочные издания. Разрушены и разграблены специальные книжные собрания, входившие в состав Госбиблиотеки, как-то: библиотека академика Е.Ф.Карского — по белорусоведению и славянской филологии; Янчука — по белорусской литературе и этнографии; академика Грота — по славяноведению и т.д. Разгромлено уникальное собрание Колодаева [правильно: Колодеев — ред.] по истории Отечественной войны 1812 г.

Целиком вывезено одно из крупнейших в СССР собраний еврейской литературы (около 50 тыс. томов). Всего таким путем вывезено и расхищено около 1500 тыс. томов. Варварски уничтожено и расхищено все оборудование читальных залов и кабинетов. Построенное в 1929—1932 гг. специальное здание библиотеки в значительной части перепланировано.

Изъятие книг по Госбиблиотеке носило характер не только систематического ограбления ее в целях пополнения за [ее] счет германских библиотек, но производилось, очевидно, и со спекулятивными целями. Так, одними из первых были изъяты наиболее дорогие издания по искусству, справочные издания, в том числе и немецкие. Эти же издания расхищались и в индивидуальном порядке германскими офицерами и должностными лицами.

Разграбление Госбиблиотеки проводилось представителями местного генерального комиссариата и уполномоченными "штаба Розенберга". Непосредственными и главными исполнителями были шефы по культделам генерального комиссариата доктор Сивица, доктор А.Рахель, пом. последнего доктор Мюллер, командированный из Праги доктор Кох и др.

Кроме Государственной библиотеки полностью уничтожена библиотека Академии наук БССР с книжным фондом в 300 тыс. томов, также содержавшая ряд ценных книжных

собраний, как например, библиотеку Довнар-Запольского в 15 тыс. томов по истории и народному хозяйству, Дохкуровского — по торфу (5 тыс. томов) и т.д.

Сожжена Государственная научная медицинская библиотека с книжным фондом в 60 тыс. томов. Вывезена целиком городская центральная библиотека имени А.С.Пушкина (около 100 тыс. томов), уничтожены все остальные городские библиотеки.

Директор Госбиблиотеки
БССР имени Ленина
Симановский И.Б.

ЦГАОР СССР, ф. 7021, оп. 87, д. 125, л. 4, 5. Подлинник.
Преступления немецко-фашистских оккупантов в Белоруссии. 1941—1944. Мн. 1965. С. 194—195.

ВАЛЕРЫЙ ГЕРАСІМАЎ

ШТО РАБІЦЬ? АБО ПРА ТОЕ, ДЗЕ АДКАЗ НА ПЫТАННЕ: КУДЫ ДЗЯВАЛАСЯ КНІЖНАЕ І РУКАПІСНАЕ БАГАЦЦЕ БЕЛАРУСАЎ?

”8 снежня 1851 года адбывалася, па Найвысачэйшаму загаду, ганаровае асвячэнне Імператарскай Публічнай Бібліятэкі, пасля скончаных у яе пераробак. А гадзіне дня, у прысутнасці Яго Імператарскай Высокасці Прынца Пятра Альдэнбургскага і іншых Ганаровых Сябраў і Карэспандэнтаў Бібліятэкі, а аднолькава ўсіх чыноў яе і асобна запрошаных Дзяржаўных Саноўнікаў, Вучоных, Літаратараў і іншых, здзейснена было, Прыдворным Духавенствам, у адной з галоўных зал набажэнства, з акрапленнем Святой вадой усяго будынка”. Па дадзенай інфармацыі ў ”Журнале Министерства Народного Просвещения” за студзень 1852 года дакладна відаць, што расейскае святарства і царская адміністрацыя добра ўсведамлялі значэнне дзяржаўнай кніжніцы і яе рарытэтаў. Ды вельмі часта зусім не святыя справы стаялі за спінамі саноўных расейцаў, а звычайнае рабаўніцтва гэтых рарытэтаў з многіх рэгіёнаў, у тым ліку з Беларусі. Адной рукой і святой вадой крапілі, і святатацтвавалі, бо рабаваць Кнігу — квінтэсенцыю духоўнай культуры

любой нацыі — найцяжэйшы грэх на зямлі. Кнігу Беларусі разрабавалі і расцягнулі за шмат вякоў — хто толькі, як толькі і куды толькі змог. Шведы, палякі, французы, немцы, украінцы. Але найбольш спрычыніліся тутака расейцы.

Пытанне гэтае заўсёды хвалявала беларусаў — рупліўцаў нацыянальнай нівы. Так, у газеце "Савецкая Беларусь" ад 15 сакавіка 1923 года за подпісам М.Мялешкі змешчаны агляд (загаловак якога і ўзяты мною для дадзенага артыкула) пасяджэння ў "Таварыстве гісторыі і старасветчыны". На ім А.Шлюбскім, вядомым этнографам, бібліёграфам і бібліяфілам, быў зроблены даклад на тэму "Зьніштажэньня бібліятэк і рукапісных гістарычных крыніц на Беларусі з XII ст. да нашага часу". Дакладчык выкарыстаў да "чатырохсот кніг і аўтараў... прадставіўшы перад слухачамі поўны малюнак зрабаваньня". Прывяду толькі невялікую частку агляду:

"...дакладчык пераходзе да агляду гібелі помнікаў ад някультурнасьці расейскага духавенства і чыноўніцтва. Не ўмеючы ацаніць вартасьць гэтых помнікаў, духавенства часта глядзела на ўсе старыя кнігі і рукапісныя сабраньні, як на непатрэбны хлам, і пры кожным падхадзячым выпадку старалася прадаць выпадковым асобам на вываз альбо зьнішчыць. Настаяцель аднаго манастыра на Вітабшчыне замест таго, каб па загаду перавясьці ў Вітабск старыя дакументы, два тыдні паліў імі сваю келью і, спаліўшы ўсё нашчэнт, з "облегченной совестью" данёс начальству, што ў яго манастыры ніякіх старадаўніх актаў няма. Ужо ў канцы XIX стагоддзя Смаленскі біскуп Пётра Другаў выкінуў вон, як непатрэбны хлам, усе старадрукаваныя кнігі, рукапісы і др. музэйныя рэчы. Калі ж "уладыка" даведаўся, што з Петраграду па гэтаму пытаньню прыехала рэвізія, ён растараўся хутка, яшчэ ня ўсё расьцягнутае, спаліць. І гэткія выпадкі на Беларусі спатыкаюцца на кожным кроку.

Ня лепей цанілі помнікі беларускай культуры царскія чыноўнікі. Так, у пачатку 80-х гадоў па распараджэньню Вітабскага губэрнатара было прададзена рыжскім гандлярам да трох тысяч пудоў беларускіх дакументаў XYI—XYII вв. (...).

Сыстэматычны вываз кніжных і рукапісных скарбаў Беларусі расейскімі царамі пачаўся яшчэ ў XYII в.

У канцы ХУШ в. з Беларусі была вывезена так званая "Літоўская метрыка", якая зьмяшчае гістарычныя першакрыніцы выключна да Беларусі з ХП да ХУП в. Перавёзшы ў Пецярбург, "Літоўскую метрыку" падзялілі паміж міністэрствам справядлівасці і замежных спраў, публічнай бібліатэкай Румянцаўскага музэю і Прусіяй (...).

Вялікая бібліятэка віленскага унівэрсітэту, зачыненая ў 1832 г., была падзелена паміж Харкаўскім і Кіеўскім універсітэтамі, Пецярбургскай публічнай бібліатэкай і Пецярбургскай археаграфічнай камісіяй. Тое самае здарылася і з вядомай бібліатэкай з Полацку, сабранай езуітамі, якая была падзелена паміж Пецярбургскай публічнай бібліатэкай, Пецярбургскім і Маскоўскім універсітэтам і бібліатэкай галоўнай управы зарубежныхвераў у Пецярбургу. У 1837 г. па загаду Мікалая І па ўсёй Беларусі з усіх месц і ўстаноў былі шчыльна сабраны ўсе старадаўнія беларускія акты і перададзены ў Пецярбургскую археаграфічную камісію. [Гл. у зб. артыкул Ул.Якубоўскага — рэд.].

Гэткая недарэчная дзяржаўная цэнтралізацыя ўтварыла і прыватныя імкненьні да цэнтраў Маскоўшчыны асоб, якія валадалі на Беларусі кніжнымі скарбамі. У 1912 г. перадана ў Маскву адзінковая ва ўсім сьвеце бібліатэка, сабраная Каладзеевымі (Нова-Барысаў), якая зьмяшчала літаральна ўсё, што дзе на сьвеце, ва ўсіх мовах, за сто год было надрукавана аб вайне 1812 году. Для нас, беларусаў, гэта сабраньне мела шмат аграмаднай вартасьці, бо дзеі 1812 г. адбываліся галоўным чынам на нашай зямлі.

На абшарах Заходняй Эўропы — у Варшаве, Холму, Львове, Галічы, Бельзу, Перамышлю, Парыжы, Бэрліне, у Познані і ў Швэцыі, усюды знаходзіцца расьцяганае беларускае культурнае дабро. З аднаго толькі Нясьвіжа, з Радзівілаўскага архіва, вывезена ў Бэрлін 589206 дакумэнтаў".

Знамянальна, што прафесар Пічэта, які прысутнічаў на пасяджэнні, адзначыў, што "віноўны шмат у несахраненьні помнікаў беларускай культуры тыя беларусы, якія, атрымаўшы самі навуку, лічылі не за гонарісьці служыць у бедную Беларусь і ня прымалі дзейнасьці ў заховываньні беларускіх скарбаў". Але дзе ж ты яго захаваеш, калі з былой Полацкай езуіцкай акадэміі не толькі бібліятэку вывозяць, а нават медзяны дах абдзіраюць і адпраўляюць у Пецярбург

на пабудову Ісакіеўскага сабора (Крывіч. 1923. N 2).

Ці вось яшчэ такія факты. На адным з пасяджэнняў Віленскай археалагічнай [правільна: археаграфічнай — рэд.] камісіі дакладавалася, што езуіты пасля знішчэння іх брацтва, займалі амаль усе духоўныя пасады ў нямецкіх калоніях паўднёвай Расіі, і праз іх мноства рэдкіх і каштоўных выданняў з Польшчы і Літвы было перакінута на берагі Волгі, а таксама, што большая частка бібліятэкі апошняга польскага караля Станіслава Аўгуста падаравана імператарам Паўлам І Магілёўскаму праваслаўнаму епіскапу Анастасію (Братаноўскаму), які, стаўшы неўзабаве епіскапам Астраханскім, завяшчаў яе Астраханскай праваслаўнай семінарыі (Журн. Мин. Нар. Просв. 1858. Ч. ХСУП. Отд. УП. С. 159).

Шляхі рабавання, як бачым, розныя. Галоўнай жа яго прычынай у канцы ХУШ — пачатку ХХ стст. была адна — каланіялісцкая палітыка расейскага ўрада і царквы, заснаваная на сцягванні ў метраполію ўсіх больш-менш вартых культурных і духоўна-рэлігійных каштоўнасцей з так званых ускраін. Гэты працэс, лічыце, ніколі не перапыняўся, насіў, як той казаў, перманентны характар. Каб мець дакладнае ўяўленне, як ён ішоў, якія рэдкасці з Паўночна-Заходняга краю асядалі на кніжных паліцах С.-Пецярбурга амаль штогод, дастаткова прагледзець справаздачы Імператарскай публічнай бібліятэкі, што друкаваліся ў "Журн. Мин. Просв." (яго нумары за 1821, 1834—1917 гады захоўваюцца ва Урадавай бібліятэцы РБ). Тое самае выяўляецца і са "Звестак пра рукапісы, друкаваныя выданні і іншыя рэчы, што паступілі ў Рукапіснае аддзяленне Бібліятэкі Імператарскай Акадэміі Навук", якія друкаваліся ў "Известиях Императорской Академии Наук" (ва Урадавай бібліятэцы РБ ёсць камплекты за 1895—1917 гады). Да прыкладу, у нумарах 3—5 за 1905 год паведамляецца, што ў бібліятэку паступіў кнігазбор былога епіскапа Аланецкага Паўла (Дабрахотава). Прыведзены кароткі спіс сведчыць пра бясспрэчнае "заходнерускае" паходжанне большай часткі рукапісаў, грамат і старадрукаў, сярод якіх: "Катэхізм" Іясафата Кунцэвіча, грамата Пятра Магілы, сапраўдны акт Брэсцкага сабора 1591 г., 9 рукапісаў па гісторыі Жыровіцкага абраза Маці

Божай, выданні на лацінскай, польскай, царкоўнаславянскай, "заходнерускай" мовах адносна уніі і да т.п. Так і разышліся па свеце кнігазборы Радзівілаў, Сапегаў, Хадкевічаў, Храптовічаў і інш. Цікаўны чытач досыць поўны іх пералік можа знайсці ў працы В.Іконнікава "Вопыт рускай гістарыяграфіі" (Кіеў, 1891—1892), бібліяграфічным дапаможніку Л.Навіцкай "Бібліятэчная справа ў Беларусі (ХУІ ст. — 1917 г.)" (Мн., 1982), артыкуле А.Мальдзіса "Вярнуць законнаму ўладальніку" у "ЛіМе" за 6 сакавіка 1987 года.

Што рабіць? Сакраментальнае пытанне ў дадзеным выпадку мае на ўвазе два варыянты дзеянняў. Вядома, тое, што ў нас укралі зладзеі-дзяржавы і зладзеі-прыватныя асобы (ці "отдолжили поносить"), і крадзеж гэты можна даказаць, — трэба вяртаць. Вяртаць, ставячы праблему на дзяржаўным узроўні. Бо — ганьба! — нават поўнай калекцыі Скарынавых выданняў на Беларусі няма. Іншы падыход мае быць, калі трапілі нашы кніжкі за мяжу законным, так бы мовіць, шляхам і сталі неад'емнай часткай культуры іншых дзяржаў. Але ж вывучаць іх ніхто не забараняе, уключаць у нацыянальныя бібліяграфічныя даведнікі і ствараць зводныя каталогі асобных калекцый таксама. Сказанае тычыцца, напрыклад, бібліятэкі Сімяона Полацкага, якая разам з гаспадаром трапіла ў сярэдзіне ХУП ст. у Маскву, пасля смерці перайшла да Сільвестра Мядзведзева і якой, па сведчанню кнігазнаўца Ю.Лабынцава, "не было роўных сярод дзяржаўных і манастырскіх кнігасховаў Маскоўскай дзяржавы". (Зараз яна раскідана па архівах, музеях і бібліятэках Масквы).

На заканчэнне хачу адзначыць, што высветліць, куды падзелася кніжнае багацце беларусаў, зрабіць усё магчымае і немагчымае, каб вярнуць яго Бацькаўшчыне, — першачарговыя задачы кніжнікаў рэспублікі. Іх выкананне стане канкрэтным укладам у скарбонку нацыянальнага адраджэння.

Ажыццявіма гэта, бясспрэчна, толькі ў варунках незалежнай Беларускай дзяржавы.

Беларусь. 1992. N 2. С. 18

У. ПЕРАПІСКА І КАМЕНТАРЫІ ДА ЯЕ

ЗАМЕСТ ПРАДМОВЫ

Камісія "Вяртанне" пры БФК уводзіць у Зборнік новы раздзел — "Перапіска і каментарыі да яе", дзе будуць друкавацца розныя прапановы як даследчыкаў культурнай і навуковай спадчыны Беларусі, так і асобных чытачоў, якія зацікаўлены ў вяртанні нашай страчанай спадчыны. Камісія будзе прыкладаць намаганні, каб вяртаць на Радзіму не толькі творы мастацтва, кнігі, рукапісы і архівы, але таксама і помнікі гісторыі навукі, матэрыяльнай культуры.

Ніжэй прыводзім ліст дырэктара Інстытута эксперыментальнай батанікі імя В.Купрэвіча Акадэміі навук РБ акадэміка В.Парфёнава і навуковага супрацоўніка Д.Траццякова да старшыні Камісіі "Вяртанне" пры БФК А.Мальдзіса, дзе прапануецца лічыць батанічную калекцыю-гербарый з раслін Беларусі, сабраных Жанам Эмануэлем Жыліберам, нацыянальнай каштоўнасцю Беларусі. Ён сусветна вядомы французскі вучоны-батанік, які працаваў у ХУШ ст. у Гродне (стварыў там "Каралеўскі батанічны сад", сабраў мясцовы зельнік, выдаў тры кнігі пра флору Беларусі і інш.).

Адначасова навукоўцы Інстытута просяць зрабіць захады аб вяртанні ў Беларусь гэтай калекцыі, якая цяпер знаходзіцца ў Інстытуце батанікі Украіны.

Зацікаўленасць да навуковай спадчыны Ж.Э.Жылібера выказваюць і польскія даследчыкі. Таму пасля ліста акадэміка В.Парфёнава мы перадрукоўваем артыкул П.Дашкевіча, які прапануе ўсім народам былой Рэчы Паспалітай прыкласці намаганні ў пошуках і выратаванні навуковай спадчыны Ж.Э.Жылібера.

АБ ВЯРТАННІ НАВУКОВАЙ КАЛЕКЦЫІ

Паважаны старшыня, паважаныя члены камісіі!

Просім Вас разгледзець пытанне аб вяртанні найкаштоўнейшай навуковай калекцыі — гербарыя Жылібера, якая (каля 4000 адзінак) зараз знаходзіцца ў Інстытуце батанікі імя М.Р.Халоднага АН Украіны ў г. Кіеве.

Некалькі слоў да гісторыі гэтай калекцыі. У 1775 г. у Гародню па запрашэнню падскарбія Вялікага княства Літоўскага Антонія Тызенгаўза прыязджае вядомы французскі вучоны Эмануіл Жылібер. Тут ён у вельмі кароткі час стварае "Каралеўскі батанічны сад", збірае ў наваколлях Гародні, Бярэсця, Беластока, Варшавы, Нясвіжа, Наваградка, Шчорсаў, Вільні, Трокаў, Вішнева вялікі Зельнік (гербарый). Жылібер хутка папаўняе гарадзенскую калекцыю, купляючы шмат кніг, вялікай каштоўнасці гербарый Гуана (нам невядома, дзе гэты гербарый цяпер знаходзіцца).

У 1781 г. Каралеўская школа Жылібера пераводзіцца ў Вільню, разам з ёй пераязджае сам Жылібер і перавозіць усе сабраныя ім калекцыі (жывыя расліны з батанічнага сада, вялікі гербарый, бібліятэку, якая налічвала ўжо 3000 тамоў, калекцыю мінералаў — 10000 шт.).

У Гародні і Вільні Жылiберам былі надрукаваны першыя навуковыя працы па флоры нашага краю (тагачаснай Літвы): Flora Lithuanica inchoata seu Enumeratio plantarum, quas circa Grodnam, collegit et determinavit J.E.Gilibert. Collectio 1, Grodnae, 1781, Coll. 2—3, Grodnae, 1781; Coll. 4—5, Vilnae 1782.

У 1783 г. Жылібер пакідае Літву і ад'язджае ў Францыю. У Вільні ён пакідае шмат калекцый (бібліятэку, гербарый, батанічны сад і інш.). Значна пазней, пасля закрыцця Медыка-хірургічнай акадэміі ў Вільні 6 лютага 1841 г. гербарый Жылібера перавозіцца ва універсітэт святога Уладзіміра ў Кіеў. Крыху пазней (год нам невядомы) гэты гербарый быў перададзены ў Інстытут батанікі АН Украіны, дзе і зараз знаходзіцца.

Большая частка кніг з бібліятэкі Жылібера знаходзіцца ў Вільні.

Зараз у Беларусі ні ў адной з бібліятэк няма старадрукаў тых часоў (маецца на ўвазе літаратура па батаніцы).

Як нам стала вядома, з боку супрацоўнікаў Інстытута батанікі сучаснай Літвы было шмат захадаў, пачынаючы з 70-х гадоў, да адміністрацыі Інстытута батанікі Украіны аб перадачы гербарыя Жылібера ў Літву.

Прыведзеныя факты сведчаць, што ёсць падстава лічыць усю калекцыю Жылібера (гербарый, бібліятэка) нацыянальнай каштоўнасцю, якая павінна захоўвацца на сваёй Радзіме, у Беларусі.

Дырэктар Інстытута
акадэмік АН РБ В.Парфёнаў

Навуковы супрацоўнік,
к. б. н. Дз.Траццякоў
29 снежня 1993 г.

ПЁТР ДАШКЕВІЧ

АБ ПОШУКАХ І ВЫРАТАВАННІ СПАДЧЫНЫ Ж.Э.ЖЫЛІБЕРА

Выратаванне культурнай спадчыны Першай Рэчы Паспалітай — адна з найважнейшых задач польскай культурнай палітыкі. Зразумела, што на гэтую спадчыну могуць прад'яўляць правы не толькі Польшча, але таксама Украіна, Беларусь і Літва, — як паўнапраўныя спадкаемцы старажытнай Рэчы Паспалітай. Зразумела таксама, што польскія ўлады павінны прыкласці ўсе намаганні, каб адшукаць, узяць на ўлік і дамагчыся вяртання твораў мастацтва і гістарычных дакументаў, разрабаваных Савецкай Расіяй або Трэцім Рэйхам. У выпадку, калі гэтыя прадметы знаходзяцца на тэрыторыі адной з краін спадкаемцы Рэчы Паспалітай, пажадана, каб Польшча дапамагла адшукаць іх і, зважаючы на цяжкае

матэрыяльные становішча гэтых дзяржаў дапамагчы ў рэстаўрацыі аб'ектаў, што з'яўляюцца часткай польскай культуры і традыцыі.

У асабліва далікатнай сітуацыі знаходзяцца помнікі, звязаныя з гісторыяй навукі. Таксама, як служачыя дзяржаўных устаноў, так і людзі добрай волі, што займаюцца польскай культурнай спадчынай на Усходзе, звычайна па прафесіі гісторыкі, мастакі, гісторыкі мастацтва. Часта помнікі, якія маюць велізарнае значэнне для гісторыі навукі, вартасць для іх уяўляюць выключна толькі як прадметы, друкі або манускрыпты, што паходзяць з дадзенай эпохі. Да таго ж яшчэ нядаўна ў Польшчы не было ніводнай спецыялізаванай даследчай установы, напрыклад, па гісторыі батанікі. Не ведаю, урэшце, ці ўтворана такая ўстанова згодна з прапановамі некаторых супрацоўнікаў у Польскай Акадэміі навук. Нарэшце, усё больш старэе і ўсё больш скарачаецца па колькасці пакаленне прыродазнаўцаў, выхаванцаў універсітэта імя Стафана Баторыя ў Вільні і універсітэта імя Яна Казіміра ў Львове.

Помнікі, звязаныя з жыццём Жана Эмануіла Жылібера, у многіх адносінах маюць асаблівае значэнне для гісторыі сярэднееўрапейскай навукі. Жылібер, прыбыўшы ў Вялікае княства, прывёз з сабой багатыя зельнікі, бібліятэку і 300 медзярытаў, падрыхтаваных П'ерам дэ Белевелем /1564—1632/. З гэтымі медзярытамі звязана цікавая гісторыя. П'ер Рыхер дэ Белевель пачынаючы з 1593 г. выкладаў батаніку ва універсітэце Монпелье. Ён заснаваў у гэтым горадзе на ўзор італьянскага парка першы батанічны сад. Белевель падрыхтаваў таксама /што было навіной для той эпохі/ 500 медзярытаў, на якіх былі прадстаўлены малавядомыя расліны Альпаў і Пірэнеяў. Друкаванне гэтых медзярытаў разам з падрыхтаванымі апісаннямі прынесла б славу іх аўтару і дазволіла б запісаць яго імя ў лік вялікіх батанікаў-ілюстратараў XVI ст. На жаль, у выніку неспрыяльных акалічнасцей яны не былі выкарыстаны пры жыцці аўтара. Спадкаемцы дэ Белевеля не разумелі сапраўднай каштоўнасці медзярытаў. У наступныя паўтара стагоддзя яны былі закінуты і забыты на адным з гарышчаў Монпелье. Жылібер у дзень свайго выезду ў Літву выпадкова адшукаў і закупіў 300 медзярытаў Белевеля. Бернаулі пера-

гледзеў і апісаў іх у Літве ў час свайго падарожжа ў Пецярбург. Жылібер поўнасцю выкарыстаў іх для ілюстрацый у сваёй трохтомнай кнізе "Demostration elementaries de Botanique /Ілюстрацыя элементарнай батанікі/". У карэспандэнцыі знакамітага французскага прыродазнаўцы, настаўніка і прыяцеля Жылібера Антонія Гуана ёсць ліст, высланы Жылiберам 10 верасня 1778 г. У ім Жылібер пацвярджае атрыманне высланых з Монпелье копій манускрыптаў Белевеля, тэкстаў Вілярса і закупленага, дзякуючы шчодрасці Станіслава Аўгуста Панятоўскага, зельніка-калекцыі еўрапейскіх раслін, падрыхтаванага Гуанам. Вядома, што паспешліва пакідаючы Літву, Жылібер пакінуў у Вільні свае калекцыі. Дзякуючы доўгім перамовам, што датычыліся магчымай кампенсацыі, пенсіі, вяртання збораў, частка калекцыі — у тым ліку медзярыты /або дакладней частка іх/ — трапіла ў Ліён у 1790 г. Частка ж калекцыі, у тым ліку і медзярыты Белевеля, загінула. Невядома ці тая страта мела месца ў час высылкі з Літвы, ці можа гады на два пазней, у час паспешлівых уцёкаў Жылібера з Ліёна, ці ў час шматмесячнага выгнання і вымушаных блуканняў. Магчыма некалькі ўнікальных медзярытаў сталі папаўненнем калекцыі універсітэта ў Монпелье. Частка ж карэспандэнцыі Жылібера знаходзіцца на ўсходзе Еўропы. З пэўнасцю вядома, што ў Вільні засталіся тры зельнікі Жылібера /Hortus Grodnensis, які ўтрымлівае апісанне раслін з гродзенскага батанічнага сада; Herbarium Grodnensis або Herbarium Giliberti, прысвечаны дзікарастучым раслінам з ваколіц Гродна; зельнік без тытула з апісаннямі раслін з ваколіц Вільны/. Усе гэтыя тры зельнікі пасля закрыцця Віленскай каралеўскай медыка-хірургічнай акадэміі ў 1841 г. былі перададзены універсітэту імя Св. Уладзіміра ў Кіеве. У пачатку стагоддзя іх прагледзеў, даў ім крытычную ацэнку ў "Pamietniku Fiziograficznym" Юзаф Пачоскі. Яшчэ ў 1925 г. зельнікі знаходзіліся ва універсітэцкай калекцыі, дзе іх адшукаў і апрацаваў знакаміты польскі батанік і біёграф Жылібера Вітальд Славінскі. Можа ёсць патрэба ўдакладніць, ці знаходзяцца яны і цяпер у кіеўскай калекцыі, ці вымагаюць рэстаўрацыі. Гэтыя зельнікі маюць проста неацэнную каштоўнасць для гісторыі сярэднееўрапейскай навукі і культуры. Гэта найстарэйшыя зельнікі з тэрыторыі Літвы, на іх

падставе была складзена "Flora Lituanika" Жылібера, а часткова таксама і "Opisanie roslin Wielkiego Ksiestwa Litewskiego" Станіслава Юндзіла. Можна сцвярджаць, што з'яўленне гэтых зельнікаў азначала нараджэнне найноўшай батанікі ў Рэчы Паспалітай. У дадатак да ўсяго яны з'яўляюцца адным з нешматлікіх у гэтай частцы Еўропы помнікаў, звязаных з вялікай французскай натуралістычнай думкай XVIII ст. Верагодна, гэта таксама першая калекцыя раслін Рэчы Паспалітай, якая складзена і апісана адпаведна сістэмы Лінея. На ёй сфармавалася і выхоўвалася цэлае пакаленне "крэсавых" прыродазнаўцаў, часта знакамітых еўрапейскіх батанікаў, як, напрыклад, Юзаф Пачоскі ці Уладыслаў Скрабачэўскі. Сярод засушаных раслін, відаць, ёсць голётыпы /экземпляры, унікальныя ўзоры для дадзенага віду, абавязковыя для ўсіх батанікаў/ для відаў, упершыню апісаных Жыліберам.

Жан Эмануэль Жылібер падрыхтаваў таксама першую ў Еўропе фітагеаграфічную карту. У "Exercita Phytologica "ён пісаў: "Olim ad anno 1776 ad annum 1781, talem elaborandum protractu Grodnensi Mappam geographicum suscepi; a geometris Reqiis oeconomiarum varia fragmenta hujus tappae delineata obtinui". Аднак гэтую карту ён нідзе не надрукаваў. На яе значэнне для гісторыі батанікі звярнуў увагу Вітальд Славінскі. Гэты вучоны праводзіў пошукі ў парыжскіх, ліёнскіх, віленскіх, варшаўскіх і кіеўскіх архівах. Спрабаваў ён працягваць пошукі яе ў некаторых французскіх калекцыях, аднак таксама безвынікова.

Думаю, што значэнне прац Жылібера для навукі і культуры Рэчы Паспалітай дае падставы спадзявацца, што помнікі, звязаныя з ім, зацікавяць адпаведныя польскія ўстановы, якія займаюцца культурнай спадчынай на Усходзе.

Kultura (Paryz). 1994. N 1.
Пераклад з польскай мовы
Наталлі Пятровіч

VI. ВЕРНУТЫЯ КАШТОЎНАСЦІ

ТАМАРА ВЯРШЫЦКАЯ

ВЯРТАННЕ НАВАГРУДСКАЙ АРХЕАЛАГІЧНАЙ КАЛЕКЦЫІ

Так склалася, што даследаваннем гісторыі старажытнага беларускага горада Навагрудка на працягу дваццаці дзевяці гадоў займаўся Ленінградскі філіял Інстытута археалогіі АН СССР /зараз Інстытут матэрыяльнай культуры/. Увесь гэты час экспедыцыі ў Навагрудак узначальвала Ф.Д.Гурэвіч — таленавіты археолаг з багатым вопытам. Крок за крокам, пачынаючы з 1956 г., даследавала яна спачатку тэрыторыю Малога замка, курганныя магільнікі вакол Навагрудка, а пазней занялася вывучэннем Замкавай гары. Разам з ёй працавалі вядомая сваімі публікацыямі аб навагрудскіх курганных магільніках К.В.Паўлава і М.У.Малеўская, якая займалася даследаваннем манументальных замкавых збудаванняў. Адначасова вывучэннем аднаго са старажытных помнікаў архітэктуры XII ст. — Барысаглебскай царквы займаўся Каргер. У Навагрудку працавалі Зільмановіч і П.А.Рапапорт.

Даследаванні ленінградскіх археолагаў дазволілі адсланіць схаваную вякамі гісторыю старажытнага горада, а шматлікія сенсацыйныя факты як, напрыклад, колькасць прадметаў імпарту з краін Блізкага Усходу, выкарыстанне шкла пры будаўніцтве жылля ў XII ст., паставілі Навагрудак у адзін рад з іншымі высокаразвітымі гарадамі сярэдневяковай Еўропы, падштурхнулі развіццё гістарычных даследаванняў беларускіх вучоных і, магчыма, паслужылі новаму асэнсаванню нашай гісторыі.

На вялікі жаль, у той час, калі праводзіліся раскопкі, у горадзе не было гістарычнага музея, таму знаходкі трапілі ў розныя месцы: адна частка у Гродзенскі гісторыка-археалагічны музей, другая — у Нацыянальны музей у Мінск, а галоўная і найбольш каштоўная калекцыя ў Ленінград. Самыя каштоўныя рэчы, як, напрыклад, флаконы малочнабелага шкла з залатым роспісам, флакон з сіняга шкла і кубак з фіялетава-чырвонага шкла, аздобленыя роспісам

эмалямі і золатам, апынуліся ў экспазіцыі Эрмітажа, а ўся астатняя калекцыя да верасня 1993 г. захоўвалася на Палацавай Набяражнай у Інстытуце матэрыяльнай культуры. З ёй працавалі, друкавалі вынікі даследаванняў, але доступ да яе мела толькі вузкае кола спецыялістаў.

Супрацоўнікі Навагрудскага гісторыка-краязнаўчага музея, адкрыццё якога адбылося ў верасні 1992 г., працуючы над стварэннем экспазіцыі, яшчэ ў 1991 г. атрымалі шэраг археалагічных матэрыялаў з Эрмітажа, тады ж былі ўстаноўлены кантакты з археолагамі Паўлавай К.В. і Малеўскай М.У. /Гурэвіч у той час ужо не было ў жывых/. Падштурхнула справу другая навуковая канферэнцыя "Гісторыка-археалагічныя даследаванні Навагрудка", якая была арганізавана музеем летам 1992 г. Тады было вырашана прыкласці намаганні, каб усю калекцыю цалкам вярнуць у Навагрудак. Рашэнне канферэнцыі падтрымала Міністэрства культуры Беларусі. Была дасягнута дамоўленасць з Інстытутам матэрыяльнай культуры ў Санкт-Пецярбургу, Міністэрства культуры Беларусі выдзеліла сродкі на апрацоўку матэрыялаў, а ўсю працу ўзяла на сябе Паўлава К.В. Разам з Малеўскай М.У. яна падрыхтавала калекцыю да адпраўкі і перадала яе на пастаянне захаванне ў Навагрудскі гісторыка-краязнаўчы музей.

Актыўную падтрымку і дапамогу супрацоўнікам музея ад пачатку перагавораў аб вяртанні калекцыі і канчаючы яе дастаўкай у Навагрудак аказаў першы намеснік міністра культуры У.А.Гілеп.

Агульная колькасць атрыманых матэрыялаў складае 9534 адзінкі. Найбольш цікавай сярод іх з'яўляецца калекцыя вырабаў з бронзы: упрыгожанні, арнаментаваныя накладныя пласцінкі для ўпрыгожвання адзення і зброі, зашчэпкі для кніг. Калекцыя жалезных вырабаў прадстаўлена цікавым наборам наканечнікаў стрэл, бытавымі рэчамі, а таксама фрагментам унікальнага пласцінчатага панцыра. Невялікую па колькасці, але таксама выключна цікавую калекцыю культавых рэчаў складаюць крыжыкі-энкалпіёны і маленькія абразкі, выкананыя з розных матэрыялаў. Асобнай групай выдзяляюцца шкляныя вырабы, фрагменты арнаментаванага імпартнага посуду, крышталь. Найбольшую частку калекцыі складае кераміка: кафля,

фрагменты посуду і сярод іх вялікая колькасць фрагментаў амфар, будаўнічы матэрыял. Незвычайны раздзел калекцыі складаюць розныя сельскагаспадарчыя культуры, як, напрыклад, жыта, пшаніца, проса і інш., знойдзеныя ў слаях, якія датуюцца XII ст., а таксама зярняты некаторых відаў садавіны.

Увогуле, толькі частка матэрыялаў гэтай археалагічнай калекцыі, якія паходзяць з Малога замка, апісана ў кнізе Ф.Д.Гурэвіч "Старажытны Навагрудак". Па матэрыялах даследавання дзядзінца Навагрудка сёння існуе толькі рукапіс Ф.Д.Гурэвіч. Няма сумнення ў тым, што публікацыя гэтага матэрыяла значна пашырыла б нашы веды аб старажытнай гісторыі аднаго з беларускіх гарадоў, а высновы, зробленыя археолагам на падставе атрыманых матэрыялаў, бясспрэчна зацікавяць беларускіх гісторыкаў.

Вяртанне археалагічнай калекцыі мае непасрэднае практычнае значэнне для развіцця Навагрудскага гісторыка-краязнаўчага музея. Яна дае магчымасць не толькі значна ўзбагаціць існуючую экспазіцыю музея, але і планаваць у перспектыве стварэнне асобнай экспазіцыі па гісторыі Навагрудскага замка.

ТАМАРА АБАКУМОЎСКАЯ

НАРЭШЦЕ ПАЧАЛОСЯ. І, ДАЎ БЫ БОГ, ПАДОЎЖЫЛАСЯ!

Колькі размоў і перамоў на розных узроўнях вялося аб вяртанні беларускіх гісторыка-культурных каштоўнасцей на месца іх стварэння і прыналежнасці. Абрабаваная, як у часы войнаў, так і з ласкі магутнага ўсходняга суседа ў мірны час, калі ўсё больш-менш каштоўнае вывозілася ў цэнтральныя (расейскія) музеі, наша Беларусь сёння пазбаўлена многіх святых для народа рэліквій. Краіна з тысячагадовымі культурнымі традыцыямі, як трапна зазначыў намеснік міністра культуры Дзмітрый Бубноўскі, трапіла ў становішча "бананавай рэспублікі". На працягу многіх гадоў вывозілі ўсё што можна і няможна, што патрэбна і што не вельмі. Хаця экспанаты, што сёння гібеюць у запасніках буйнейшых расійскіх ды іншых музеяў, трапіўшы ў беларускія

экспазіцыі, маглі б ”працаваць” на поўную моц, асабліва на хвалі абуджанага інтарэсу да айчыннай гісторыі, нацыянальнага адраджэння. Больш таго, раней ды і цяпер нашы навукоўцы часта не маюць доступу да гэтых збораў і каштоўнасцей. Парадокс — да свайго ж, кроўнага!

Вяртанне нацыянальнай культурнай спадчыны, як мы ўжо пісалі, працэс складаны, заблытаны і, я б сказала, балючы. Сённяшнія валадары іх кіруюцца спрадвечнай логікай: што з возу ўпала, тое прапала. Як перасіліць, пераламаць гэты драпежніцкі закон, як перайсці на цывілізаваныя рэйкі міждзяржаўных адносін у гэтай адной з далікатнейшых жыццёвых сфер?

Трэба адзначыць, што Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф.Скарыны, фонд культуры, Дзяржаўная камісія па вяртанню культурнай спадчыны зрабілі вялікую работу, каб выявіць, прасачыць шляхі нашых згубленых рэліквій. Ужо выйшаў першы том даведніка ”Вяртанне”, і пошук працягваецца.

У выніку доўгіх перамоў з навуковымі і ўладнымі структурамі Санкт-Пецярбурга ў Навагрудак вярнулася археалагічная калекцыя з 9,5 тысячы экспанатаў, якія ў 60—80 гады былі выяўлены на старажытным дзяцінцы вядомым археолагам Фрыдай Гурэвіч і яе супрацоўнікамі, і якія захоўваліся ў Інстытуце гісторыі матэрыяльнай культуры Расійскай акадэміі навук.

Расійскія калегі, звязаныя з беларускімі навукоўцамі сяброўскімі сувязямі, праявілі і паразуменне, і добрую волю. Як, дарэчы, і ў выпадку з рукапісам вядомага гісторыка М.Шчакаціхіна ”Очерки истории литовской монеты ХУІ—ХУШ вв.”, святых мошчаў з Сафійскага сабора ў Полацку, якія, будзем спадзявацца, таксама ў хуткім часе, вернуцца на Беларусь.

Горкі парадокс нядаўніх часоў, што археалагічныя раскопкі на беларускай зямлі, якія прыносілі нярэдка сенсацыйныя адкрыцці і выяўлялі найкаштоўнейшыя экспанаты, найчасцей вяліся расійскімі навукоўцамі, фінансаваліся расійскімі навуковымі ўстановамі і... вывозіліся туды ж. Таму сёння ніхто не можа спрачацца супраць зацікаўленасці і інтарэсу рускіх вучоных да гісторыі беларускіх земляў. У нас у многім агульная гісторыя, карані нашых культур

шчыльна пераплецены. Але чаму археалагічныя знаходкі Навагрудчыны або Полаччыны павінны быць раскіданы па замежных музеях, а мы — выступаць у ролі прасіцеляў? Будзе ласка, як у выпадку з пецярбуржцамі, якім мы шчыра ўдзячны, — атрымаем тое, што нам належыць, не будзе, то, як кажуць, — ад варот паварот. Як, напрыклад, у адносінах знакамітай бібліятэкі Храптовічаў са Шчорсаў, у вяртанні якой пакуль упарта адмаўляюць украінцы.

Таму найактуальнейшай сёння здаецца задача распрацоўкі і падпісання міжурадавых пагадненняў, якія б сталі прававым падмуркам для вырашэння гэтых, як мы ўжо казалі, складаных, далікатных і набалелых праблем.

Абнадзейвае, што ў гэтым напрамку ўжо зроблены адпаведныя захады. Падпісаны ці рыхтуюцца міжурадавыя пагадненні з Польшчай, Літвой, Германіяй, краінамі СНД, у тым ліку Расіяй, Украінай; Чэхіяй, Славакіяй, Злучанымі Штатамі Амерыкі.

Навагрудская калекцыя была, бадай, першай ластаўкай, якая, будзем спадзявацца, абвясціла вясну паразумення.

Рэспубліка. 1993. 15 верас.

АЛА ВАНЬКЕВІЧ

ПРЫКЛАДЫ, ВАРТЫЯ ЎХВАЛЫ І ПЕРАЙМАННЯ

Рознымі шляхамі вяртаюцца на Бацькаўшчыну культурныя каштоўнасці беларусаў. Часцей за ўсё іх трэба выяўляць у замежжы, дамаўляцца аб перадачы ці, у горшым выпадку, рабіць копіі, каб захаваць у памяці нашчадкаў тое, што калісьці належала іх прашчурам.

Але здараецца і такое, калі ўчынкамі чалавека кіруе сумленне.

Напрыклад, 10 ліпеня 1990 г. у Беларускі дзяржаўны музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны завітала жыхарка г. Франкфурта-на-Майне (ФРГ) Луіза Жос-Рэй, якая прыехала як турыстка. Яна прынесла і здала ў музей верхнюю мужчынскую кашулю-касаваротку, пашытую з белай баваўнянай тканіны і вышытую крыжыкам — чырвонымі і чор-

нымі ніткамі. Гэтую кашулю ў час вайны недзе на мяжы Беларусі і Смаленшчыны ўзяў як сувенір брат Луізы, былы салдат вермахта. Дэмабілізаваны па хваробе, ён прывёз кашулю ў Германію, і яна амаль паўстагоддзя захоўвалася ў сям'і. Пасля смерці брата Луіза Жос-Рэй вырашыла вярнуць рэч на радзіму.

У маі 1992 г. музей наведаў журналіст з Берліна Курт Вагнер. У гады вайны, з кастрычніка 1941 г. па ліпень 1943 г., ён быў яфрэйтарам 332 ахоўнага батальёна, які дыслацыраваўся ў Мінску і меў непасрэднае дачыненне да лагераў савецкіх ваеннапалонных "Шталаг-352" у Масюкоўшчыне і ў Пушкінскіх казармах (р-н вуліц Коласа—Сурганава—Чорнага).

Курт Вагнер прынёс у музей фотаздымкі, на якіх ён і яго саслужыўцы непрадузятым вокам фотаапарата зафіксавалі імгненні ваеннай рэчаіснасці 1941—1942 гг. Гэта ахвяры фашызму, выгляд асобных раёнаў акупіраванага ворагам Мінска, жыхары горада, бытавыя сцэнкі і, што асабліва каштоўна, — больш за 10 фотакадраў, зробленых у "Шталагу-352".

Уся калекцыя налічвае больш за 60 здымкаў.

На пачатку 1993 г. доктар М.Будэберг з г. Кёльна праз міжнародны адукацыйны цэнтр у г. Дортмундзе перадала ў музей дзве кніжкі, якія ў час вайны былі ўзяты яе бацькам, салдатам вермахта, у адной з бібліятэк Мінска. Гэта — мініяцюрныя кніжкі з замененымі самаробнымі вокладкамі: "The letters of lady M.W.Montagu, during. Назвы на тытульных лістах: The embassy to Constantinople, 1716—18"; "Select beauties of the spectator, with a sketch of the life of Addison by J.W.Lake", выдадзеныя ў Парыжы ў 1827 г.

Ліст спадарыні М.Будэберг, які быў перададзены разам з кніжкамі, заканчваецца словамі: "...з нашага боку будзе хоць невялічкім укладам тое, што мы праз 50 гадоў пасля нападу Германіі на Савецкі Саюз можам вярнуць гэтыя рэчы назад, і гэта можа пайсці на карысць узаемаразуменню нашых народаў".

У маі 1993 г. жыхарка г. Мюнхена фраў Інгеборг Мюнцынг-Руэф перадала ў музей 55 каляровых і чорна-белых фотаздымкаў, на большасці з якіх паказаны г. Мінск і яго ваколіцы ў першыя дні вайны, 25—26 чэрвеня, а таксама ў

ліпені—верасні 1941 г. Гэтыя здымкі зрабіў бацька фрау Інгеборг Ханс Руэф, які быў у час вайны ваенным фотакарэспандэнтам, майстрам па аэрафотаздымках. Такім чынам, музей атрымаў серыю здымкаў ваеннага часу, на якіх у новым ракурсе паўстаюць будынкі Мінска, Брэсцкая крэпасць, канцлагер у Драздах і інш.

ПЕРШЫЯ СПРОБЫ ВЯРТАННЯ З МАСКВЫ КІНАСТУЖАК ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ XX СТАГОДДЗЯ

Дзякуючы аб'яднаным намаганням Беларускага фонду культуры і Камітэта па архівах і справаводству пры СМ РБ удалося атрымаць згоду Расійскай Федэрацыі на перадачу Беларусі за пэўную плату (мільён расійскіх рублёў) шэрагу дакументальных кінастужак па гісторыі Беларусі XX ст.

Здзейсніць гэтую высакародную справу дапамог шаноўны спонсар — банк "Беларусь", які пералічыў на гэтыя мэты 1,5 млн. на рахунак Беларускага фонду культуры.

Ніжэй падаецца на мове арыгінала спіс кінадакументаў па гісторыі Беларусі, якія былі знойдзены супрацоўнікамі Камітэта па архівах і справаводству пры СМ РБ у Расійскім дзяржаўным архіве кінафотадакументаў.

АЛЕСЬ МІХАЛЬЧАНКА,
ІВАН ЧЫГРЫНАЎ

КІНАФІЛЬМЫ

1. 16015 — "Беловежская пуща", издания 1947 года, черно-белый, звуковой фильм в 3-х частях. Режиссеры: Л.Голуб, Ф.Блажевич. Оператор: М.Беров. Позитив 3 ед хр.

2. 3785 — "Бобруйские маневры", 1929 г., к-330. Фильм в 4-х частях. Производство Совкино. Режиссер Н.Карамзинский. Немой, нег. — 4 ед. хр., 1012,1 м.

3. 9165 — "Бобруйский котел", июль 1944 г., звуковой, ч/б, фронтовой, выпуск N 3 в 1 ч. Режиссер Я.Посельский. Операторы Посельский И. и др. производство ЦСДФ. Позитив 1 ед. хр., 246,9 м.

4. 15554 — "Герои Бреста", 1957 г., К—6075, звуковой, ч/б, в 2-х частях. Производство ЦСДФ. Нег. — 2 ед. хр., фоно, поз. и лаванд по 2 ед. хр.

5. 0—4895 — "Делегаты Таджикского народа", на Белорусском фронте, 1944 г., нег. — 1 ед. хр., 294,4 м.

6. 18433 — "Жертвы обвиняют", 1962 г., К—1657, к/о, ч/б, звуковой, в 3-х ч. Режиссеры: И.Жуковская, П.Шамшур, операторы — В.Пужевич. Производство ЦСДФ. Нег., фоно, лаванда, позитив — 3 ед. хр.

7. 0—3702 — "За Социалистическую Беларусь", 1934 г., К-177, немой, ч/б, хроника, N 7 в 1 ч. Белорусского госкино, нег. 1 ед. хр. — 296,0.

8. 1-12693 — "Кавалерийская школа в Поставах" 1919 год, 4060, нем., ч/б, хроника 1 ч., поз. 1 ед. хр., 79 м.

9. 10751 — "Киев—Минск" 1953 г., цветной, звуковой, спецвыпуск в 1 части для Брюссельской выставки. Производство ЦСДФ. Режиссер И.Вентер. Нег., фоно, поз. установочный ролик, паспорт по 1 ед. хр.

10. 1-12688 — "Мирные переговоры с Польшей в Минске", 1920 г., 401, 3771, немой, ч/б в 1 части. Издание политотдела специальной хроники ВФКО. Поз. 1 ед. хр., 164,5 м.

11. 19437 — "О земле Полоцкой" — 1962 г., цветн., звуковой, киноочерк, в 2-х частях. Режиссер: В.Скитович, оператор Г.Масальский. Производство Минской киностудии. Нег., фоно, магн., поз. по 2 ед. хр., установочный ролик и паспорт 1 ед. хр.

12. 0-1967 — "Парад войск в Бобруйске" в присутствии Николая П, немой, 1 ед. хр., 157 м.

13. 20626 — "Репортаж из Солигорска", 1963 г., К-2915, ч/б, звуковой, киноочерк в 1 части. Режиссер Я.Бабушкин, оператор Г.Голубев. Производство ЦСДФ. Нег., фоно, поз., лав., по 1 ед. хр. (Поступил от ЦСДФ 17 марта 1969 г.).

14. 1-14180 — "Советская Белоруссия" (спецвыпуск для ВСХВ), ч/б, производство Минской студии кинохроники, позитив 1 ед. хр., 242 м.

15. 18353 — "Утро над Бугом", 1962 г., цветной киножурнал в 1 части. Производство Минской кинохроники. Режиссер-оператор И.Вейнерович и В.Шаталов. Нег., фоно, поз. по 1 ед. хр.

СЮЖЕТЫ ИЗ "СКЖ" (ЗВУКОВОГО) ПРОИЗВОДСТВА СОЮЗКИНОХРОНИКИ

1. 0-4312-Ш — "СКЖ" N 35, 1934 г., нег. 1 ед. хр. 274,6 м.

1-4312-Ш — "Горемыка-Радостин" БССР, (оператор Стрешнев).

2. 0-04367-1 — "СКЖ" N 18, 1938 г., нег. 1 ед. хр., 333 м.

1-4367-1 — "Белорусская ССР" (оператор Беров).

3. 0-2856 — "СКЖ" N 12, 1936 г., нег.

1-3058 — "Сестры Казариновы", БССР (оператор Давидсон).

4. 0-2988 — "СКЖ" N 22, 1933 г.

1-2988 — Митинг, посвященный выборам в Верховные Советы союзных республик на фабрике "Коммунарка" г. Минск.

5. 0-3114-1 — "СКЖ" N 90, 1939 г., нег.

1-3114-1 — Митинг на заводе им. Орджоникидзе — присоединение "УССР и БССР".

6. 0-3103-1 — "СКЖ" N 80, 1939 г.

0-3103-1 - Передовые люди соц. индустрии (льнокомбинат в БССР).

7. 0-3084-П — "СКЖ" N 60, 1939, нег.

1-3084-П — С хуторов в колхозные центры БССР.

8. 0-3255-П — "СКЖ" N 112, 1940 г., нег.

1-3259-П — Белорусская СР, оператор И.Вейнерович.

9. 1-3233, 1-П "СКЖ" N 90, 1940 г.

10. 0-3206 — "СКЖ" N 61, 1940 г.

1-3206 — БССР, оператор Вейнерович.

11. 0-3202 — "СКЖ" N 52, 1940 г.

1-3202 — БССР, оператор Цитрон В.

12. 0-3197 — "СКЖ" N 52, 1940 г.

1-3197 — БССР, оператор В.Цесман.

13. 0-3185 — "СКЖ" N 39, 1940 г.

1-3185 — Гродно, БССР.

14. 0-4985 — "СКЖ" N 45, 1944 г.

Мозырь, Калинковичи (репортаж с фронта).

15. 0-2474-1 — "СКЖ" N 26, 1934 г.

1-2474-1 — Нарком обороны в Минске. Оператор Беров.

16. 1-13198-Ш — "СКЖ" N 35, 1940 г.

Подарок земляку-седовцу г. Витебск.

СЮЖЕТЫ ИЗ ДРУГИХ КИНОЖУРНАЛОВ

17. 0-8875 — К/летопись

1-8875 — Сессия АН БССР: в президиуме секретарь ЦК КПБ Горбунов Г.С., председатель СНК БССР Былинский И.С., академики Леонов В.А., Горев К.В., Палладин А.В., Колас Я.

Выступает Чижевский М.Т.

В зале: Немчинов В.С., Перцев В.Н., Годнев Г.И., Вейс Ю.А., Мелких и др. Я.Колас беседует с Мелких С.М. г. Москва, 22 января 1944 г.

18. 0-4930-У — "Одиннадцать столиц", 1939 г.

Студенты на лекции в аудитории педагогического института им. А.М.Горького, преподаватель делает опыты в химической лаборатории. 1939 г.

19. 0-5445-1 — "Слова Москве", 1947 г.

0-5445-1 — Делегация БССР, прибывшая на празднование 800-летия Москвы. 1947 г.

20. 0-5445-1 — "Праздник народов"

Парад воинских частей КА в Минске в день празднования XX годовщины Октября.

21. 0-16585 — К/л "Пребывание делегации Польской республики на местах недавних боев". Митинг в районном центре Горки, Могилевской области, посвященный встрече с польской делегацией. 1946 г.

22. 0-14296 — "ЛКЖ" N 25, 1954 г.

1-14296— Участие команды Белоруссии в 1 Всесоюзной спартакиаде учащихся в г. Ленинграде.

23. 0-15815 - К/ж "Новостия дня" N 19, 1938 г.

1-15815 — Минский тракторный завод. Выход с завода трактора.

24. 0-161610-ХУП — К/л "День победившей страны", 1947 г. Переселение из убогих землянок, где ютились жители села Солтаново Речицкого района, в новые дома колхозников.

Курс, Атамчук, Кордина.

Гомельская область, 1947 г.

25. 0-3440 — К/ж "Советское искусство", N 7, 1939 г.

1-3440 — Песни и пляски белорусского народа. Исполнение к/х песни "Лен", народного танца "Ленок", песни "Ой, у лузе, лузе", "Речицкие частушки", танца "Метелица".

26. 0-4774-П — К/ф "Первая конная", 1939 г.

1-4774-П — Вступление конников в освобожденный город Западной Белоруссии и встреча их с населением. Выступление перед бойцами командарма 2-го ранга Ковалева. Проезд бронемашин и тачанок.

27. 0-4841 — К/ж "Железнодорожник" N 10, 1939 г.

1-4841 — Встреча на Белорусском вокзале представителей Западной Белоруссии, приехавших на заседание сессии Верховного Совета СССР, и посещение мавзолея Ленина и театра Красной Армии, 1939 г.

28. 0-6702-У — К/ф "Молодость нашей страны", 1946 г.

1-6702-У — Пейзажи БССР.

ЗМЕСТ

II. Знойдзена ў архівах

III. Пошукі кніг, рукапісаў, перыёдыкі

ІУ. З друкаваных крыніц

У. Перапіска і каментарыі да яе

УІ. Вернутыя каштоўнасці

ВОЗВРАЩЕНИЕ-2

Составители *Толстик Аркадий Афанасьевич,*
Яницкая Майя Михайловна

Адказны за выпуск *Рошчына Т.І.*

Падпісана да друку 29.12.94 г. Фармат 60х84 1/16. Папера афсетная. Афсетны друк. Умоўн. друк. арк. 15,81.
Ул.-выд. арк. 16,1. Заказ 3422 Тыраж 1000 экз.
Цана дагаворная.

Беларускі фонд культуры. 220030, Мінск,
вул. Я.Купалы, 17/30.
Надрукавана ў друкарні Эксперыментальнага комплекснага прадпрыемства "Светоч". 220010, Мінск,
вул. Жодзінская, 24.